వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

శాస్త్ర శృఙ్ఖలా

శాక్త-ఉపనిషదః

శాక్త-ఉపనిషదః శ్రీ ఉపనిషద్బ్రహ్మయోగివిరచితవ్యాఖ్యాయుతాః

విషయసూచికా

చిచ్ఛక్తేః శబ్దతదర్థరూపభావనమ్

చిచ్ఛక్తేరద్వితీయత్వమ్

ప్రత్యక్పరచిదైక్యభావనా

అమ్బికాఽఽదిరూపేణ చిచ్ఛక్తిభావనా

బ్రహ్మణ ఏవ ముఖ్యజ్ఞేయత్వమ్

౫. భావనోపనిషత్

శివస్య శక్తియోగాదీశ్వరత్వమ్

అధ్యాత్మదేహత్రయశ్రీచక్రభావనా

దేవతాయా ఆవాహనాద్యుపచారభావనా

భావనాఫలమ్

౬. సరస్వతీరహస్యోపనిషత్

సరస్వతీదశశ్లోక్యాస్తత్త్వజ్ఞానసాధనత్వమ్

దశశ్లోక్యా ఋష్యాది

ప్రణో దేవీతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

ఆ నో దివ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

పావకా న ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

చోదయిత్రీ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

మహో అర్ణ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

చత్వారి వాగితి మన్త్రస్య ఋష్యాది

యద్వాగితి మన్త్రస్య ఋష్యాది

దేవీం వాచమితి మన్త్రస్య ఋష్యాది

ఉత త్వ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

అమ్బితమ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

దేవతాప్రార్థనా

భగవత్యాబ్రహ్మత్వం ప్రకృతిత్వం పురుషత్వం చ

మాయావశాద్భగవత్యా ఈశ్వరత్వమ్

మాయాయా విక్షేపావరణశక్తిద్వయమ్

జీవస్వరూపమ్

ఆవృతినాశే భేదనాశః

దృశ్యప్రపఞ్చే బ్రహ్మప్రకృత్యంశయోర్వివేకః

బ్రహ్మాంశే సమాధివిధానమ్

షడ్విధసమాధయః

నిర్వికల్పసాక్షాత్కారః

౭. సీతోపనిషత్

సీతాయా మూలప్రకృతిత్వమ్

సీతాప్రకృతేరక్షరార్థః

సీతాయా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపమ్

సీతాయా బ్రహ్మత్వమ్

సీతాయా ఇచ్ఛాఽఽదిశక్తిత్రయత్వమ్

ఇచ్ఛాశక్తేః శ్రీభూమినీలాఽఽత్మకత్వమ్

సోమరూపా నీలా

సూర్యాదిరూపా నీలా

అగ్నిరూపా నీలా

శ్రీదేవీరూపేచ్ఛాశక్తిః

త్రిపురోపనిషత్

వాఙ్మే మనసి—ఇతి శాన్తిః

చిచ్ఛక్తిస్వరూపమ్

తిస్రః పురస్త్రిపథా విశ్వచర్షణా అత్రాకథా అక్షరాః సంనివిష్టాః।
అధిష్ఠాయైనా అజరా పురాణీ మహత్తరా మహిమా దేవతానామ్॥౧॥

నవయోనిం నవ చక్రాణి దీధిరే నవైవ యోగా నవ యోగిన్యశ్చ।
నవానాం చక్రా అధినాథాః స్యోనా నవ భద్రా నవ ముద్రా మహీనామ్॥౨॥

త్రిపురోపనిషద్వేద్యపారమైశ్చర్యవైభవమ్।
అఖణ్డానన్దసామ్రాజ్యరామచన్ద్రపదం భజే॥

ఇహ ఖలు ఋగ్వేదప్రవిభక్తేయం త్రిపురోపనిషత్ శ్రీవిద్యేయత్తాప్రకటనవ్యగ్రా బ్రహ్మమాత్రపర్యవసన్నా విజయతే। అస్యాః సంక్షేపతో వివరణమారభ్యతే। ఉత్తమాధికారిణ ఉపలభ్య తేషాం చిత్తశుద్ధిప్రాప్యజ్ఞానద్వారా పరమపురుషార్థసిద్ధయే శ్రుతిరవాన్తరరూపేణ ప్రవృత్తేత్యాహ—తిస్ర ఇతి। యా స్వాజ్ఞదృష్టివికల్పితా వ్యష్టిసమష్టిభిదాజుష్టస్థూలసూక్ష్మకారణతనవ ఏవ తిస్రః పుర సన్తి, యే దేవయానపితృయానాదిభేదేన కర్మోపాసనాజ్ఞానకాణ్డభేదేన జ్ఞానవిజ్ఞానసమ్యగ్జ్ఞానభేదేన వా విశ్వేన వ్యావహారికజీవేన చర్షణా వికల్పితా యే త్రిపథాః త్రయః పన్థానః సన్తి, కించ “అకథాది శ్రీపీఠ” ఇత్యాదిశ్రుత్యనురోధేన అత్ర శ్రీచక్రే అకథాద్యక్షరాః సన్నివిష్టా యాన్యకారాదిక్ష కారాన్తాన్యక్షరాణి సన్నివిష్టాని సన్నివేశితాని సన్తి, తా ఏనాః పురశ్చ ఏనాన్ పథశ్చ ఏతాన్యక్షరాణి చ జీవేశప్రత్యక్పరాత్మనా అధిష్ఠాయ బ్రహ్మాదిదేవతానామపి మహిమా సృష్ట్యాదిసామర్థ్యరూపిణీ స్థూలాదిశరీరత్రయవైలక్షణ్యాత్ అజరా సత్తాసామాన్యాప్తిద్వారీభూతచిత్సామాన్యరూపత్వాత్ మహత్తరా కాచన పురాణీ చిరన్తనా చిచ్ఛక్తిర్విజయ॥౧॥ సేయం చిచ్ఛక్తిః కీదృశీత్యత ఆహ—నవయోనిమితి। యామాశ్రిత్య నవయోనిం నవయోనయః మహాత్రిపురసున్దర్యాదిశక్తయః సర్వానన్దమయాదినవచక్రాణి చ యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణాధ్యానసమాధిసహజయోగభేదేన నవైవ యోగాశ్చ తథా నవచక్రవాసిన్యః నవయోగిన్యశ్చ దీధిరే ప్రకాశన్తే నవానాం మహీనాం దేవతాఽఽధారభూమీనాం చక్రావినాథాః స్యోనాః ద్వారపాలిన్యశ్చ కామేశ్చర్యాదిభద్రాశ్చ యోన్యాదినవముద్రాశ్చ॥౨॥

చిచ్ఛక్తిం ప్రతి ప్రార్థనా

ఏకా స ఆసీత్ ప్రథమా సా నవాసీదా సోనవింశాదా సోనత్రింశాత్।
చత్వారింశాదథ తిస్రః సమిధా ఉశతీరివ మాతరో మాఽఽవిశన్తు॥
ఊర్ధ్వజ్వలనం జ్యోతిరగ్రే తమో వై తిరశ్చీనమజరం తద్రజోఽభూత్।
ఆనన్దనం మోదనం జ్యోతిరిన్దోరేతా ఉ వై మణ్డలా మణ్డయన్తి॥౪॥

యామాశ్రిత్య సదా దీధిరే సేయం ప్రథమా ప్రధానా ఏకైవాసీత్। నవభద్రాదయస్తద్భిన్నా ఇత్యత ఆహ—సేతి। సైవ నవభద్రాదయః ఆసీత్ జ్ఞానకర్మాక్షప్రాణపఞ్చాన్తఃకరణచతుష్టయభేదేన ఏకోనవింశాత్ తత్త్వగ్రామాత్ యాః శక్తయో నిష్పన్నాస్తత్స్వరూపేణాపీయమేవాస। కించ కర్మజ్ఞానాక్షప్రాణపఞ్చాన్తఃకరణచతుష్టయవిషయజాతపఞ్చభూతోపప్రాణభేదేన ఏకోనత్రింశత్తత్త్వగ్రామాత్ యాః శక్తయో నిష్పన్నాస్తద్రూపేణాపీయమేవాస। కించ చతుర్దశాక్షాధీశతూలామూలావిద్యాకర్మత్రయవిక్షేపావరణముదితాదిగుణచతుష్టయవిశ్వవిశ్వాదితుర్యప్రాజ్ఞాన్తభేదేన చత్వారింశచ్ఛక్తయో యా విద్యన్తే తద్రూపేణాపీయమేవాసేత్యర్థః। సమ్యగిద్ధాః సమిధాః క్రియాజ్ఞానేచ్ఛాఽఽత్మకజ్ఞానవిజ్ఞానసమ్యగ్జ్ఞానశక్తయః తిస్రః స్వస్వసుతాన్ ప్రతి ఉశతీః ఉశత్యః స్వాత్మజక్షేమకామిన్యః మాతర ఇవ మా మాం బ్రహ్మపదవీమాత్తుముద్యుక్తం ఆవిశన్తు అజడక్రియాజ్ఞానేచ్ఛాశక్తయో మాం ప్రవిశన్త్విత్యర్థః॥3॥కించ—ఊర్ధ్వేతి।"అథ తత ఊర్ధ్వ ఉదేతా", "అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యతే," "జ్యోతిర్జ్వలతి బ్రహ్మాహమస్మి" ఇతి శ్రుత్యనురోధేన పరాక్ప్రపఞ్చేన్ధనమాశ్రిత్య తత ఊర్ధ్వం జ్వలతీతి ఊర్ధ్వజ్వలనం ప్రత్యగ్జ్యోతిః అగ్రే పరాగ్వృత్త్యుదయాత్ పూర్వమేవ సదా మేఽభూత్ తద్వైపరీత్యేన తిరశ్చీనం పరాగ్రూపం తమః రజః సత్త్వం చ స్వాత్తపరాగ్భావముత్సృజ్య అజరం బ్రహ్మ అభూత్। ఏవం గ్రసిత్వా అహం బ్రహ్మాస్మీతి ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మభావేన ఆ సమన్తాన్నన్దతి స్వాతిరిక్తం న కించిదస్తీతి మోదత ఇతి ఆనన్దనం మోదనం జ్యోతిః స్వాతిరిక్తధ్వాన్తగ్రాస ప్రత్యగభిన్నపరమాత్మ—ఇన్దోః యద్విజయతే న హి తదతిరిక్తమస్తి తదేవాహమస్మీతి యా వై ఖణ్డమణ్డలాకారాఖణ్డసవికల్పనిర్వికల్పవృత్తయ ఏతా మణ్డయన్తి మాం బ్రహ్మ భావాపన్నమలంకుర్వన్తి తా అపి బ్రహ్మణి విలీయన్తే। తతః పరమాత్మా నిష్ప్రతి యోగిక-ద్వైతరూపేణావశిష్యత ఇత్యర్థః॥౪॥

కామేశ్వరస్వరూపమ్

యాస్తిస్రో రేఖాః సదనాని భూస్త్రీస్త్రివిష్టపాస్త్రిగుణాస్త్రి ప్రకారాః।
ఏతత్త్రయం పూరకం పూరకాణాం మన్త్రప్రతతే మదనో మదన్యా॥౫॥

యాః పునః తిస్రో రేఖాః జడక్రియాజ్ఞానేచ్ఛాశక్తయో యాని సదనాని జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తితురీయస్థానాని లోచనకణ్ఠహృదయసహస్రారచక్రాణి భూస్త్రీరిత భూర్భువః సువరితి త్రిలోకాః త్రివిష్టపాః తమఆదిగుణాః తత్రైకైకగుణస్య తమస్తమ ఇత్యాదిభేదేన త్రిత్రిప్రకారాశ్చ యామాశ్రిత్య వర్తన్తే, త్రిరేఖాత్రివిష్టపత్రిగుణతయా యదుక్తం ఏతత్త్రయం పూరకాణాం బ్రాహ్మ్యాదిస్వచక్రావరణానామపి రేఖావిష్టపగుణాభిధానకామేశ్వర్యాదిశక్తిత్రయం పూరకం ప్రధానమిత్యర్థః। సాఙ్గావరణదేవతాం విజ్ఞాయ యే స్వచక్రమర్చయన్తి తే స్వధామ త్రైపురం విశన్తీత్యాహ—మన్త్రేతి। మన్త్రప్రతతే ఆదివిద్యాతదఙ్గదేవతా మన్త్రప్రతతే శ్రీచక్రే మదన్యా కామిన్యా మధ్యత్రికోణరూపిణ్యా చిచ్ఛక్త్యా సహ బిన్దురూపీ మదనః కామేశ్వరో విజయతే॥౫॥

ఆవరణదేవతాః

మదన్తికా మానినీ మఙ్గలా చ సుభగా చ సా సున్దరీ సిద్ధిమత్తా।
లజ్జా మతిస్తుష్టిరిష్టా చ పుష్టా లక్ష్మీరుమా లలితా లాలపన్తీ॥౬॥

తత్పరివారావరణదేవతాస్తు మదన్తికేత్యాదిపఞ్చదశనిత్యా భవన్తి॥౬॥

శివకామసున్దరీవిద్యాఫలమ్

ఇమాం విజ్ఞాయ సుధయా మదన్తీ పరిసృతా తర్పయన్తః స్వపీఠమ్।
నాకస్య పృష్ఠే మహతో వసన్తి పరం ధామ త్రైపురం చావిశన్తి॥౭॥

ఏవం పరివారదైవతైర్యా పరిసృతా పరితః సేవితా సేయం సుధయా మదన్తీ స్వాతిరిక్తం న కించిదస్త్యహమేవేదం సర్వమితి స్వరూపానుసన్ధానవిస్మృతస్వాతిరిక్తా చిచ్ఛక్తిః శివేన సాకం విజయతే। యే ముముక్షవః ఇమాం శివకామసున్దరీం నిష్ప్రతియోగికచిన్మాత్రపర్యవసన్నాం విజ్ఞాయ తజ్జ్ఞానసమకాలం తే తత్పదం యాన్తి। య ఏవం యది జ్ఞాతుమశక్తాస్తే తదా నిష్కామధియా యావజ్జీవం స్వపీఠం శ్రీచక్రం స్వవర్ణాశ్రమానురోధేన క్షీరాదిభిః తర్పయన్తః సన్తః కాలం నయన్తి, అథ దేహావసానానన్తరం మహతో నాకస్య పృష్ఠే శ్రీపురే జ్ఞానాభ్యాసం కుర్వన్త ఆభూతసంప్లవం వసన్తి తతః త్రైపురం పరం ధామ విశన్తి కృతకృత్యపదం భజన్తీత్యర్థః॥౭॥

ఆదిమూలవిద్యోద్ధారః

కామో యోనిః కామకలా వజ్రపాణిర్గుహా హసా మాతరిశ్వాఽభ్రమిన్ద్రః।

పునర్గుహా సకలా మాయయా చ పురూచ్యేషా విశ్వమాతాఽఽదివిద్యా॥౮॥

ఆదిమూలవిద్యాముద్ధరతి— కామ ఇతి। మూలవిద్యా దేవ్యుపనిషది వ్యాఖ్యాతా॥

విరక్తానామాదివిద్యాజ్ఞానఫలమ్

షష్ఠం సప్తమమథ వహ్నిసారథిమస్యా మూలత్రికమాదేశయన్తః।

కథ్యం కవి కల్పకం కామమీశం తుష్టువాంసో అమృతత్వం భజన్తే॥౯॥

కేవలవిరక్తానామాదివిద్యాసారం తద్ధ్యేయవస్తు తజ్జ్ఞానఫలం చాహ—షష్ఠమితి। మూలవిద్యాయాః షష్ఠం అక్షరం హేతి శివబీజం తత్సప్తమం సేతి శక్తిబీజం పునః వహ్నిసారథిః కేతి కామేశబీజం ఏవం శివసంపుటితశక్తిబీజం ఏవం అస్యా ఆదివిద్యాయాః హసకేతి మూలత్రికం ఆదేశయన్తో వాచోపాంశుతయా జపన్తో మనసా వాచా శ్రుతిశిరోభిరతన్నిరసనోపాయతః కథ్యం అశబ్దమస్పర్శమితి కవిం క్రాన్తదర్శినం సర్వజ్ఞం స్వాతిరేకేణ సర్వం నాస్తీతి జ్ఞత్వాజ్జీవేశాత్మనా వ్యష్టిసమష్టిప్రపఞ్చకల్పకం, యద్వా స్వాతిరిక్తజీవశివతత్కల్పనీయవ్యష్టిసమష్టిప్రపఞ్చజాతం నేతీతి స్వాతిరిక్తాపవాదకృద్వేదాన్తశాస్త్రకల్పకం నిశ్వసితశ్రుత్యనురోధేన

వేదశాస్త్రావిర్భావహేతుత్వాత్, యథాకామం
సర్వాపహ్నవసిద్ధబ్రహ్మమాత్రతయాఽవస్థాతుమీశత్వాత్ కామమీశం తుష్టువాంసః
బ్రహ్మాహమస్మీతి స్తుతిం కుర్వన్తో ముముక్షవః అమృతత్వం కైవల్యం భజన్తే విదేహముక్తా
భవన్తీత్యర్థః ॥౯॥

దేవీజ్ఞానఫలమ్

పురం హన్త్రీముఖం విశ్వమాతూ రవే రేఖా స్వరమధ్యం తదేషా।

బృహత్తిథిర్దశపఞ్చాదినిత్యా సషోడశికం పురమధ్యం బిభర్తి॥౧౦॥

యా షోడశావయవపురమధ్యం విభర్తి తత్స్వరూపం తజ్జ్ఞానఫలం చాహ—పురమితి।
భక్తానుగ్రహాయైవం రూపం యా బిభర్తి తామేవ విశ్వమాతుర్వ్యక్తిం నిష్కామధియా జ్ఞాత్వా
స్వస్వభావానురోధేన తత్తత్ఫలమేతీత్యుక్తం, తత్ర సా కిం కిం రూపం బిభర్తీత్యత్ర—
"పురమేకాదశద్వారం" ఇతి శ్రుత్యా పురం స్వావిద్యాపదతత్కార్యజాతం విశ్వవి-
శ్వాద్యవికల్పానుజ్ఞైకరసాన్తత్రిపఞ్చదశతనుభిస్తద్బిభర్తీత్యర్థః। కిం చ హసకేతి హన్త్రీముఖం
ఆదివిద్యాసారరూపం బిభర్తీతి సర్వత్రానుషజ్యతే। రవేః రేఖా ఆదిత్యమణ్డలరూపం ఈం ఓం
ఇతి వా స్వరమధ్యం యత్ తదేషా దేవీ విభర్తి।బృహత్తిథిరితి నిమేషాదికల్పాన్తకాలవిశేషః
దశపఞ్చాదినిత్యా పఞ్చదశతిథివారనక్షత్రాదిరూపం
నిత్యదేవతాభావమాపన్నపఞ్చదశతిథిభిః సహ బృహత్తిథిరూపం సషోడశికం పూర్వోక్త
పురమధ్యం స్వావిద్యాపదారోపాధారేశ్వరరూపం బిభర్తి। ఏవం దేవతాపరిగ్రహోపాధిషు
యత్ర యత్ర యన్మనః స్పృహయతి తత్తత్పరదేవతాధియా
నిష్కామచిత్తాఞ్చితమునినోపాస్యం భవతి, తేనాయం చిత్తశుద్ధిప్రాప్యజ్ఞానద్వారా కృతకృత్యో
భవేదిత్యర్థః ॥౧౦॥

మన్త్రాధికారిణాం ధ్యానవిశేషః

యద్వా మణ్డలాద్వా స్తనబిమ్బమేకం ముఖం చాధస్త్రీణి గుహాసదనాని।

కామీకలాం కామరూపాం చికిత్వా నరో జాయతే కామరూపశ్చ కామ్యః॥

ఏవం ధ్యాతుమశక్తానాం సకామానాం వా ధ్యానభేదమాహ—యద్వేతి। రవీన్ద్వాదిమణ్డలాత్ ఆవిర్భూతాం స్తనబిమ్బమేకం ముఖం చాధః ఇత్యుపలక్షితసర్వాఙ్గసున్దరీం త్రీణి గుహాసదనాని ఇత్యనేన స్థూలసూక్ష్మకారణభేదేన దేహత్రయగుహాసనాం కామినః పరమేశ్వరస్య కలాం స్వభక్తపటలచిత్తగ్రాహకకామరూపాం చిచ్ఛక్తిం చికిత్వా ధ్యాత్వా కామనాపూరితచిత్తః కామ్యో నరః స్వకామనానురూపేణ కామరూపశ్చ భవతి కామితార్థభాక్ భవతీతి యత్తత్సామాన్యఫలమిత్యర్థః। కామ్యఫలస్య జన్మాదిహేతుత్వేన త్రైవర్ణికైర్ముముక్షుభిః కామ్యోపాసనా న కార్యేత్యత్ర—

మోక్తుమిచ్ఛసి చేద్బ్రహ్మన్ కామనోపాసనం త్యజ।

నిష్కామాఞ్చితధీవృత్త్యా మాముపాస్య విమోక్ష్యసే॥

ఇతి స్మృతేః। త్రైవర్ణికైర్నిష్కామబుద్ధ్యా వామమార్గాచారోఽపి చిత్తశుద్ధిప్రాప్యజ్ఞానహేతురితి చేన్న, పరధర్మత్వాత్। న హి పరధర్మాచరణం కృత్వా యః కోఽపి స్వాతిరిక్త భ్రమతో మోక్తుం పారయతి పరధర్మానుష్ఠానస్యానర్థహేతుత్వాదిత్యత్ర—

శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్ స్వనుష్ఠితాత్।

స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః॥

ఇతి స్మృతేః। త్రైవర్ణికైరపి చిత్తశుద్ధ్యర్థం చిచ్ఛక్త్యుపాసనా కర్తవ్యేతి చేత్, సత్యం దక్షిణాచారేణ కర్తవ్యమ్। త్రైవర్ణికానాం నిష్కామధియా దక్షిణమార్గాచరణం కర్తవ్యమిత్యత్ర— "నిష్కామానామేవ శ్రీవిద్యాసిద్ధిః న కదాఽపి సకామానామ్" ఇత్యాదిశ్రుతేః॥౧౧॥

అధమాధికారిణామనుష్ఠానం తత్ఫలం చ

పరిస్రుతం ఝషమాజం పలం చ భక్తాని యోనిః సుపరిష్కృతాశ్చ।

నివేదయన్ దేవతాయై మహత్యై స్వాత్మీకృతే సుకృతే సిద్ధిమేతి॥౧౨॥

సృణ్యేవ సితయా విశ్వచర్షణిః పాశేనైవ ప్రతిబధ్నాత్యభీకాన్।
ఇషుభిః పఞ్చభిర్ధనుషా చ విధ్యత్యాదిశక్తిరరుణా విశ్వజన్యా॥౧౩॥

శూద్రాదీనాం నిర్విద్యత్వేన స్వచ్ఛన్దాచారత్వాత్,"తూష్ణీం శూద్రమజనయత్। తస్మాచ్ఛూద్రో నిర్విద్యోఽభవత్" ఇతి శ్రుత్యనురోధేన శూద్రో నిర్విద్యః సన్ స్వచ్ఛన్దచారీ భూత్వా వామాచారానుకూలద్రవ్యసేవీ భవతి। స్వశరీరభోగాయేదం మధ్వాదిసేవనమిత్యపేక్షయా దేవతాఽఽరాధనధియా చరణస్య వరత్వాత్। ఏవమనుష్ఠాతా శూద్రః స్వభావనానురోధేన సిద్ధిమేతీత్యాహ—పరిసృతమితి। పరిసృతం యథావత్ సంస్కృతం ఝషమాజం పలం, చ శబ్దాన్మద్యాదిర్గృహ్యతే, భక్తాని అన్నాని యోనిరితి స్పష్టమవగమ్యతే। ఏవం స్వభోజ్యద్రవ్యే స్వాత్మోపభోగధియం త్యక్త్వా పూర్వం దేవతాయై నివేద్య తతః స్వాత్మసాత్కరణాదయమపి సుకృతే లోకే సిద్ధిమేతీతి। తథాఽపి శూద్రసామాన్యేనైవం కర్తవ్యమితి న హి నియమోఽస్తీత్యర్థః। స్వస్వవర్ణానురోధేన సర్వైరపి చిత్తశుద్ధ్యర్థం దేవతోపాసనా కార్యేత్యత్ర—"విప్రాః క్షోణిభుజో విశస్తదితరే క్షీరాజ్యమధ్వాసవైః" ఇతి, "చతుర్థపర్యాయే నివృత్తిరిష్టా" ఇతి చ స్మృతేః॥౧౨॥

ఏవమననుష్ఠాతుర్దేవతాప్రాతికూల్యేన వన్దనమాహ—సృణ్యేవేతి। సితయా సరస్వత్యా విశ్వజన్యా విశ్వజనన్యా లక్ష్మ్యా చ సహ ఆదిశక్తిరరుణా గౌరీ విశ్వం తదుపలక్షితావిద్యాపదతత్కార్యజాతం స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చం నిర్విశేషబ్రహ్మజ్ఞానవిజ్ఞానసమ్యగ్జ్ఞానతత్త్వజ్ఞానరూపేణ నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రావశేషతయా చర్షయత్యుపసంహరత్యపహ్నవం కరోతీతి విశ్వచర్షణిః బ్రహ్మమాత్రవిద్యా భూత్వా, అనయైవ సృణ్యా సృత్యా కామ్యవర్త్మనా ముముక్షుభిరనాదరణీయేన య ఉపాసతే తాన్ ఇదం మే స్యాత్ ఇదం మే స్యాత్ ఇదం మా భూత్ ఇత్యభితః పరితః స్వాతిరిక్తవిషయే కామయన్తీతి అభీకాన కామినో జననమరణపరంపరాహేతుస్వాతి రిక్తాస్తితాపాశైః స్వాజ్ఞానవృత్తిభిర్గాఢం నిరుచ్ఛ్వాసం ప్రతిబధ్నాతి సమ్యగ్బద్ధ్వా సంసారసాగరమహావర్తే పాతయతి। యథా తే పునః సంసారభ్రమణాద్బహిర్న గచ్ఛన్తి తథా పఞ్చబాణేషుభిః ధనుషా చ విధ్యతి వేధనం కరోతి న కదాఽపి తాన్ ప్రత్యఙ్ముఖాన్ కరోతీత్యర్థః। తథా చేశ్వరస్మృతిః—

తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్।
క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు॥
ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని।
మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతిమ్॥

ఇత్యాదిః॥ ౧౩॥

నిష్కామోపాసకస్య బ్రహ్మత్వప్రాప్తిః

భగః శక్తిర్భగవాన్ కామ ఈశ ఉభా దాతారావిహ సౌభగానామ్।
సమప్రధానౌ సమసత్త్వౌ సమోజౌ తయోః శక్తిరజరా విశ్వయోనిః॥

పరిస్రుతా హవిషా భావితేన ప్రసంకోచే గలితే వైమనస్కః।
శర్వః సర్వస్య జగతో విధాతా ధర్తా హర్తా విశ్వరూపత్వమేతి॥౧౪॥

ఇయం మహోపనిషత్త్రైపుర్యా యామక్షయం పరమా గీర్భిరీట్టే।
ఏషర్గ్యజుః పరమేతచ్చ సామాయమథర్వేయమన్యా చ విద్యా॥౧౬॥

ఓం హ్రీమోం హ్రీమిత్యుపనిషత్॥౧౭॥

యః కోఽపి కామ్యస్రుతిం విహాయ నిష్కామధియా శ్రుతిస్మృత్యనుగృహీతశిష్టాచారానురోధేన చిచ్ఛక్తిం సమప్రధానతయోపాస్తే సోఽమనస్కత్వమేత్య కృతకృత్యో భవతీత్యాహ—భగ ఇతి। సకామనిష్కామభక్తపటలప్రవృత్తినివృత్తిమార్గప్రవర్తనశక్తిః చిచ్ఛక్తిస్త్రిపురా చ భగః షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నః భగవాన్ కామః ఈశః కామేశ్వరశ్చ తావుభావపి చిత్సామాన్యాత్మనా సమప్రధానౌ సమసత్త్వౌ సమోజౌ దయాకళేబరౌ భూత్వా ఇహ అస్మిన్నేవ జన్మని యేషాం నిష్కామానామాశయాః సుభగా బ్రహ్మగోచరా భవన్తి సౌభగాః తేషాం తద్భావానురోధేన సవిశేషనిర్విశేషబ్రహ్మపద దాతారౌ భవతః। తయోః దయాళ్వోః శక్తిశివయోర్మధ్యే శరీరత్రయవిలక్షణేయం అజరా విశ్వయోనిః విశ్వమాతా శక్తిః పరమదయాతనుర్భూత్వా నిష్కామధియా స్వోపాసకభావితేన జ్ఞానవిజ్ఞానసమ్యగ్జ్ఞానహవిషా పరిస్రుతా సంతృప్తా సతీ స్వభక్తప్రసాదకారిణీ విక్షేపావరణే ప్రసంకోచే గలితే కృత్వా శివేన సాకం స్వయం స్వోపాసకాత్మతయాఽవశిష్టా భవతి। తతోఽయముపాసకః స్వాజ్ఞవికల్పితస్వాతిరిక్తప్రపఞ్చవైమనస్కో భూత్వా సర్వస్య జగతో విధాతా స్రష్టా ధర్తా

పాలయితా హర్తా ఉపసంహర్తా శర్వశ్చ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరో భూత్వా విశ్వరూపత్వం విశ్వారోపాపవాదాధికరణబ్రహ్మతామపి ఏతి ఇత్యర్థః॥౧౪-౧౫॥కేయం దయాతనుశ్చిచ్ఛక్తిరిత్యత ఆహ—ఇయమితి। ఋగాదిచతుర్వేదః, ఏవం అన్యా చ చతుష్షష్టికలావిద్యా చ యామక్షయసంవిద్రూపాం పరమా గీర్భిః సృష్టయాదిదశప్రణవైరష్టోత్తరసహస్రమహావాక్యైరపి ఈట్టే

మహాచిదేకైవేహాస్తి మహాసత్తేతి యోచ్యతే।

నిష్కలఙ్కా సమా శుద్ధా నిరహంకారరూపిణీ॥

సకృద్విభాతా విమలా నిత్యోదయవతీ సమా।

సా బ్రహ్మపరమాత్మేతి నామభిః పరిగీయతే॥

ఇతి స్తౌతి యా త్రైపురీతి విఖ్యాతా సేయం మహోపనిషత్ బ్రహ్మవిద్యా నిష్ప్రతియోగిక బ్రహ్మమాత్రపర్యవసన్నా విజయత ఇత్యర్థః॥౧౬॥ తత్తనుః కీదృశీత్యత్ర ఓం హ్రీం ఇతి ఓంకారార్థతశ్చిత్త్వం హ్రీంకారార్థతశ్చిచ్ఛక్తిత్వం చేతి చిచ్ఛక్తిరిత్యుచ్యతే। ఆవృత్తిరాదరార్థా। ఇత్యుపనిషచ్ఛబ్దస్త్రిపురోపనిషత్సమాప్త్యర్థః॥౧౭॥

శ్రీవాసుదేవేన్ద్రశిష్యోపనిషద్బ్రహ్మయోగినా।

త్రిపురోపనిషద్వ్యాఖ్యా లిఖితా స్వాత్మగోచరా।

త్రిపురోపనిషద్వ్యాఖ్యాగ్రన్థజాతం శతం స్మృతమ్॥

ఇతి శ్రీమదీశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషచ్ఛాస్త్రవివరణే ద్వ్యశీతిసఙ్ఖ్యాపూరకం

త్రిపురోపనిషద్వివరణం సమ్పూర్ణమ్॥

త్రిపురాతాపిన్యుపనిషత్

భద్రం కర్ణేభిః—ఇతి శాన్తిః

ప్రథమోపనిషత్

త్రిపురాస్వరూపమ్

అథైతస్మిన్నన్తరే భగవాన్ ప్రాజాపత్యం వైష్ణవం విలయకారణం రూపమాశ్రిత్య త్రిపురాఽభిధా భగవతీత్యేవమాదిశక్త్యా భూర్భువః స్వస్త్రీణి స్వర్గభూపాతాలాని త్రిపురాణి హరమాయాఽఽత్మకేన హ్రీంకారేణ హృల్లేఖాఖ్యా భవతీ త్రికూటావసానే నిలయే విలయే ధామ్ని మహసా ఘోరేణ వ్యాప్నోతి। సైవేయం భగవతీ త్రిపురేతి వ్యాపత్యతే॥౧॥

త్రిపురాతాపినీవిద్యావేద్యచిచ్ఛక్తివిగ్రహమ్।

వస్తుతశ్చిన్మాత్రరూపం పరం తత్త్వం భజామ్యహమ్॥

ఇహ ఖల్వథర్వణవేదప్రవిభక్తేయం త్రిపురాతాపిన్యుపనిషద్ ఉపాసనాకాణ్డప్రకటనవ్యగ్రా నిర్విశేషబ్రహ్మమాత్రపర్యవసన్నా విజయతే। అస్యాః స్వల్పగ్రన్థతో వివరణమారభ్యతే। యథోక్తాధికారిణ ఉపలబ్ధ్యాదౌ త్రిపురాస్వరూపం శ్రుతిః ప్రకటయతి—అథేతి। అథ ప్రాణ్యదృష్టపరిపాకానన్తరం ఏతస్మిన్ అవిద్యాపదాన్తరే పరమదయాలుః భగవాన్ సదాశివః పరమేశ్వరః బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపమాశ్రిత్య సత్యవైకుణ్ఠకైలాసాఖ్యపురత్రయాధిపత్యతః త్రిపురాభిధా భగవతీత్యేవం స్వీయయా ఆదిశక్త్యా భూర్భువఃస్వస్త్రీణి స్వర్గభూపాతాలాని వా త్రిపురాణి శివశక్తిరూపేణ హ్రీంకారేణ యా సర్వప్రాణిహృది ప్రత్యగ్రూపేణ విద్యోతమానా హృల్లేఖాఖ్యా భగవతీ స్వావిద్యాఽణ్డత్రికూటావసానే భ్రూయుగోపరి, యద్వా వాగ్భవాదిత్రికూటావసానే, నిలయే గుణసామ్యపీఠే చిత్సామాన్యరూపే స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చవిలయే ధామ్ని ఘోరేణ మహసా తేజసా వ్యాప్నోతి। సైవేయం భగవతీ సర్వైః త్రిపురేతి గీయత ఇత్యర్థః॥౧॥

త్రిపురామహామనుః

తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి।
ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ పరో రజసేఽసావదోమ్ ॥౨॥

జాతవేదసే సునవామ సోమమరాతీయతో నిదహాతి వేదః।
స నః పర్షదతి దుర్గాణి విశ్వా నావేవ సిన్ధుం దురితాత్యగ్నిః॥3॥

త్ర్యమ్బకం యజామహే సుగన్ధిం పుష్టివర్ధనమ్।
ఉర్వారుకమివ వన్ధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయ మామృతాత్॥౪॥

శతాక్షరీ పరమా విద్యా త్రయీమయీ సాష్టార్ణా త్రిపురా పరమేశ్వరీ।

ఆద్యాని చత్వారి పదాని పరబ్రహ్మవికాసీని। ద్వితీయాని శాక్తాని।

తృతీయాని శైవాని॥౫॥

సదాశివశక్తేస్త్రిపురాయాశ్చిచ్ఛక్తిరూపతయా తద్గోచరాష్టోత్తరశతాక్షరీమన్త్రం ప్రకాశయతి—తదితి। ఇయమష్టోత్తరశతాక్షరీమన్త్రానుష్ఠానాత్ త్రిపురా ప్రసీదతీత్యర్థః॥౨-౪॥ త్రయీమయీ వేదత్రయస్వరూపిణీ। తత్సవితురితి ఆద్యాని చత్వారి పదాని పరబ్రహ్మవికాసీని। జాతవేదస ఇతి ద్వితీయాని శాక్తాని। త్ర్యమ్బకమితి తృతీయాని శైవాని॥౫॥

శివశక్తియోగాత్ ప్రపఞ్చసృష్టిః

తత్ర లోకా వేదాః శాస్త్రాణి పురాణాని ధర్మాణి వై చికి-
త్సితాని జ్యోతీంషి శివశక్తియోగాదిత్యేవం ఘటనా వ్యాపర్యతే॥౬॥

ఏవం చిచ్ఛివశక్తియోగాదేవ లోకాదిర్జాయత ఇత్యాహ—తత్రేతి। భూరాదిచతుర్దశలోకాః। ఋగాదిచత్వారో వేదాః। భరతమన్త్రశబ్దాదిషట్ శాస్త్రాణి। భాగవతాదీని పురాణాని। మన్వాదిప్రణీతాని ధర్మాణి సర్వాణి ధర్మశాస్త్రాణి వై చికిత్సితాని భిషక్శాస్త్రాణి। జ్యోతీంషి జ్యోతిరశాస్త్రాణి। ఏతాని సర్వాణి, యదుక్తమనుక్తం వై తత్ సర్వం శివశక్తియోగాదేవ జాయత ఇత్యర్థః॥౬॥

వాగ్భవకూటస్య గాయత్ర్యా సమన్వయః

అథైతస్య పరం గహ్వరం వ్యాఖ్యాస్యామః। మహామనుసముద్భవం తదితి బ్రహ్మ శాశ్వతం పరో భగవాన్ నిర్లక్షణో నిరఞ్జనో నిరుపాధిరాధిరహితో దేవ ఉన్మీలతే పశ్యతి వికాసతే చైతన్యభావం కామయత ఇతి స ఏకో దేవః శివరూపీ దృశ్యత్వేన వికాసతే యతిషు యజ్ఞేషు యోగిషు కామయతే కామం జాయతే। స ఏష నిరఞ్జనోఽకామత్వేనోజ్జృమ్భతే అకచటతపయశాన్ సృజతే। తస్మాదీశ్వరః కామోఽభిధీయతే। తత్పరిభాషయా కామః కకారం వ్యాప్నోతి। కామ ఏవేదం తత్తదితి కకారో గృహ్యతే। తస్మాత్తత్పదార్థ ఇతి య ఏవం వేద॥౭॥

సవితుర్వరేణ్యమితి షూఞ్ ప్రాణిప్రసవే సవితా ప్రాణినః సూతే ప్రసూతే శక్తిః సూతే॥౮॥

త్రిపురా శక్తిరాద్యేయం త్రిపురా పరమేశ్వరీ।
మహాకుణ్డలినీ దేవీ జాతవేదసమణ్డలమ్॥౯॥

యోఽధీతే సర్వం వ్యాప్యతే। త్రికోణశక్తిరేకారేణ మహాభాగేన ప్రసూతే। తస్మాదేకార ఏవా గృహ్యతే॥౧౦॥

వరేణ్యం శ్రేష్ఠం భజనీయమక్షరం నమస్కార్యమ్।తస్మాద్వరేణ్యమేకారాక్షరం గృహ్యత ఇతి య ఏవం వేద॥౧౧॥

భర్గో దేవస్య ధీమహీత్యేవం వ్యాఖ్యాస్యామః। ధకారో ధారణా। ధియైవ ధార్యతే భగవాన్ పరమేశ్వరః। భర్గో దేవో మధ్యవర్తి తురీయమక్షరం సాక్షాత్తురీయం సర్వం సర్వాన్తరభూతం

తురీయాక్షరమీకారం పదానాం మధ్యవర్తీత్యేవం వ్యాఖ్యాతం భర్గోరూపం వ్యాచక్షతే।
తస్మాద్భర్గో దేవస్య ధీత్యేవమీకారాక్షరం గృహ్యతే॥౧౨॥

మహీత్యస్య వ్యాఖ్యానం మహత్త్వం జడత్వం కాఠిన్యం విద్యతే యస్మిన్నక్షరే తన్మహి। లకారః పరం ధామ। కాఠిన్యాఢ్యం ససాగరం సపర్వతం ససప్తద్వీపం సకాననముజ్జ్వలద్రూపం మణ్డలమేవోక్తం లకారేణ। పృథ్వీ దేవీ మహీత్యనేన వ్యాచక్షతే॥౧౩॥

ధియో యో నః ప్రచోదయాత్। పరమాత్మా సదాశివ ఆదిభూతః పరః స్థాణుభూతేన లకారేణ జ్యోతిర్లిఙ్గమాత్మానం ధియో బుద్ధయః పరే వస్తుని ధ్యానేచ్చారహితే నిర్వికల్పకే ప్రచోదయాత్ ప్రేరయేదిత్యుచ్చారరహితం చేతసైవ చిన్తయిత్వా భావయేదితి॥౧౪॥

పరో రజసేఽసావదోమితి తదవసానే పరజ్యోతిరమలం హృది దైవతం చైతన్యం చిల్లిఙ్గం హృదయాగారవాసినీ హృల్లేఖేత్యాదినా స్పష్టం వాగ్భవకూటం పఞ్చాక్షరం పఞ్చభూతజనకం పఞ్చకలామయం వ్యాపత్యత ఇతి। య ఏవం వేద॥౧౫॥

ఆదౌ త్రిపురాస్వరూపం తద్గోచరమహామనుం తద్వాచ్యశివశక్తియోగతః స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చసృష్టిం చాభిధాయాథ పరబ్రహ్మార్థగాయత్ర్యాః ప్రాతిస్వికేనాఽఽదివిద్యాఽభిధానపఞ్చదశీఖణ్డత్రయేణ సమన్వయార్థమయమారమ్భ ఇత్యాహ—అథేతి। అథ మహామన్త్రప్రదర్శనానన్తరం తస్యైవ మహామనాః పరం గహ్వరం పరమగూఢార్థం శ్రుతయో వయం విశేషేణ ఆఖ్యాస్యామః కథయామ ఇత్యర్థః। కిం తద్గూఢార్థప్రకటనమిత్యత్ర, మహామనోస్తదిత్యాద్యక్షరస్యాఽఽదివిద్యాప్రథమఖణ్డాద్యక్షరస్య కకారస్య చార్థతః సమన్వయ ఉచ్యతే। తత్ కథమిత్యత్ర—మహామన్వితి। తత్పదలక్ష్యార్థస్య నిష్ప్రతియోగిక సన్మాత్రత్వేన శాశ్వతత్వమ్। యః స్వరూపతః శాశ్వతపదం గతః స హి పరో భగవాన్ లక్షణసాపేక్షలక్ష్యతాఽభావాత్ నిర్లక్షణః, స్వాజ్ఞదృష్టివికల్పితస్వాతిరిక్తప్రసక్తావపి తత్రాత్మాత్మీయాభిమానాభావాత్ నిరఞ్జనో నిరుపాధిరాధిరహితోఽపి దేవః మూలావిద్యాబీజాంశయోగత ఈశ్వరత్వమవలమ్బ్య “స ఈక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి” ఇతి శ్రుత్యనురోధేన ఉన్మీలతే ఇత్యాది। దృశ్యత్వేన వికాసతే జగద్రూపేణ భాసతే। తతః స్వాన్తఃస్థేషు యతిషు యజ్ఞేషు చానుప్రవిశ్యేదానీం జ్ఞానఫలం కర్మఫలం వా మే స్యాదితి కామయతే। ఏవంకామనయా కామం కామఫలం జాయతే। య ఏవమవస్థాఽఽపన్నోఽపి పరమేశ్వరః స్వేన రూపేణ స ఏష నిరఞ్జనోఽకామత్వేనోజ్జృమ్భతే। తతోఽయం అకచటతపయశాన్ అష్టవర్గాన్ సృజతే। యస్మాదేవం సృజతి తస్మాదీశ్వరః

కామోఽభిధీయతే కార్యకారణయోరేకత్వాత్ I యస్మాదేవం తస్మాత్ కకారః తత్పదార్థః I య ఏవం వేద స మునిః ఈశ్వరో భవతీత్యర్థః II౭II సవితుర్వరేణ్యమితి మహామన్త్రంశస్యాదివిద్యాఽఽద్యఖణ్డద్వితీయవర్ణాత్మకైకారస్య చ సమన్వయ ఉచ్యతే I తత్ కథమిత్యత్ర— సవితుర్వరేణ్యమితీతి Iతత్ర సవితృశబ్దార్థస్తు పూఙ్ ప్రాణిప్రసవే సవితా ప్రాణినః సూతే తదభిన్నా సావిత్రీ ప్రసూతే II౮ II సేయం సావిత్రీ కేత్యత్ర—త్రిపురా శక్తిరితి Iసైవ వ్యష్టిరూపేణ మహాకుణ్డలినీ దేవీ జాతవేదసమణ్డలం మూలాధారత్రికోణం వ్యాప్యవతిష్ఠతే II౯ II ఏవంరూపాం విద్యాం యోఽధీతే సః సర్వం వ్యాప్యతే వ్యాప్నోతి Iత్రికోణశక్తిః కుణ్డలినీ ఏకారేణ మహాభాగేన సర్వం ప్రసూతే సవితా Iయస్మాదేవం తస్మాదేకార ఏవ గృహ్యతే II౧౦ II సవితురేకారస్య సమన్వయముక్త్వా వరేణ్యైకారయోః సమన్వయమాహ—వరేణ్యమితి Iయదేకారాక్షరం సర్వకారణతయా ఖ్యాతం తదేవ వరేణ్యం ఇత్యాది Iయ ఏవం వేద స విద్వాన్ స్వావరేభ్యో వరిష్ఠో భవతీత్యర్థః II౧౧ II భర్గో దేవస్య ధీతిశబ్దస్య ఈకారస్య చ సమన్వయమాహ—భర్గ ఇతి Iతత్ర ధీత్యత్ర ధకారో ధారణా Iతత్ కథం ? ధియైవేతి Iభర్గో దేవ స్వయం జ్యోతిః స్వరూపేణ దీప్యమానత్వాత్ Iతన్మధ్యవర్తి తురీయమక్షరం అర్ధమాత్రాఽఽత్మకమ్ Iఈకారస్యాప్యక్షరసామానాధికరణ్యమాహ— ఈకారమితి Iయస్మాదేవం ధీకారయోః సామ్యముక్తం తస్మాత్ II౧౨ II మహీతి పదస్య లకారస్య చ సమన్వయమాహ—మహీతి Iమహీత్యస్య వ్యాఖ్యానం, కిం తదియత్ర— మహత్త్వమిత్యాది Iబీజం తు—లకార ఇతి Iధరణీమణ్డలమేవోక్తమ్ II౧౩ II మహీబీజలకారేణ మహీమణ్డలముక్తం, తద్గతనామరూపవిలక్షణతయా యో నః అస్మాకం ధియః ధ్యానేచ్ఛారహితే నిర్వికల్పకే పరమాత్మని ప్రచోదయాత్ తం జ్యోతిర్లిఙ్గం ఆత్మానం అనిర్వచనీయం బ్రహ్మాకారపరిణతచేతసా సోఽహమస్మీతి భావయేదిత్యర్థః II౧౪ II గాయత్రీతురీయపాదస్య హల్లేఖాయాశ్చ సమన్వయమాహ—పర ఇతి Iరజసే రజసః రజఉపలక్షితగుణత్రయాత్ యః పరః సోఽసౌ అహమోఙ్కారార్థతుర్యతుర్యోఽస్మి యన్మత్తోఽదో విప్రకృష్టం తదవసానే పరంజ్యోతిరమలం హృది దైవతం చైతన్యం చిల్లిఙ్గం సర్వప్రాణిహృది ప్రత్యగభేదేన విద్యోతమానం తదభేదేన హృదయాగారవాసినీ చిచ్ఛక్తిః హృల్లేఖా హ్రీంకారరూపిణీతి ప్రసిద్ధాం తత్సవితురిత్యాదినా పాదచతుష్టయేనాఽఽదివిద్యాయా యదాద్యం వాగ్భవకూటం పఞ్చ పఞ్చభూతజనకం నివృత్తిప్రతిష్ఠావిద్యాశాన్తిశాన్త్యతీతకలాభేదేన పఞ్చకలామయం స్పష్టం వ్యాపర్యతే వాగ్భవకూటం గాయత్రీసమన్వయతో విస్పష్టం వ్యాఖ్యాతమిత్యర్థః II౧౫ II

కామకూటస్య గాయత్ర్యా సమన్వయః

అథ తు పరం కామకాలభూతం కామకూటమాహుః। తత్ సవితుర్వరేణ్యమిత్యాదిద్వాత్రింశదక్షరీం పఠిత్వా తదితి పరమాత్మా సదాశివోఽక్షరం విమలం నిరుపాధితాదాత్మ్యప్రతిపాదనేన హకారాక్షరం శివరూపం అనక్షరమక్షరం వ్యాలిఖ్యత ఇతి తత్పరాగవ్యావృత్తిమాదాయ శక్తిం దర్శయతి॥౧౬॥

తత్ సవితురితి పూర్వేణాధ్వనా సూర్యాధశ్చన్ద్రికాం వ్యాలిఖ్య మూలాదిబ్రహ్మరన్ధ్రగం సాక్షరమద్వితీయమాచక్షత ఇత్యాహ భగవన్తం దేవం శివశక్త్యాత్మకమేవోదితమ్॥౧౭॥

శివోఽయం పరమం దేవం శక్తిరేషా తు జీవజా।

సూర్యాచన్ద్రమసోర్యోగాద్ధంసస్తత్పదముచ్యతే॥౧౮॥

తస్మాదుజ్జృమ్భతే కామః కామన్ కామః పరః శివః।

కర్ణోఽయం కామదేవోఽయం వరేణ్యం భర్గ ఉచ్యతే॥౧౯॥

తత్ సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవః క్షీరం సేవనీయమక్షరం సమధుఘ్నమక్షరం పరమాత్మజీవాత్మనోర్యోగాత్ తదితి స్పష్టమక్షరం తృతీయం హ ఇతి తదేవ సదాశివ ఏవ నిష్కల్మషో ద్యో దేవోఽన్త్యమక్షరం వ్యాక్రియతే పరమం పదమ్॥౨౦॥

ధీతి ధారణం విద్యతే జడత్వధారణం మహీతి లకారః శివాధస్తాత్తు లకారార్థః స్పష్టమన్త్యమక్షరం పరమం చైతన్యం ధియో యో నః ప్రచోదయాత్॥౨౧॥

పరో రజసేఽసావదోమిత్యేవం కూటం కామకలాఽఽలయం షడధ్వపరివర్తకో వైష్ణవం పరమం ధామైతి భగవాంశ్చైతస్మాద్య ఏవం వేద॥౨౨॥

వాగ్భవకూటం గాయత్రీసమన్వయతో వ్యాఖ్యాయ తతః కామకూటమపి పూర్వవద్గాయత్రీసమన్వయపూర్వకం యోజనీయమిత్యాహ—అథేతి। అథ తు పరం కామకలాభూతం కామకలాపరిణతం సంప్రదాయవిదః కామకూటమాహుః। ద్వితీయఖణ్డాత్మకకామకూటప్రవిభక్తవర్ణషట్కస్య గాయత్ర్యా సమన్వయప్రకారమాహ—

తదితి। పఠిత్వా తత్ర యదాద్యం తదితి తత్పదార్థః పరమాత్మా సదాశివః యత్స్వరూపం కాలత్రయేఽపి న క్షరతి తత్ అక్షరం విమలం నిరుపాధి కామకూటాద్యవర్ణహకారస్య నిరుపాధికాక్షరతాదాత్మ్యప్రతిపాదనేన హకారాక్షరం శివరూపం, న హి తచ్ఛివరూపమక్షరం భవతి తాల్వోష్ఠాదివ్యాపారానర్హత్వాత్, కింతు అనక్షరం తత్సమన్వయాభిప్రాయేణ అక్షరం అక్షరతయా వ్యాలిఖ్యతే వ్యాఖ్యాయత ఇతి తత్పరాగవ్యావృత్తిమాదాయ శక్తిం దర్శయతి పరాగ్వ్యావృత్తిసిద్ధం శివరూపం యదేతద్విపరీతం హకారాద్యక్షరం తద్గతపరాగ్భావాదవ్యావృత్తిం పరాగ్భావమేవాదాయ హకారాదిశక్తిం దర్శయతి॥౧౬॥ తత్ కథమిత్యత్ర—తదితి। అధ్వనా వర్త్మనా। సూర్యబీజం హకారః పురస్తాత్ తత్పదేన సమన్వితస్తదధస్తత్పశ్చాచ్చన్ద్రికా చన్ద్రబీజం సకారః సవితృశబ్దేన సమన్వయితవ్యః। సవితృచైతన్యం కీదృశం క్వాసనమర్హతీత్యత్ర మూలాదిబ్రహ్మరన్ధ్రగం మూలాధారమారభ్య బ్రహ్మరన్ధ్రపర్యన్తం వ్యాప్య స్థితం సాక్షరమద్వితీయం సకారాక్షరమపి తేనాద్వితీయమాచక్షతే తద్విదః ఇత్యాహ శ్రుతిః। శ్రుతిః కిమిత్యాహేత్యత్ర యస్తత్త్వేన సవితృత్వేన చ ధ్యాతస్తం భగవన్తం దేవం శివశక్త్యాత్మకమేవోదితం ఇత్యాహేత్యర్థః॥౧౭॥కథం శివశక్త్యాత్మకతేత్యత్ర—శివోఽయమితి। యం దేవం సవితారం బ్రహ్మవిదః పరమం పరమాత్మానమాహుః సోఽయం శివో భవతి।

అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్।

జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్॥

ఇతి స్మృత్యనురోధేన యా తు జీవతయా జాతా సైషా మూలశక్తిరిత్యర్థః। హకారార్థః సూర్యః తత్పదార్థః శివః సకారార్థచన్ద్రమాస్త్వంపదార్థజీవభూతా ప్రకృతిస్తద్గతహేయాంశత్యాగపూర్వకం తయోర్లక్ష్యభూతసూర్యాచన్ద్రమసోర్యోగాత్ హంసః ప్రత్యగభిన్నపరమాత్మా తత్త్వేన పద్యత ఇతి తత్పదం నిర్విశేషం బ్రహ్మ ఉచ్యతే॥౧౮॥ కకారః కస్మాదావిర్భూత ఇత్యత్ర—తస్మాదితి। యః పరః శివో వివిధాన్ కామాన్ సృజతి తస్మాత్ పరమశివాత్ కామః కకారః ఉజ్జృమ్భతే। యత్స్వరూపం వరేణ్యం భర్గః నిరతిశయజ్యోతిఃస్వరూపం సోఽయం కార్ణః కకారః కామదేవః పరమేశ్వరో భవతి॥౧౯॥ తత్ సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవః చిద్ధాతుః తత్స్వరూపస్య క్షీణావిద్యాఽఽధారత్వాత్ క్షీరం ముముక్షుకోటిభిః స్వాత్మధియా సేవనీయమక్షరం ఈశ్వరచైతన్యం సమధుఘ్నమక్షరం మధు స్వార్జితకర్మఫలేన సహ స్వాత్మానమపి హన్తి భక్షయతీతి సమధుఘ్నమక్షరం జీవచైతన్యం చైతన్యద్వయగతహేయాంశాపాయసిద్ధలక్ష్యయోః పరమాత్మజీవాత్మనోర్యోగాత్ యదేవమైక్యసిద్ధం తదితి స్పష్టమక్షరం పరమాక్షరం తృతీయం,

క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే।

ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః॥

ఇతి స్మృతేః। యదక్షరం తురీయం హ ఇతి విఖ్యాతం తదేవ సదాశివ ఏవ తద్గతవికారాపాయే నిష్కల్మషో ద్యోతనాత్మకో దేవః తత్స్వరూపమేవ అన్త్యమక్షరం పరమాక్షరమితి వ్యాక్రియతే। కిమితి? పరమం పదమితి॥౨౦॥ ధీమహీతి యత్ ధారణం విద్యతే మహీగతజడత్వధారణం శివాధస్తాత్ హకారాధస్తాత్ విద్యమానలకారార్థః స్పష్టః లకారవాచ్యమహీగతజడత్వవికారాపాయే లకారో బ్రహ్మేతి స్పష్టోఽర్థః। యన్నిర్విశేషం బ్రహ్మ తదేవ అన్త్యమక్షరమ్॥౨౧॥ కామకలాఽఽలయం కామకూటస్య వాగ్భవకూటాఖ్య కామకలాఽఽధారత్వాత్। వర్ణాధ్వేత్యాదితత్త్వాధ్వాన్తభేదేన షడధ్వపరివర్తకో మన్త్రీ వైష్ణవం పరమం ధామైతీతి। య ఏవం వేద స వైష్ణవం ధామైతి, తస్మాదతిరిక్తం న కించిదస్తీతి భగవానాహేత్యర్థః॥౨౨॥

శక్తికూటస్య గాయత్ర్యా సమన్వయః

అథైతస్మాదపరం తృతీయం శక్తికూటం ప్రతిపద్యతే ద్వాత్రింశదక్షర్యా గాయత్ర్యా॥౨౩॥

తత్ సవితుర్వరేణ్యం తస్మాదాత్మన ఆకాశ ఆకాశాద్వాయుః స్ఫురతే తదధీనం వరేణ్యం సముదీయమానం సవితుర్వా యోగ్యో జీవాత్మపరమాత్మసముద్భవస్తం ప్రకాశశక్తిరూపం జీవాక్షరం స్పష్టమాపద్యతే॥౨౪॥

భర్గో దేవస్య ధీత్యనేనాధారరూపశివాత్మాక్షరం గణ్యతే మహీత్యాదినా శేషం కామ్యం రమణీయం దృశ్యం కామ్యం రమణీయం శక్తికూటం స్పష్టీకృతమితి॥౨౫॥

వాగ్భవకూటం కామకూటం చైవం ప్రకాశయిత్వా మహామనుశక్తికూటయోరపి సమన్వయమాహ—అథేతి। ప్రతిపద్యతే కయేత్యత్ర—ద్వాత్రింశదక్షర్యా గాయత్ర్యా శక్తికూటమపి సమన్వయమర్హతీత్యర్థః॥౨౩॥ తత్ సవితుర్వరేణ్యమితి సకారాక్షరః సమన్వితః॥౨౪॥ భర్గో దేవస్య ధీత్యనేన కకారోఽపి సమన్వితో భవతి। మహీత్యాదినా లకారః సమన్విత ఇతి జ్ఞేయః। శేషం ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ పరో రజసేఽసావదోమితి కామ్యం

రమణీయం దృశ్యం కామ్యం రమణీయం హృల్లేఖాఽపి సమన్వితా స్యాత్। ఏవం శక్తికూటమపి స్పష్టీకృతమిత్యర్థః॥౨౫॥

కామాకామధియాం విశిష్టవిద్యాఫలమ్

ఏవం పఞ్చదశాక్షరం త్రైపురం యోఽధీతే స సర్వాన్ కామానవాప్నోతి స సర్వాన్ భోగానవాప్నోతి స సర్వాన్ లోకాన్ జయతి స సర్వా వాచో విజృమ్భయతి స రుద్రత్వం ప్రాప్నోతి స వైష్ణవం ధామ భిత్త్వా పరం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి య ఏవం వేద॥౨౬॥

కామాకామధియాం విశిష్టవిద్యాఫలమాహ—ఏవమితి। వైష్ణవం ధామ మాయాశబలం భిత్త్వా అతిక్రమ్య॥౨౬॥

శక్తిశివాదిద్వాదశవిద్యోద్ధారః

ఏవమాద్యాం విద్యామభిధాయైతస్యాః శక్తికూటం శక్తిశివాద్యా। లోపాముద్రేయం ద్వితీయే ధామని॥౨౭॥

పూర్వేణైవ మనునా బిన్దుహీనా శక్తిభూతహృల్లేఖా క్రోధమునినాఽధిష్ఠితా తృతీయే ధామని॥౨౮॥

పూర్వస్యా ఏవ విద్యాయా యద్వాగ్భవకూటం తేనైవ మానవీం చాన్ద్రీం కౌబేరీం విద్యామాచక్షతే॥౨౯॥

మదనాధః శివం వాగ్భవమ్, తదూర్ధ్వం కామకలామయమ్, శక్త్యూర్ధ్వం శాక్తమితి మానవీ విద్యా చతుర్థే ధామని॥౩౦॥

శివశక్త్యాఖ్యం వాగ్భవం తదేవాధః శివశక్త్యాఖ్యమన్యత్తృతీయం చేయం చాన్ద్రీ విద్యా పఞ్చమే ధామని ధ్యేయేయమ్॥౩౧॥

చాన్ద్రీ కామాధః శివాద్యకామా సైవ కౌబేరీ షష్ఠే ధామని వ్యాచక్షత ఇతి య ఏవం వేద ॥3౨॥

హిత్వేకారం తురీయస్వరం సర్వాదౌ సూర్యాచన్ద్రమస్కేన కామేశ్వర్యైవాగస్త్యసంజ్ఞా సప్తమే ధామని ॥33॥

తృతీయమేతస్యా ఏవ పూర్వోక్తాయాః కామాద్యం ద్విధాఽధః కం మదనకలాఽఽద్యం శక్తిబీజం వాగ్భవాద్యం తయోరర్ధావశిరస్కం కృత్వా నన్దివిద్యేయమష్టమే ధామని ॥3౪॥

వాగ్భవమాగస్త్యం వాగర్ధకలామయం కామకలాఽభిధం సకలమాయాశక్తిః ప్రభాకరీ విద్యేయం నవమే ధామని ॥3౫॥

పునరాగస్త్యం వాగ్భవం శక్తిమన్మథశివశక్తిమన్మథోర్వీమాయాకామకలాలయం చన్ద్రసూర్యానఙ్గధూర్జటిమహిమాయం తృతీయం షణ్ముఖీయం విద్యా దశమే ధామని ॥3౬॥

విద్యాప్రకాశితయా భూయ ఏవాగస్త్యవిద్యాం పఠిత్వా భూయ ఏవేమామన్త్యమాయాం పరమశివవిద్యేయమేకాదశే ధామని ॥3౭॥

భూయ ఏవాగస్త్యం పఠిత్వా ఏతస్యా ఏవ వాగ్భవం యద్ధనజం కామకలాఽఽలయం చ తత్సహజం కృత్వా లోపాముద్రాయాః శక్తికూటరాజం పఠిత్వా వైష్ణవీ విద్యా ద్వాదశే ధామని వ్యాచక్షత ఇతి య ఏవం వేద ॥3౮॥

ఏవం ఆద్యాం విద్యాం శ్రీమత్పఞ్చదశాక్షరీం ఖణ్డశో బ్రహ్మగాయత్ర్యా సమన్వితాం అభిధాయైతస్యాః మధ్యే తృతీయం సకలహ్రీమితి శక్తికూటం స క ఇతి శక్తిశివాఽఽద్యా ప్రథమే ధామని వ్యష్టిసమష్టిజాగరణే సంభావ్యా। హసకహలహ్రీమితి లోపాముద్రేయం విద్యా ద్వితీయే ధామని వ్యష్టిసమష్టిస్వప్నే సంభావ్యా॥౨౭॥యో లోపాముద్రామనుర్ద్వితీయే ధామని విన్యస్తః హసకహలహ్రీ ఇతి క్రోధమునినా అధిష్ఠితా దుర్వాససా ఆరాధితా సేయం తృతీయే ధామని సమష్టిస్వాపే సంభావ్యేత్యర్థః॥౨౮॥ఏవం పూర్వస్యా ఏవ విద్యాయా లోపాముద్రావిద్యాయాః యద్వాగ్భవకూటం యోజితం తదా తేనైవ యోజనేన మనుచన్ద్రకుబేరైరైవమారాధితేతి

తామేవ విద్యాం సంప్రదాయవిదః మానవీం చాన్ద్రీం కౌబేరీం విద్యామాచక్షతే॥౨౯॥తత్ర మానవీ విద్యా కేత్యత్ర—మదనేతి। మదనశబ్దేన కామకూటం క్లీం ఇతి ప్రోచ్యతే తదధస్తాత్ పశ్చాత్ హాదివిద్యాయాః పర శివం వాగ్భవం కామకలామయం కాదివిద్యారూపం, తదూర్ధ్వం శాక్తం శక్తికూటం సాదివిద్యారూపం, పూర్వం హాదివిద్యా తతః కాదివిద్యా తతః సాదివిద్యేతి ప్రతిపాదనాత్ శక్త్యూర్ధ్వమిత్యుక్తమ్। యా మనునైవముపాసితా సేయం మానవీ చతుర్థే ధామని, వ్యష్టిజాగరణారోపాధారవిశ్వే తదభేదేన సంభావ్యేత్యర్థః॥౩౦॥కేయం చాన్ద్రీ విద్యేత్యత్ర—శివేతి। ఆదౌ శివశక్త్యాఖ్యం హాది తతః వాగ్భవం కాది తదేవాధః శివశక్త్యాఖ్యం పునర్హాది అన్యత్ తృతీయం సాది చ యేయం ఖణ్డచతుష్టయవిశిష్టవిద్యా చన్ద్రేణారాధితా సేయం చాన్ద్రీ పఞ్చమే ధామని వ్యష్టిస్వప్నప్రపఞ్చారోపాధారతైజసే సంభావ్యేత్యర్థః॥౩౧॥కేయం కౌబేరీ విద్యేత్యత్ర—చాన్ద్రీతి। యా చాన్ద్రీ విద్యా ఖణ్డచతుష్టయాత్మికాభిహితా తదధః పశ్చాత్ శివాద్యకామా హాదివిద్యా యోజితా యది తదా పఞ్చఖణ్డాత్మికేయం విద్యా కుబేరేణారాధితా సేయం కౌబేరీత్యుచ్యతే। సేయం షష్ఠే ధామని వ్యష్టిస్వాపప్రపఞ్చారోపాధారప్రాజ్ఞే సదా ధ్యేయేతి వ్యాచక్షత ఇతి। య ఏవం వేద సోఽయం సంపదా కుబేరతుల్యో భవతీత్యర్థః॥౩౨॥అగస్త్యవిద్యా కీదృశీత్యత్ర—హిత్వేకారమితి। కాదివిద్యాఽలంకారతురీయస్వరమీకారం హిత్వా సర్వాదౌ సర్వఖణ్డాదౌ హసేతి సూర్యాచన్ద్రమస్కేన సంయోజితం యది ఖణ్డత్రయం తదా కామేశ్వర్యై తుష్టికరం భవతి। యద్వా—ఏవముపాసకస్య స్వేప్సితకామశ్చ నిరవధికైశ్వర్యం చ కామైశ్వర్యై భవత ఇత్యగస్త్యేన యోపాసితా సేయం అగస్త్యసంజ్ఞా విద్యోచ్యతే, సా సప్తమే ధామని సమష్టిజాగ్రత్ప్రపఞ్చారోపాధారే విరాజి తదభేదేన ధ్యేయేత్యర్థః॥౩౩॥కేయం నన్దివిద్యేత్యత్ర—తృతీయమితి। యా పూర్వోక్తాగస్త్యవిద్యా ఏతస్యా అధః పూర్వం ద్విధా కామాద్యం మదనకలాఽఽద్యం హహేతి సేతి శక్తిబీజం కేతి వాగ్భవాద్యం తయోః సకారకకారయోః అర్ధావశిరస్కం ప్లుతోచ్చారణభవార్ధమాత్రామస్తకం కృత్వా యేయం నన్దినోపాసితా సేయం నన్దివిద్యా అష్టమే ధామని సమష్టిస్వప్నప్రపఞ్చారోపాధారసూత్రాత్మని తదభేదేన చిన్త్యేయమిత్యర్థః॥౩౪॥ప్రభాకరీ విద్యా కీదృశీత్యత్ర—వాగ్భవమితి। ఆదౌ వాగ్భవకూటం కాది తత ఆగస్త్యం అగస్త్యవిద్యాకార్త్స్న్యం వాగర్థకలామయం శివశక్త్యాత్మకం కామకలాఽభిధం హాది సకలమాయాశక్తిః శక్తికూటం చైకీకృత్య యా ప్రభాకరేణ సూర్యేణైవముపాసితా సేయం ప్రభాకరీ విద్యా నవమే ధామని సమష్టిస్వాపప్రపఞ్చారోపాధారబీజేశ్వరాత్మని తదభేదేన ధ్యేయేత్యర్థః॥౩౫॥షణ్ముఖీ విద్యా కీదృశీత్యత్ర—పునరాగస్త్యమితి। వాగ్భవం కాది, హ్రీమితి శక్తిబీజం, క్లీమితి మన్మథబీజం, హంస ఇతి శివశక్తిబీజే, పునర్మన్మథబీజం క్లీమితి, లమిత్యుర్వీబీజం, హ్రీమితి మాయాబీజం, కామకలాఽఽలయం హాదిషడక్షరం, సోఽహమితి చన్ద్రసూర్యబీజే, క్లీమిత్యనఙ్గబీజం, హమితి ధూర్జటిబీజం, స ఇతి మహిమాబీజం, పునః తృతీయం హంసః సోఽహం హంసః ఇతి, ఏవం షణ్ముఖేనోపాసితా షణ్ముఖీయం విద్యా దశమే ధామని వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకజాగ్రత్ప్రపఞ్చాపవాదాధికరణ ఓతృచైతన్యే తదభేదేన

భావయేదిత్యర్థః॥౩౬॥పరమశివవిద్యా కీదృశీత్యత్ర—విద్యేతి। పూర్వోక్తషణ్ముఖీవిద్యాప్రకాశితయా షణ్ముఖీవిద్యాత్వేన యా ప్రకాశితా తయా సాకం భూయ ఏవ ఆగస్త్యవిద్యాం పఠిత్వా భూయ ఏవేమామన్త్యమాయాం అన్త్యమాం తుర్యరూపిణీమధిష్ఠాయ యః శివః సర్వసాక్షీ భవతి సేయం పరమశివవిద్యా, షణ్ముఖ్యగస్త్యవిద్యాద్వయం మిలితం చేత్ పరమశివవిద్యా భవతి, సేయమేకాదశే ధామని సమష్టిస్వప్నప్రపఞ్చాపవాదాధికరణేఽనుజ్ఞాతృచైతన్యే తదభేదేన భావనీయేయమిత్యర్థః॥౩౭॥కేయం వైష్ణవీ విద్యేత్యత్ర—భూయ ఇతి। అగస్త్యవిద్యయా సాకం వాగ్భవం కాది యద్ధనజం ధనదం కౌబేరం కామకలాఽఽలయం చ హాదిషట్కం తత్సహజం కృత్వా ఏకీకృత్య పూర్వోక్తలోపాముద్రాయాః హాదివిద్యాయాః పరిణతం సాదిశక్తికూటరాజం పఠిత్వా ఏతత్సర్వం చిత్సామాన్యమహావిద్యాఽఽత్మకం సమ్యగ్జ్ఞానరూప విష్ణునాఽధిష్ఠితమితి వైష్ణవీ విద్యేత్యుచ్యతే। సేయం ద్వాదశే ధామని వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిప్రపఞ్చాపవాదాధికరణేఽనుజ్ఞైకరసచైతన్యే తదభేదేన భావనీయేతి। య ఏవం వేద స విష్ణురేవ భవతీత్యర్థః॥౩౮॥

అథ ద్వాదశవిద్యాముద్ధరతి—ఏవమిత్యాదినా। ఆదివిద్యా తు క ఏ ఈ ల హ్రీం, హసకహలహ్రీం, సకలహ్రీమ్। అత్రాద్యఖణ్డ వాగ్భవకూటం, ద్వితీయం కామకూటం, తృతీయం శక్తికూటమ్। వ్యష్టిసమష్టిజాగ్రదాదిద్వాదశధామసు భావనీయశక్తిశివాదిద్వాదశవిద్యోచ్యతే। సక ఇతి శక్తిశివవిద్యా(౧), హసకహలహ్రీమితి లోపాముద్రావిద్యా (౨), హసకహలహ్రీ ఇతి క్రోధమునివిద్యా (౩), హసకహలహ్రీ క ఏ ఈ ల హ్రీం సకలహ్రీం ఇతి మానవీ విద్యా (౪). హసకహలహ్రీం క ఏ ఈ ల హ్రీం హసకహలహ్రీం సకలహ్రీం ఇతి చాన్ద్రీ విద్యా (౫), హసకహలహ్రీం క ఏ ఈ ల హ్రీం హసకహలహ్రీం సకలహ్రీం హసకహలహ్రీం ఇతి కౌబేరీ విద్యా (౬), హసకఏలహ్రీం హసహసకహలహ్రీం హససకలహ్రీం ఇత్యగస్త్యవిద్యా (౭), హహసకహసకఏలహ్రీం హసహసకహలహ్రీం హససకలహ్రీం ఇతి నన్దివిద్యా (౮), క ఏ ఈ ల హ్రీం హసకఏలహ్రీం హసహస కహలహ్రీం హససకలహ్రీం హసకహలహ్రీం సకలహ్రీం ఇతి ప్రభాకరీ విద్యా (౯), హ్రీం క్లీం హం సః క్లీం లం హ్రీం హసకహలహ్రీం సోహం క్లీం హంసః హ్రీం హంసః సోహం హంసః ఇతి షణ్ముఖీ విద్యా (౧౦) హ్రీం క్లీం హంసః క్లీం లం హ్రీం హసకహలహ్రీంం సోహం క్లీం హంసః హ్రీం హంసః సోహం హంసః హసకఏలహ్రీం హసహసకహలహ్రీం హససకలహ్రీం ఇతి పరమశివవిద్యా (౧౧), హసకఏలహ్రీం హసహసకహలహ్రీం హససకలహ్రీం క ఏ ఈ ల హ్రీం హసకహలహ్రీం క ఏ ఈ ల హ్రీం హసకహలహ్రీం సకలహ్రీం హసకహలహ్రీం హసకహలహ్రీం సకలహ్రీం ఇతి వైష్ణవీ విద్యా (౧౨)॥

మహాత్రిపురాదేవీధ్యానప్రకారః

తాన్ హోవాచ భగవాన్ సర్వే యూయం శ్రుత్వా పూర్వాం కామాఖ్యాం తురీయరూపాం తురీయాతీతాం సర్వోత్కటాం సర్వమన్త్రాసనగతాం పీఠోపపీఠదేవతాపరివృతాం సకలకలావ్యాపినీం దేవతాం సామోదాం సపరాగాం సహృదయాం సామృతాం సకలాం సేన్ద్రియాం సదోదితాం పరాం విద్యాం స్పష్టీకృత్వా హృదయే నిధాయ విజ్ఞాయానిలయం గమయిత్వా త్రికూటాం త్రిపురాం పరమాం మాయాం శ్రేష్ఠాం పరాం వైష్ణవీం సంనిధాయ హృదయకమలకర్ణికాయాం పరాం భగవతీం లక్ష్మీం మాయాం సదోదితాం మహావశ్యకరీం మదనోన్మాదనకారిణీం ధనుర్బాణధారిణీం వాగ్విజృమ్భిణీం చన్ద్రమణ్డలమధ్యవర్తినీం చన్ద్రకలాం సప్తదశీం మహానిత్యోపస్థితాం పాశాఙ్కుశమనోజ్ఞపాణిపల్లవాం సముద్యదర్కనిభాం త్రిణేత్రాం విచిన్త్య దేవీం మహాలక్ష్మీం సర్వలక్ష్మీమయీం సర్వలక్షణసంపన్నాం హృదయే చైతన్యరూపిణీం నిరఞ్జనాం త్రికూటాఖ్యాం స్మితముఖీం సున్దరీం మహామాయాం సర్వసుభగాం మహాకుణ్డలినీం త్రిపీఠమధ్యవర్తినీమకథాదిశ్రీపీఠే పరాం భైరవీం చిత్కలాం మహాత్రిపురాం దేవీం ధ్యాయేన్మహాధ్యానయోగేనేయమేవం వేదేతి మహోపనిషత్॥౩౮॥

యే మహావిద్యాం శ్రుతవన్తస్తాన్ ప్రతి భగవానువాచేత్యాహ—తానితి। తాన్ హోవాచ భగవాన్ సదాశివః। కిమితి—హే దేవాః సర్వే యూయం మయోక్తాం వక్ష్యమాణాం చ విద్యాం శ్రుత్వా పూర్వాం కామాఖ్యాం కామేశ్వరవిద్యామర్ధమాత్రాకలాతీతాత్మనా తురీయరూపాం తురీయాతీతాం సర్వోత్కటాం అసమాహితచిత్తైర్దురారాధ్యాం సర్వమన్త్రాసనగతాం సమస్తయన్త్రాలయాం పీఠోపపీఠదేవతాపరివృతాం ఉడ్యాణాదిచతుష్పీఠమధ్యవర్తిపరివారదేవతాబృన్దసేవితాం ప్రాణాదినామాన్తసకలకలావ్యాపినీం దేవతాం సామోదాం స్వానన్దభరితాం సపరాగాం పరచిత్తైక్యం గచ్ఛతీతి సపరాగాం బ్రహ్మాభిన్నాం స్వభక్తపాలనే సహృదయాం సామృతాం సకలాం సేన్ద్రియాం నిరావృతసమ్యగ్జ్ఞానాత్మనా సదోదితాం పరాం విద్యాం అహం బ్రహ్మాస్మీతి స్పష్టీకృత్వా హృదయే నిధాయ బ్రహ్మాతిరిక్తం న కించిదస్తీతి విజ్ఞాయ యద్యదతిరిక్తమస్తీతి భ్రాన్తిస్తదా తామపి అనిలయం నిరాలమ్బం బ్రహ్మ గమయిత్వా త్రికూటాం వాఙ్మయా [గ్భవా] ది త్రికూటార్ధరూపిణీమ్। స్వపదం భజతాం మహతాం కరణగ్రామం స్వపదధ్యానానుకూలతయా వశ్యం స్వాధీనం కరోతీతి మహావశ్యకరీమ్। స్వభక్తపటలోన్మాదనకరమదనోన్మాదనకారిణీమ్। సరస్వత్యాత్మనా వాగ్విజృమ్భిణీమ్। సప్తదశీం సప్తదశప్రజాపతిరూపాం మహానిత్యోపస్థితాం మహానిత్యాత్వేన స్వయముపస్థితామ్। మూలోడ్యాణజాలన్ధరభేదేన త్రిపీఠమధ్యవర్తినీం అకథాదిశ్రీపీఠే నిషణ్ణాం పరాం స్వాజ్ఞానతత్కార్యభైరవీం బ్రహ్మరూపేణ ధ్యాత్వా కృతకృత్యా భవతేత్యర్థః। యః కోఽప్యేవమేనాం ధ్యాయేత్ స మహాధ్యానయోగేన ఇయం ఇమాం ఏవం వేద

యథావద్విదిత్వా కృతకృత్యో భవేదిత్యర్థః। ఇతి మహోపనిషచ్ఛబ్దః ప్రథమోపనిషత్సమాప్త్యర్థః॥౩౯॥

ఇతి ప్రథమోపనిషత్

ద్వితీయోపనిషత్

త్రిపురావిద్యామధికృత్య ప్రశ్నః

అథాతో జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యాది పఠిత్వా త్రైపురీ వ్యక్తిర్లక్ష్యతే॥౧॥

జాతవేదస ఇత్యేకర్చసూక్తస్యాద్యమధ్యమావసానేషు తత్ర స్థానేషు విలీనం బీజసాగరరూపం వ్యాచక్ష్వేత్యృషయ ఊచుః ॥౨॥

ప్రథమోపనిషది యేయం త్రిపురసున్దరీ ప్రతిపాదితా తదపరోక్షసాక్షాత్కారాయేయం ద్వితీయోపనిషదారభ్యతే—అథేతి। అథ తత్సాక్షాత్కారార్థాధికారిసంపత్త్యనన్తరం యతః పూర్వోపనిషదర్థశ్రవణే కృతేఽపి దేవతాసాక్షాత్కారో న జాయతే అతః తదర్థమయముపనిషదారమ్భో యుజ్యతే। యః కోఽపి వా పరదేవతాసాక్షాత్కారార్థీ “జాతవేదసే సునవామ సోమం” ఇత్యాది త్రిపురావిద్యామర్థానుసన్ధానపురస్సరం తద్భావభావితః సన్ పఠిత్వా పఠన్ వర్తతే తస్యైవ త్రైపురీ వ్యక్తిర్లక్ష్యతే త్రిపురాసాన్నిధ్యం భవతి॥౧॥ ఇతి భగవన్ముఖతః శ్రుత్వా ఋషయస్తదియత్తాబుభుత్సయా భగవన్తం పృచ్ఛన్తీత్యాహ—జాతవేదస ఇతి॥౨॥

త్రిపురావిద్యా

తాన్ హోవాచ భగవాన్। జాతవేదసే సునవామ సోమం తదన్త్యమవాణీం విలోమేన పఠిత్వా ప్రథమస్యాద్యం తదేవ దీర్ఘం ద్వితీయస్యాద్యం సునవామ సోమమిత్యనేన కౌలం వామం శ్రేష్ఠం సోమం మహాసౌభాగ్యమాచక్షతే॥౩॥

తత్కృతప్రశ్నమఙ్గీకృత్య తాన్ హోవాచ భగవాన్। ఆదౌ జాతవేదసే సునవామ సోమం ఇత్యుచ్చార్య తదన్త్యమవాణీం తస్యా ఆదివిద్యాయాః సకలహ్రీం ఇతి అన్త్యమవాణీం హ్రీంలకసేతి విలోమేన పఠిత్వా ఆదివిద్యాయాః ప్రథమస్య వాగ్భవకూటస్య ఆద్యం తదేవ దీర్ఘం కా ఇతి ద్వితీయస్య కామకూటస్య ఆద్యం హేతి బీజద్వయయోగతః కాహేత్యుక్తం భవతి। సేయం కుణ్డలినీ శక్తిః కిమాహ? కదా సుషుమ్నావదనం భిత్త్వా తదన్తః ప్రవిశ్య గ్రన్థిత్రయాన్వితమూలాధారస్వాధిష్ఠానమణిపురకానాహతవిశుద్ధాజ్ఞాచక్రాణి క్రమాద్విభిద్య తదుపరి విద్యోతమానసూర్యేన్దుమణ్డలద్వయైక్యజసోమం అమృతం దృగ్ఘ్రాణమనోగ్నిభిః సహ సునవామ వయం సర్వే మిలిత్వా పిబామ తతః సహస్రారచక్రం ప్రవిశ్య తత్రత్యతుర్యైక్యం తుర్యతుర్యైక్యం వా భజామ ఇత్యనేన। కుః పృథివీ తదుపలక్షితావిద్యాపదతత్కార్యజాతం యత్ర విలయమేత్య తన్మాత్రమవశిష్యతే తత్ కులం తదేవ కౌలం, స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చాపవాదాధిష్ఠానం యత్సర్వాధిష్ఠానం తదేవ స్వాజ్ఞదృష్టివికల్పితస్వాతిరిక్తగ్రసనే వామం సమర్థం, యత్ స్వావశేషతయాఽవస్థాతుం వామం తదేవ నిష్ప్రతియోగికశ్రేష్ఠం స్వాతిరిక్తసామాన్యగ్రసనాత్, కిం తత్ క్రూరమిత్యత్ర సర్వప్రాణ్యాత్మతయా సర్వాహ్లాదనకరత్వాత్ సోమం సంశాన్తస్వాతిరిక్తభ్రమం నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రం లోకే బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠా అపి తన్మాత్రావశేషలక్షణవికలేబరకైవల్యమేవ మహాసౌభాగ్యమాచక్షతే ప్రవదన్తీత్యర్థః॥౩॥

మహావిద్యేశ్వరీవిద్యా

సర్వసంపత్తిభూతం ప్రథమం నివృత్తికారణం ద్వితీయం స్థితికారణం తృతీయం సర్గకారణమిత్యనేన కరశుద్ధిం కృత్వా త్రిపురావిద్యాం స్పష్టీకృత్వా జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యాది పఠిత్వా మహావిద్యేశ్వరీవిద్యామాచక్షతే॥౪॥

త్రిపురేశ్వరీం జాతవేదస ఇతి జాతే ఆద్యక్షరే మాతృకాయాః శిరసి బైన్దవమమృతరూపిణీం కుణ్డలినీం త్రికోణరూపిణీం చేతి వాక్యార్థః॥౫॥

తథావిధసౌభాగ్యపదవీప్రాపకోపాయః క ఇత్యత ఆహ—సర్వేతి।
యత్సర్వసంపత్తిప్రాపకహేతుతయా భవతీతి సర్వసంపత్తిభూతం వాగ్భవాదికూటత్రయం, తత్ర ప్రథమం వాగ్భవకూటం స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చనివృత్తికారణం తస్య స్వాతిరిక్తోపసంహారకప్రలయకాలరుద్రార్థత్వాత్, ద్వితీయం కామకూటం స్థితికారణం స్వాజ్ఞవికల్పితప్రపఞ్చజాతస్య స్వజ్ఞానతః స్వాజ్ఞానభ్రమం మోచయిత్వా స్వావశేషీకృత్య పరిపాలకవిష్ణ్వర్థత్వాత్, తృతీయం శక్తికూటం స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చసృష్టికారణం తస్య బ్రహ్మార్థత్వాత్, ఇత్యనేన త్రిమూర్తిధియా ఖణ్డత్రయోపాసనేన స్వాతిరిక్తభ్రమం కరోతీతి కరం అన్తఃకరణం శుద్ధిం కృత్వా త్రిపురావిద్యాం స్పష్టీకృత్వా పునః జాతవేదసే ఇతీమామృచం పఠిత్వా నిత్యానుసంధానతో యా సంవిదుదేతి తామేవ సన్తో మహావిద్యేశ్వరీవిద్యామాచక్షతే కథయన్తీత్యర్థః॥౪॥మన్త్రార్థమాహ— త్రిపురేతి। త్రిపురేశ్వరీవిద్యామధిష్ఠాయ జాతవేదస ఇతి జాతే వేదాద్యక్షరే అకారాదిమాతృకాయాః శిరసి ప్రణవే "బిన్దురీశ్వరసంజ్ఞస్తు శత్రుఘ్నః" ఇతి శ్రుత్యనురోధేన బిన్దురేవ బైన్దవం ఈశ్వరతత్త్వం, అమృతం తద్భావాపన్నాం అమృతరూపిణీం సర్వప్రాణినాడీకన్దాశ్రయణతః కుణ్డలినీం మూలాధారత్రికోణరూపిణీం చేతి సమష్టిరూపేణేయమమృతరూపిణీ వ్యష్టిరూపేణ కుణ్డలినీతి వాక్యార్థః॥౫॥

సర్వరక్షాకరీవిద్యా

ఏవం ప్రథమస్యాద్యం వాగ్భవం ద్వితీయం కామకలామయం జాత ఇత్యనేన పరమాత్మనోజ్జృమ్భణమ్॥౬॥

జాత ఇత్యాదినా పరమాత్మా శివ ఉచ్యతే॥౭॥

జాతమాత్రేణ కామీ కామయతే కామమిత్యాదినా పూర్ణం వ్యాచక్షతే॥౮॥

తదేవ సునవామ గోత్రారూఢం మధ్యవర్తినాఽమృతమధ్యేనార్ణేన మన్త్రార్థాన్ స్పష్టీకృత్వా గోత్రేతి నామగోత్రాయామిత్యాదినా స్పష్టం కామకలాలయం శేషం వామమిత్యాదినా పూర్వేణాధ్వనా విద్యేయం సర్వరక్షాకరీ వ్యాచక్షతే॥౯॥

ఏవం ప్రథమస్య ప్రధానభూతస్యాఽఽదివిద్యాతత్త్వస్య ఆద్యం వాగ్భవకూటం కాది, ద్వితీయం కామకలామయం హాది, తృతీయం శక్తికూటం సాదీతి చ, ఏవంరూపీ జాత

ఇత్యనేన పరమాత్మోజ్జృమ్భణం ఏవంరూపేణ పరమాత్మైవ వర్తత ఇత్యుక్తం భవతి॥౬॥ స్వాఙ్ఞదృష్ట్యా ఏవముజ్జృమ్భితోఽపి స్వఙ్ఞదృష్ట్యా నిర్విశేషం జాత ఇత్యాదినా పరమాత్మా శివ ఉచ్యతే స్వాతిరిక్తవిశేషాశివగ్రాసత్వాత్॥౭॥పునః స్వాఙ్ఞదృష్ట్యా కామీ భూత్వా స్వస్యేశ్వరత్వం కామయతే। ఏవంకామే కుతో మే సంకల్పవృత్తిరితి తత్త్యాగతస్తత్స్వరూపం బ్రహ్మవిదః పూర్ణం వ్యాచక్షతే కథయన్తీత్యర్థః॥౮॥తతః కిమిత్యత ఆహ—తదేవేతి। బ్రహ్మవిదో యత్పూర్ణమామనన్తి తత్ పూర్ణశివచైతన్యం ఏవ సునవామ సుష్ఠు వదామః। కిమితి? గోత్రారూఢమితి। గోత్రాశబ్దేన వాగ్భవాదికూటత్రయాలఙ్కారలకారత్రయమభిధీయతే। లకారస్య పృథ్వీబీజత్వాల్లకారత్రయస్య గోత్రాత్వముక్తమ్। తద్గతనామరూపాదివికారమలక్ష్యీకృత్యేదమస్తి భాతి ప్రియమితి సచ్చిదానన్దరూపేణ తదారూఢమితి సునవామేత్యర్థః। కూటత్రయమధ్యవర్తినా లకారత్రయేణ అర్ధేన అమృతమధ్యేన లార్ణార్థస్య స్వవాచ్యపృథివీగతమర్త్యనామరూపగ్రాససచ్చిదానన్దరూపేణామృతత్వాల్లకారస్యామృతమధ్యత్వమ్। ఏవం లకారత్రయోపలక్షితమన్త్రార్థాన్ స్పష్టీకృత్వా బ్రహ్మార్థత్వేన సంభావ్య గోత్రేతి నామ పృథివ్యాః గోత్రాయాం పృథివ్యాం నామరూపవికారాస్పృష్టసచ్చిదానన్దాత్మనా శివతత్త్వమారూఢమితి యత్ పురస్తాదేవోక్తం తదిత్యాదినా స్పష్టం కామకలాఽఽలయం వ్యాఖ్యాతం శేషం తు వాగ్భవకూటం శక్తికూటం చ వామమిత్యాదినా పూర్వేణాధ్వనా స్పష్టీకృతమిత్యర్థః। ఈశ్వరచైతన్యం స్వాతిరిక్తకలనాగ్రసనే వామం సమర్థమిత్యనేన శివాదతిరిక్తం న కించిదస్తీతి యైవం వ్యాఖ్యాతా సేయం విద్యా సర్వరక్షాకరీతి వ్యాచక్షతే॥౯॥

త్రిపురేశీ–ఆత్మాసనరూపిణీ–శక్తిశివరూపిణీవిద్యాః

ఏవమేతేన విద్యాం త్రిపురేశీం స్పష్టీకృత్వా జాతవేదస ఇత్యాదినా జాతో దేవ ఏక ఈశ్వరః పరమో జ్యోతిర్మన్త్రతో వేతి తురీయం వరం దత్త్వా బిన్దుపూర్ణజ్యోతిఃస్థానం కృత్వా ప్రథమస్యాద్యం ద్వితీయం చ తృతీయం చ సర్వరక్షాకరీ సంబన్ధం కృత్వా విద్యామాత్మాసనరూపిణీం స్పష్టీకృత్వా జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యాది పఠిత్వా రక్షాకరీం విద్యాం స్మృత్వాఽఽద్యన్తయోర్ధామ్నోః శక్తిశివరూపిణీం వినియోజ్య స ఇతి శక్త్యాత్మకం వర్ణం సోమమితి శైవాత్మకం ధామ జానీయాత్। యో జానీతే స సుభగో భవతి ॥౧౦॥

ఏవమేతేన శివాదతిరిక్తం న కించిదస్తీతి విద్యాం త్రిపురేశీం స్పష్టీకృత్వా జాతవేదస ఇత్యాదినా నిర్విశేషస్వరూపేణ జాతో దేవః ఏక ఏవేశ్వరః పరమో జ్యోతిరవశిష్యతే తథా కూటత్రయవిశిష్టమన్త్రతో వేతి కూటత్రయాపేక్షయా తదవసాన విభాతం తురీయచైతన్యం వరం తస్య నిర్వికల్పత్వాత్ కూటత్రయే తురీయస్వరూపం దత్త్వా తురీయశివాదతిరిక్తం

కూటత్రయం నాస్తీతి ధ్యాత్వా బిన్దుపూర్ణజ్యోతిః స్థానం కృత్వా పూర్ణాహంభావేశ్వరభావమాపాద్య ప్రధానవిద్యాఽఽద్యం ద్వితీయం చ తృతీయం చ కూటత్రయం పూర్వోక్తసర్వరక్షాకరీవిద్యయా సంబన్ధం కృత్వా ఆత్మాసనరూపిణీం విద్యామపి పూర్వవత్ స్పష్టీకృత్వా జాతవేదసే సునవామ సోమం ఇత్యాది పఠిత్వా పునశ్చ రక్షాకరీవిద్యాం స్మృత్వా సర్వరక్షాకర్యా ఆద్యన్తయోః ధామ్నోః ఆద్యవసానసీమ్నోః శక్తిశివరూపిణీం వినియోజ్య కిం తచ్ఛక్తిశివరూపమిత్యత్ర జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యస్మిన్ వాక్యే స ఇతి శక్త్యాత్మకం వర్ణం సోమమితి శైవాత్మకం ధామ జానీయాత్ । యో జానీతే స సుభగో మహాన్ భవతి ॥౧౦॥

త్రిపురవాసినీవిద్యా

ఇత్యేవమేతాం చక్రాసనగతాం త్రిపురవాసినీం విద్యాం స్పష్టీకృత్వా జాతవేదసే సునవామ సోమమితి పఠిత్వా త్రిపురేశ్వరీవిద్యాం సదోదితాం శివశక్త్యాత్మికామావేదితాం జాతవేదాః శివ ఇతి సేతి శక్త్యాత్మాక్షరమితి శివాదిశక్త్యన్తరాలభూతాం త్రికూటాదిచారిణీం సూర్యాచన్ద్రమస్కాం మన్త్రాసనగతాం త్రిపురాం మహాలక్ష్మీం సదోదితాం స్పష్టీకృత్వా జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యాది పఠిత్వా పూర్వాం సదాత్మాసనరూపాం విద్యాం స్మృత్వా దేవ ఇత్యాదినా విశ్వాహసంతతోదయాబైన్దవముపరి విన్యస్య సిద్ధాసనస్థాం త్రిపురాం మాలినీం విద్యాం స్పష్టీకృత్వా జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యాది పఠిత్వా త్రిపురాం సున్దరీం శ్రిత్వా కలే అక్షరే విచిన్త్య మూర్తిభూతాం మూర్తిరూపిణీం సర్వవిద్యేశ్వరీం త్రిపురాం విద్యాం స్పష్టీకృత్వా జాతవేదస ఇత్యాది పఠిత్వా త్రిపురాం లక్ష్మీం శ్రిత్వాఽగ్నిం నిదహాతి ॥౧౧॥

తతస్త్రిపురవాసినీం విద్యాం స్పష్టీకుర్యాదిత్యాహ—ఇత్యేవమితి । త్రిపురవాసినీం విద్యాం చిచ్ఛక్తిరూపేణ స్పష్టీకృత్వా శివశక్త్యాత్మకత్వం కథమిత్యత్ర—జాతవేదా ఇతి । జాతవేదా ఇతి శివశ్చ సేత్యాదిశక్తిశ్చ తయోః అన్తరాలభూతాం మధ్యస్థాం త్రికూటాదిచారిణీం త్రికూటాదిమన్త్రగ్రామసంచారిణీం హసేతి సూర్యాచన్ద్రమస్కాం మన్త్రాసనగతాం సర్వమన్త్రవిన్యాససర్వచక్రాసనామ్ । అరాతీయతో నిదహాతి వేద ఇత్యాదినా వైరాజాత్మనా విశ్వా విశ్వరూపిణీ హకారార్ధసూర్యాత్మనా సన్తతోదయా చిచ్ఛక్తిః, తదుపరి బైన్దవం శైవతత్త్వం చిన్మాత్రం విన్యస్య చిన్మాత్రాదతిరిక్తం న కించిదస్తీతి । కూటత్రయవ్యాపకే శివశక్త్యాత్మకే కలే కకారలకారే విచిన్త్య కకారలకారమూర్తిభూతామ్ ॥౧౧॥

త్రిపురామ్బా విద్యా

సైవేయమగ్న్యాననే జ్వలతీతి విచిన్త్య త్రిజ్యోతిషమీశ్వరీం త్రిపురామమ్బాం విద్యాం స్పష్టీకుర్యాత్ ॥౧౨॥

ఏవమేతేన స నః పర్షదతి దుర్గాణి విశ్వేత్యాదిపరప్రకాశినీ ప్రత్యగ్రూపతా కార్యా విద్యేయమాహ్వానకర్మణి సర్వతోధీరేతి వ్యాచక్షతే ॥౧౩॥

ఏవమేతద్విద్యాఽష్టకం మహామాయాదేవ్యఙ్గభూతం వ్యాచక్షతే ॥౧౪॥

స్వారాతివర్గానగ్నిం శీతలజ్ఞానాగ్నిరూపేణ యా దహతి దహతి సైవేయమగ్న్యాననే అగ్న్యాననా జ్వలతీతి విచిన్త్య సూర్యేన్ద్వగ్న్యాత్మనా త్రిజ్యోతిషమ్ ॥౧౨॥పరప్రకాశినీ సమ్యగ్జ్ఞానరూపేణ పరప్రకాశకత్వాత్ స్వయం ప్రత్యగ్రూపతా కార్యా విద్యేయమాహ్వానకర్మణి కారణీభూతవిద్యాత్మనా జ్ఞానరూపిణీ కార్యభావమాపన్నా విద్యాత్మనా ఇయమాహ్వానకర్మణి ఆకర్షణాదిషట్కర్మోపకర్మసు వినియుజ్యతే। ఏవం సర్వాకారేణేయం సర్వకార్యకరణే సర్వతో ధీరేతి సమర్థేతి తత్స్వరూపజ్ఞాః వ్యాచక్షతే ॥౧౩॥ ఏవమేతత్ త్రిపురావిద్యాఽఽదిత్రిపురామ్బావిద్యాఽన్తం విద్యాఽష్టకం మహామాయాదేవ్యఙ్గభూతం జాతవేదస ఇతి మన్త్రనిమగ్నం సమ్యగుద్ధృత్య చిచ్ఛక్త్యాత్మనా స్పష్టీకృత్య పరతత్త్వతయా వ్యాచక్షతే తద్విదో వ్యాఖ్యాం కుర్వన్తీత్యర్థః ॥౧౪॥

శ్రీచక్రస్యానులోమక్రమః

దేవా హ వై భగవన్తమబ్రువన్ మహాచక్రనాయకం నో బ్రూహీతి సార్వకామికం సర్వారాధ్యం సర్వరూపం విశ్వతోముఖం మోక్షద్వారం యద్యోగిన ఉపవిశ్య పరం బ్రహ్మ భిత్త్వా నిర్వాణముపవిశన్తి ॥౧౫॥

తాన్ హోవాచ భగవాన్ శ్రీచక్రం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి ॥౧౬॥

త్రికోణం త్ర్యశ్రం కృత్వా తదన్తర్మధ్యవర్తిమానయష్టిరేఖామాకృష్య విశాలం నీత్వాఽగ్రతో యోనిం కృత్వా పూర్వయోన్యగ్రరూపిణీం మానయష్టిం కృత్వా తాం సర్వోర్ధ్వాం నీత్వా యోనిం కృత్వాఽఽద్యం త్రికోణం చక్రం భవతి ద్వితీయమన్తరాలం భవతి తృతీయమష్టయోన్యఙ్కితం భవతి ॥౧౭॥

అథాష్టారచక్రాద్యన్తవిదిక్కోణాగ్రతో రేఖాం నీత్వా సాధ్యాద్యాకర్షణబద్ధరేఖాం నీత్వేత్యేవమథోర్ధ్వసంపుటయోన్యఙ్కితం కృత్వా కక్షాభ్య ఊర్ధ్వగరేఖాచతుష్టయం కృత్వా యథాక్రమేణ మానయష్టిద్వయేన దశయోన్యఙ్కితం చక్రం భవతి ॥౧౮॥

అనేనైవ ప్రకారేణ పునర్దశారచక్రం భవతి ॥౧౯॥

మధ్యత్రికోణాగ్రచతుష్టయాద్రేఖాచతుష్టయాగ్రకోణేషు సంయోజ్య తద్దశారాంశతో నీతాం మానయష్టిరేఖాం యోజయిత్వా చతుర్దశారం చక్రం భవతి ॥౨౦॥

తతోఽష్టపత్రసంవృతం చక్రం భవతి షోడశపత్రసంవృతం చక్రం భవతి పార్థివం చక్రం చతుర్ద్వారం భవతి ॥౨౧॥

ఏవం సృష్టియోగేన చక్రం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥౨౨॥

ఇన్ద్రాదయో దేవాః సదాశివముఖతః సాఙ్గోపాఙ్గవిశిష్టామాదివిద్యాం యథావచ్ఛ్రుత్వా తత్పూజాపీఠసృష్ట్యాదిచక్రరాజేయత్తాబుభుత్సయా భగవన్తమబ్రువన్నిత్యాహ—దేవా ఇతి। సర్వకామప్రదత్వాత్ సార్వకామికం సర్వారాధ్యం సర్వరూపం సర్వరూపేణ సర్వైరప్యారాధితత్వాద్విరాడ్రూపత్వాచ్చ సర్వతోముఖం చిత్తశుద్ధిప్రాప్యజ్ఞానద్వారా మోక్ష హేతుత్వాత్ మోక్షద్వారం యచ్చక్రారాధనే యోగినః ఉపవిశ్య తత్రప్రసాదలబ్ధజ్ఞానద్వారా ప్రత్యక్పరబ్రహ్మణోర్భేదగ్రన్థి భిత్త్వా ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యలక్షణం నిర్వాణముపవిశన్తి తచ్చక్రనాయకం నో బ్రూహి ॥౧౫॥ ఇతి దేవైః పృష్టః తాన్ హోవాచ భగవాన్ సదాశివః శ్రీచక్రం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి ॥౧౬॥ కస్తత్ప్రకార ఇత్యత్ర— ఆదౌ త్రికోణం త్ర్యశ్రం కృత్వేత్యాది ॥౧౭-౨౨॥

శ్రీచక్రస్య ప్రతిలోమక్రమః

నవాత్మకం చక్రం ప్రాతిలోమ్యేన వా వచ్మి—ప్రథమం చక్రం త్రైలోక్యమోహనం భవతి సాణిమాద్యష్టకం భవతి సమాత్రష్టకం భవతి ససర్వసంక్షోభిణ్యాదిదశకం భవతి సప్రకటం భవతి త్రిపురయాఽధిష్ఠితం భవతి ససర్వసంక్షోభిణీముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౨౩॥

ద్వితీయం సర్వాశాపరిపూరకం చక్రం భవతి సకామాద్యాకర్షిణీషోడశకం భవతి సగుప్తం భవతి త్రిపురేశ్వర్యాఽధిష్ఠితం భవతి సర్వవిద్రావిణీముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౨౪॥

తృతీయం సర్వసంక్షోభణం చక్రం భవతి సానఙ్గకుసుమాద్యష్టకం భవతి సగుప్తతరం భవతి త్రిపురసున్దర్యాఽధిష్ఠితం భవతి సర్వాకర్షిణీముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౨౫॥

తురీయం సర్వసౌభాగ్యదాయకం చక్రం భవతి ససర్వసంక్షోభిణ్యాదిద్విసప్తకం భవతి ససంప్రదాయం భవతి త్రిపురవాసిన్యాఽధిష్ఠితం భవతి ససర్వవశంకరీముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౨౬॥

పఞ్చమం తురీయాన్తం సర్వార్థసాధకం చక్రం భవతి ససర్వసిద్ధిప్రదాదిదశకం భవతి సకలకౌలం భవతి త్రిపురామహాలక్ష్మ్యాఽధిష్ఠితం భవతి మహోన్మాదినీముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౨౭॥

షష్ఠం సర్వరక్షాకరం చక్రం భవతి ససర్వజ్ఞత్వాదిదశకం భవతి సనిగర్భం భవతి త్రిపురమాలిన్యాఽధిష్ఠితం భవతి మహాఙ్కుశముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౨౮॥

సప్తమం సర్వరోగహరం చక్రం భవతి సవశిన్యాద్యష్టకం భవతి సరహస్యం భవతి త్రిపురసిద్ధయాఽధిష్ఠితం భవతి ఖేచరీముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౨౯॥

అష్టమం సర్వసిద్ధిప్రదం చక్రం భవతి సాయుధచతుష్టయం భవతి సపరాపరరహస్యం భవతి త్రిపురామ్బయాఽధిష్ఠితం భవతి బీజముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౩౦॥

నవమం చక్రనాయకం సర్వానన్దమయం చక్రం భవతి సకామేశ్వర్యాదిత్రికం భవతి సాతిరహస్యం భవతి మహాత్రిపురసున్దర్యాఽధిష్ఠితం భవతి యోనిముద్రయా జుష్టం భవతి ॥౩౧॥

సంక్రామన్తి వై సర్వాణి ఛన్దాంసి చకారాణి తదేవ చక్రం శ్రీచక్రమ్ ॥౩౨॥

బిన్దుస్థానమారభ్య భూపురాన్తం సృష్టిచక్రం ప్రకటయిత్వాఽథ నవాత్మకమితి। తత్రాదౌ ప్రథమమితి। బ్రాహ్మ్యాదిసమాత్రష్టకం భవతి ॥౨౩॥
ద్వితీయావరణాత్మకద్వితీయచక్రేయత్తామాహ—ద్వితీయమితి ॥౨౪-౨౬॥ సకలకౌలం సర్వాధిష్ఠానం భవతి ॥౨౭॥ సనిగర్భం భవతి అన్తరాలరహితమిత్యర్థః ॥౨౮-౨౯॥ పాశాఙ్కుశాదిసాయుధచతుష్టయం భవతి ॥౩౦-౩౧॥ ఏవం నవచక్రలక్షణముక్తం, ఛన్దాంస్యేవాత్రాక్షరాణి భూత్వా వర్తన్త ఇత్యాహ—సంక్రామన్తీతి। యదేవం నిష్పన్నం తదేవ చక్రం శ్రీచక్రమ్ ॥౩౨॥

శ్రీచక్రే మహాత్రిపురసున్దరీపూజా

తస్య నాభ్యామగ్నిమణ్డలే సూర్యాచన్ద్రమసౌ తత్రోంకారపీఠం పూజయిత్వా తత్రాక్షరం బిన్దురూపం తదన్తర్గతవ్యోమరూపిణీం విద్యాం పరమాం స్మృత్వా మహాత్రిపురసున్దరీమావాహ్య

క్షీరేణ స్నాపితే దేవి చన్దనేన విలేపితే।

బిల్వపత్రార్చితే దేవి దుర్గేఽహం శరణం గతః॥

ఇత్యేకయర్చా ప్రార్థ్య మాయాలక్ష్మీమన్త్రేణ పూజయేదితి భగవానబ్రవీత్ ॥౩౩॥

బిన్దురూపం ఈశ్వరస్వరూపం తదన్తర్గతవ్యోమరూపిణీం చిత్సామాన్యాత్మికాం విద్యామ్। అనేన మన్త్రేణ దేవీం ధ్యాత్వా పూజయేదిత్యాహ — క్షీరేణేతి। సదాశివో భగవాన్ ॥౩౩॥

పూజాఫలమ్

ఏతైర్మన్త్రైర్భగవతీం యజేత్। తతో దేవీ ప్రీతా భవతి స్వాత్మానం దర్శయతి। తస్మాద్య ఏతైర్మన్త్రైర్యజతి స బ్రహ్మ పశ్యతి స సర్వం పశ్యతి సోఽమృతత్వం గచ్ఛతి। య ఏవం వేదేతి మహోపనిషత్॥౩౪॥

తత్తద్భావానురోధేన సవిశేషం నిర్విశేషం వా స్వాత్మానం దర్శయతి। యస్మాదేవం తస్మాత్। స సర్వం పశ్యతి, దేవతాఽతిరిక్తం న కించిదపి పశ్యతి। య ఏవం ద్రష్టా సోఽమృతత్వం చ గచ్ఛతి। దేవతాసాన్నిధ్యార్థమియముపనిషదారభ్యత ఇతి యత్ ప్రతిజ్ఞాతం తత్ సమ్యగుపసంహృతమిత్యర్థః। ఇతి మహోపనిషచ్ఛబ్దో ద్వితీయోపనిషత్సమాప్త్యర్థః॥౩౪॥

ఇతి ద్వితీయోపనిషత్

తృతీయోపనిషత్

ముద్రాసామాన్యలక్షణమ్

దేవా హ వై ముద్రాః సృజేయమితి భగవన్తమబ్రువన్। తాన్ హోవాచ భగవానవనికృతజానుమణ్డలం విస్తీర్య పద్మాసనం కృత్వా ముద్రాః సృజేతేతి॥౧॥

బిన్దుత్రికోణవసుకోణదశారయుగ్మం

మన్వస్రనాగదలసంయుతషోడశారమ్।

వృత్తత్రయం చ ధరణీసదనత్రయం చ

శ్రీచక్రమేతదుదితం పరదేవతాయాః॥

ఇత్యుక్తరీత్యాఽనులోమప్రతిలోమాభ్యాం సృష్టిచక్రముపసంహారచక్రం చ యథా వ్యాఖ్యాతమవగమ్య దేవా విశేషతో యోన్యాదినవముద్రాలక్షణబుభుత్సయా భగవన్తమబ్రువన్నిత్యాహ—దేవా ఇతి। కృత్వా బద్ధా॥౧॥

యోన్యాదినవముద్రాలక్షణమ్

స సర్వానాకర్షయతి యో యోనిముద్రామధీతే స సర్వం వేత్తి స సర్వఫలమశ్నుతే స సర్వాన్ భఞ్జయతి స విద్వేషిణం స్తమ్భయతి। మధ్యమే అనామికోపరి విన్యస్య కనిష్ఠికాఙ్గుష్ఠతోఽధీతే ముక్తయోస్తర్జన్యోర్దణ్డవదధస్తాదేవం విధా ప్రథమా సంపద్యతే॥౨॥

సైవ మిలితమధ్యమా ద్వితీయా॥౩॥

తృతీయాఽఙ్కుశాకృతిరితి॥౪॥

ప్రాతిలోమ్యేన పాణీ సఙ్ఘర్షయిత్వాఽఙ్గుష్ఠౌ సాగ్రిమౌ సమాధాయ తురీయా॥౫॥

పరస్పరం కనీయసేదం మధ్యమాబద్ధే అనామికే దణ్డిన్యౌ తర్జన్యా వాలిఙ్గ్యావష్టభ్య మధ్యమానఖమిలితాఙ్గుష్ఠౌ పఞ్చమీ॥౬॥

సైవాగ్రేఽఙ్కుశాకృతిః షష్ఠీ॥౭॥

దక్షిణశయే వామబాహుం కృత్వాఽన్యోన్యానామికే కనీయసీమధ్యగతే మధ్యమే తర్జన్యాక్రాన్తే సరలాస్వఙ్గుష్ఠౌ ఖేచరీ సప్తమీ॥౮॥

సర్వోర్ధ్వే సర్వసంహృతి స్వమధ్యమానామికాఽన్తరే కనీయసే పార్శ్వయోస్తర్జన్యావఙ్కుశాఢ్యే యుక్తా సాఙగుష్ఠయోగతోఽన్యోన్యం సమమఞ్జలిం కృత్వాఽష్టమీ॥౯॥

పరస్పరమధ్యమాపృష్ఠవర్తిన్యావనామికే తర్జన్యాక్రాన్తే సమే మధ్యమే ఆదాయాఙ్గుష్ఠౌ మధ్యవర్తినౌ నవమీ ప్రతిపద్యత ఇతి॥౧౦॥

తత్ర వక్ష్యమాణయోనిముద్రాం స్తువన్ తల్లక్షణమాహ—స ఇతి। దేవతాప్రసాదేన స సర్వం వేత్తి। స సర్వాన్ స్వామిత్రాన్ భఞ్జయతి భగ్నాన్ కరోతి। యోనిముద్రాలక్షణమాహ—మధ్యమ ఇతి॥౨॥ద్వితీయం బీజముద్రాలక్షణమాహ—సేతి॥3॥తృతీయం ఖేచరీముద్రాలక్షణమాహ—తృతీయాఙ్కుశాకృతిరితి॥౪॥తురీయం మహాఙ్కుశముద్రాలక్షణమాహ—ప్రాతిలోమ్యేనేతి॥౫॥పఞ్చమం మహోన్మాదినీముద్రాలక్షణమాహ—పరస్పరమితి॥౬॥ షష్ఠం సర్వవశంకరీముద్రాలక్షణమాహ—సైవేతి॥౭॥సప్తమం సర్వాకర్షిణీముద్రాలక్షణమాహ—దక్షిణేతి॥౮॥అష్టమం సర్వవిద్రావిణీముద్రాలక్షణమాహ—సర్వోర్ధ్వ ఇతి॥౯॥నవమం సర్వసంక్షోభిణీముద్రాలక్షణమాహ—పరస్పరేతి। యోన్యాదిసర్వసంక్షోభిణ్యన్తముద్రానవకలక్షణం సమ్యక్ ప్రపఞ్చితమిత్యర్థః॥౧౦॥

పఞ్చబాణముద్రాలక్షణమ్

సైవేయం కనీయసే సమే అన్తరితేఽఙ్గుష్ఠౌ సమావన్తరితౌ కృత్వా త్రిఖణ్డాపద్యత ఇతి। పఞ్చ బాణాః పఞ్చాద్యా ముద్రాః స్పష్టాః॥౧౧॥

పఞ్చబాణముద్రాలక్షణమాహ—సేతి॥౧౧॥

నవబీజోద్ధారః

క్రోమఙ్కుశా హసఖ్ఫ్రేం ఖేచరీ హ్స్రౌం బీజాష్టమీ వాగ్భవాద్యా నవమీ దశమీ చ సంపద్యత ఇతి య ఏవం వేద॥౧౨॥

తతో నవబీజాన్యుద్ధరతి—క్రోమితి। క్రోం ఇత్యఙ్కుశబీజం హసేతి శివశక్తిబీజే ఖేతి మారణబీజం ప్రేం ఇతి మోహనబీజం హసఖ్రేం ఇతి ఖేచరీబీజం హేతి సూర్యబీజం స్రౌమితి కామబీజం కేతి వాగ్భవాద్యబీజం ఆహత్య బీజాని నవ। ఆదిశబ్దార్థకామకూటాద్యబీజం హేతి దశమీ చ సంపద్యతే। య ఏవం వేద స మన్త్రసిద్ధో భవతీత్యర్థః॥౧౨॥

కామకలాచక్రమ్

అథాతః కామకలాభూతం చక్రం వ్యాఖ్యాస్యామో హ్రీం క్లీమైం బ్లూం స్రౌమేతే పఞ్చ కామాః సర్వచక్రం వ్యాప్య వర్తన్తే। మధ్యమం కామం సర్వావసానే సంపుటీకృత్య బ్లూఙ్కారేణ సంపుటం వ్యాప్తం కృత్వా ద్విరైన్ద్వయేన మధ్యవర్తినా సాధ్యం బద్ధ్వా భూర్జపత్రే యజతి। తచ్చక్రం యో వేత్తి స సర్వం వేత్తి స సకలాన్ లోకానాకర్షయతి స సర్వం స్తమ్భయతి। నీలీయుక్తం చక్రం శత్రూన్ మారయతి గతిం స్తమ్భయతి। లాక్షాయుక్తం కృత్వా సకలలోకం వశీకరోతి। నవలక్షజపం కృత్వా రుద్రత్వం ప్రాప్నోతి। మాతృకయా వేష్టితం కృత్వా విజయీ భవతి। భగాఙ్కకుణ్డం కృత్వాఽగ్నిమాధాయ హవిషా యోషితో వశీకరోతి। పురుషే హుత్వా వర్తులే వా హుత్వా శ్రియమతులాం ప్రాప్నోతి। చతురశ్రే హుత్వా వృష్టిర్భవతి। త్రికోణే హుత్వా శత్రూన్ మారయతి గతిం స్తమ్భయతి। పుష్పాణి హుత్వా విజయీ భవతి। మహారసైర్హుత్వా పరమానన్దనిర్భరో భవతి। మహారసాః షడ్రసాః॥౧౩॥

నిష్కామినాం స్వాప్త్యుపాయచక్రస్వరూపం సప్రపఞ్చం ప్రతిపాద్య తద్విపరీతానాం కామినాం సర్వకామావాప్తిహేతుతయా పఞ్చకామభూషితం కామకలాభూతం చక్రం ప్రకటయామ ఇత్యాహ—అథేతి। తత్ర ఐమితి మధ్యమం కామం సర్వావసానే స్రౌమిత్యన్తిమకామే ఐం స్రౌం ఐం ఇతి సంపుటీకృత్య పునస్తత్ బ్లూంకారేణ సంపుటం వ్యాప్తం కృత్వా సంపుటం యథా బ్లూంకారాన్తరితం భవేత్ తథా తేనైవ సంవేష్ట్య ద్విః ఐంద్వయేన మధ్యవర్తినా ద్విపార్శ్వభూషణైంకారద్వయేన మధ్యవర్తినా స్రౌంకారేణ సహ వాఞ్ఛితార్థసిద్ధిం మే కుర్వితి సాధ్యం బధ్వా। పురుషే పురుషాకారకుణ్డే హుత్వా వర్తులే వా కుణ్డే హుత్వా। మహారసాః షడ్రసాః మధురామ్లాదయ ఇత్యర్థః॥౧౩॥

క్షేత్రేశపూజా

గణానాం త్వా గణపతిం హవామహే కవిం కవీనాముపమశ్రవస్తమమ్।

జ్యేష్ఠరాజం బ్రహ్మణాం బ్రహ్మణస్పత ఆ నః శృణ్వన్నూతిభిః సీదసాదనమ్॥

ఇత్యేవమాద్యమక్షరం తదన్త్యబిన్దుపూర్ణమిత్యనేనాఙ్గం స్పృశతి। గం గణేశాయ నమ ఇతి గణేశం నమస్కుర్వీత। ఓం నమో భగవతే భస్మాఙ్గరాగాయోగ్రతేజసే హనహన దహదహ పచపచ మథమథ విధ్వంసయవిధ్వంసయ హలభఞ్జన శూలమూలే వ్యఞ్జనసిద్ధిం కురుకురు సముద్రం పూర్వప్రతిష్ఠితం శోషయశోషయ స్తమ్భయస్తమ్భయ పరమన్త్రపరయన్త్రపరతన్త్రపరదూతపరకటకపరచ్ఛేదనకర విదారయవిదారయ చ్ఛిన్ధిచ్ఛిన్ధి హ్రీం ఫట్ స్వాహా। అనేన క్షేత్రాధ్యక్షం పూజయేదితి॥౧౪॥

అవిఘ్నేన స్వాభిలషితప్రయోగసిద్ధయే గణానాం త్వేతి మన్త్రేణ గణేశం నమస్కృత్య క్షేత్రేశం పూజయేదిత్యాహ—గణానామితి। ఆద్యక్షరం గేతి తదన్త్యబిన్దుపూర్ణం గమితి।తతః కిమిత్యత్ర—ఓమితి। ఇతిశబ్దో మన్త్రసమాప్త్యర్థః॥౧౪॥

కులకుమారీపూజా

కులకుమారి విద్మహే మన్త్రకోటి సుధీమహి।

తన్నః కౌలిః ప్రచోదయాత్॥

ఇతి కుమార్యర్చనం కృత్వా యో వై సాధకోఽభిలిఖతి సోఽమృతత్వం గచ్ఛతి స యశ ఆప్నోతి స పరమాయుష్యమథ వా పరం బ్రహ్మ భిత్త్వా తిష్ఠతి య ఏవం వేదేతి మహోపనిషత్॥౧౫॥

తతః కుమారీగాయత్ర్యా తామర్చయేదిత్యాహ—కులేతి। అభిలిఖతి అభిధ్యాయతి। యద్యయం నిష్కామస్తదా సోఽమృతత్వం గచ్ఛతి బ్రహ్మవిదితి స యశ ఆప్నోతి పరం బ్రహ్మ భిత్త్వా జ్ఞాత్వా తద్భావమేత్య తిష్ఠతి। ఇతి మహోపనిషచ్ఛబ్దస్తృతీయోపనిషత్పరిసమాప్త్యర్థః॥

ఇతి తృతీయోపనిషత్

చతుర్థోపనిషత్

మృత్యుంజయోపదేశః

దేవా హ వై భగవన్తమబ్రువన్ దేవ గాయత్రం హృదయం నో వ్యాఖ్యాతం త్రైపురం సర్వోత్తమమ్ ॥౧॥

జాతవేదససూక్తేనాఖ్యాతం నస్త్రైపురాష్టకమ్ ।
యదిష్ట్వా ముచ్యతే యోగీ జన్మసంసారబన్ధనాత్ ॥౨॥

అథ మృత్యుంజయం నో బ్రూహీత్యేవం బ్రువతాం సర్వేషాం దేవానాం శ్రుత్వేదం వాక్యమథాతస్త్ర్యమ్బకేనానుష్టుభేన మృత్యుంజయం దర్శయతి ॥3॥

యన్నో వక్తవ్యం తత్ సర్వం భవతోక్తమవశిష్టమృత్యుంజయం బ్రూహీతి దేవాః పృచ్ఛన్తీత్యాహ—దేవా ఇతి । ఆదివిద్యాసమన్వయతయా ప్రథమోపనిషది హృదయం గూఢార్థం నో వ్యాఖ్యాతమ్ । కిం తత్ త్రైపురమ్ ॥౧॥ కిం చ—జాతవేదససూక్తేనేతి । తతః యదిష్ట్వేతి ॥౨–3॥

త్ర్యమ్బకాదిశబ్దార్థవివరణమ్

కస్మాత్ త్ర్యమ్బకమితి । త్రయాణాం పురాణామమ్బకం స్వామినం తస్మాదుచ్యతే త్ర్యమ్బకమితి ॥౪॥

అథ కస్మాదుచ్యతే యజామహ ఇతి। యజామహే సేవామహే వస్తు మహేత్యక్షరద్వయేన కూటత్వేనాక్షరైకేన మృత్యుంజయమిత్యుచ్యతే తస్మాదుచ్యతే యజామహ ఇతి॥౫॥

అథ కస్మాదుచ్యతే సుగన్ధిమితి। సర్వతో యశ ఆప్నోతి తస్మాదుచ్యతే సుగన్ధిమితి॥౬॥

అథ కస్మాదుచ్యతే పుష్టివర్ధనమితి। యః సర్వాన్ లోకాన్ సృజతి యః సర్వాన్ లోకాంస్తారయతి యః సర్వాన్ లోకాన్ వ్యాప్నోతి తస్మాదుచ్యతే పుష్టివర్ధనమితి॥౭॥

అథ కస్మాదుచ్యతే ఉర్వారుకమివ బన్ధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయేతి। సంలగ్నత్వాదుర్వారుకమివ మృత్యోః సంసారబన్ధనాత్ సంలగ్నత్వాద్బద్ధత్వాన్మోక్షీ భవతి ముక్తో భవతి॥౮॥

అథ కస్మాదుచ్యతే మామృతాదితి। అమృతత్వం ప్రాప్నోత్యక్షరం ప్రాప్నోతి స్వయం రుద్రో భవతి॥౯॥

తత్ర త్ర్యమ్బకశబ్దార్థం పృచ్ఛతి—కస్మాత్ త్ర్యమ్బకమితి। తచ్ఛబ్దార్థమాహ— త్రయాణామితి। వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మకస్థూలసూక్ష్మకారణశరీరాణాం జీవేశ్వరాత్మనా అమ్బకమ్॥౪॥ యజామహే స్వాత్మధియా సేవామహే స్తుమహేత్యక్షరద్వయేన త్ర్యమ్బేతి తదుపరి కూటత్వేన విద్యమానాక్షరైకేన సబిన్దుకకకారేణ మృత్యుఞ్జయమిత్యుచ్యతే॥౬-౭॥ ఉర్వారుకమితి కశ్చన శలాటువిశేషస్తదగ్రమారభ్య మధ్యాన్తం చతుర్ధా విదార్య తత్ర సలవణబృహన్మరీచిచూర్ణమాపూర్య పునః సర్వమేకీకృత్య సూత్రేణాబధ్య కాలాన్తరే తద్బన్ధమోక్షణతశ్చతుర్ధా భిన్నసన్ధిబన్ధవిమోక్షో భవతి తథేత్యారోపితబన్ధమోక్షణాన్ముక్తో భవతీత్యర్థః॥౮-౯॥

భగవతీదర్శనసాధనమన్త్రః

దేవా హ వై భగవన్తమూచుః—సర్వం నో వ్యాఖ్యాతమ్। అథ కైర్మన్త్రైః స్తుతా భగవతీ స్వాత్మానం దర్శయతి తాన్ సర్వాన్ శైవాన్ వైష్ణవాన్ సౌరాన్ గణేశాన్ నో బ్రూహీతి॥౧౦॥

స హోవాచ భగవాన్—

త్ర్యమ్బకేనానుష్టుభేన మృత్యుంజయముపాసయేత్।

పూర్వేణాధ్వనా వ్యాప్తమేకాక్షరమితి స్మృతమ్॥౧౧॥

ఓం నమః శివాయేతి యాజుషమన్త్రోపాసకో రుద్రత్వం ప్రాప్నోతి కల్యాణం ప్రాప్నోతి య ఏవం వేద॥౧౨॥

తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూరయః।

దివీవ చక్షురాతతమ్॥౧౩॥

విష్ణోః సర్వతోముఖస్య స్నేహో యథా పలలపిణ్డమోతప్రోతమనువ్యాప్తం వ్యతిరిక్తం వ్యాప్నుత ఇతి వ్యాప్నువతో విష్ణోస్తత్పరమం పదం పరం వ్యోమేతి పరమం పదం పశ్యన్తి వీక్షన్తే సూరయో బ్రహ్మాదయో దేవాస ఇతి సదా హృదయ ఆదధతే। తస్మాద్విష్ణోః స్వరూపం వసతి తిష్ఠతి భూతేష్వితి వాసుదేవ ఇతి॥౧౪॥

ఓం నమ ఇతి త్రీణ్యక్షరాణి। భగవత ఇతి చత్వారి। వాసుదేవాయేతి పఞ్చాక్షరాణి। ఏతద్వై వాసుదేవస్య ద్వాదశార్ణమభ్యేతి। సోపప్లవం తరతి స సర్వమాయురేవైతి విన్దతే ప్రాజాపత్యం రాయస్పోషం గౌపత్యం చ సమశ్నుతే॥౧౫॥

ప్రత్యగానన్దం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవస్వరూపమకార ఉకారో మకార ఇతి। తానేకధా సంభవతి తదోమితి॥౧౬॥

హంసః శుచిషద్వసురన్తరిక్షసద్ధోతా వేదిషదతిథిర్దురోణసత్।

నృషద్వరసదృతసద్వ్యోమసదబ్జా గోజా ఋతజా అద్రిజా ఋతం బృహత్ ॥ ఇతి॥౧౭॥

హంసః ఇత్యేతన్మనోరక్షరద్వితీయేన ప్రభాపుఞ్జేన సారేణ ఘృతమబ్జా గోజా ఋతజా అద్రిజా ఋతం సత్యాప్రభాపుఞ్జిన్యుషాసంధ్యాప్రజ్ఞాభిః శక్తిభిః పూర్వం సారమధీయానః సర్వఫలమశ్నుతే। స వ్యోమ్ని పరమే ధామని సారే నివసతే॥౧౮॥

గణానాం త్వేతి త్రైష్టుభేన పూర్వేణాధ్వనా మనునైకార్ణేన గణాధిపమభ్యర్చ్య గణేశత్వం ప్రాప్నోతి॥౧౯॥

అథ గాయత్రీ సావిత్రీ సరస్వత్యజపా మాతృకా ప్రోక్తా తయా సర్వమిదం వ్యాప్తమితి॥౨౦॥

ఐం వాగీశ్వర విద్మహే క్లీం కామేశ్వరి ధీమహి। సౌస్తన్నః శక్తిః ప్రచోదయాదితి గాయత్రీ ప్రాతః సావిత్రీ మధ్యన్దినే సరస్వతీ సాయమితి నిరన్తరమజపా హంస ఇత్యేవ మాతృకా పఞ్చాశద్వర్ణవిగ్రహేణాకారాదిక్షకారాన్తేన వ్యాప్తాని భువనాని శాస్త్రాణి చ్ఛన్దాంసీత్యేవం భగవతీ సర్వం వ్యాప్నోతీత్యేవ తస్యై వై నమో నమ ఇతి॥౨౧॥

తాన్ భగవానబ్రవీదేతైర్మన్త్రైర్నిత్యం దేవీం స్తౌతి స సర్వం పశ్యతి సోఽమృతత్వం చ గచ్ఛతి య ఏవం వేదేత్యుపనిషత్॥౨౨॥

పునర్దేవాః కైర్మన్త్రైః స్తుతా సతీ స్వాత్మానం దర్శయతి తాన్నోం బ్రూహీతి పృచ్ఛన్తీత్యాహ— దేవా ఇతి। ఊచుః కిమితి సర్వమితి। స్వాత్మానం దర్శయతి తస్యాశ్చిచ్ఛక్తిత్వేన సర్వాత్మకత్వాత్॥౧౦॥ దేవైరేవం పృష్టః స హోవాచ భగవాన్ కిమితి త్ర్యమ్బకేనేతి। ఏకాక్షరమితి స్మృతం "ఓమిత్యేకాక్షరం విద్ధి" ఇతి శ్రుతేః॥౧౧–౧౩॥ శ్రుతిరేవ స్వవాక్యం వ్యాచష్టే విష్ణోరితి॥౧౪–౨౧॥ చిచ్ఛక్త్యతిరిక్తం న కించిదస్తీతి దర్శనాచ్ఛక్త్యంశమపి గ్రసిత్వా చిన్మాత్రాదతిరిక్తం న కించిదస్తీతి జ్ఞానసమకాలం సోఽమృతత్వం చ గచ్ఛతి॥౨౨॥

ఇతి చతుర్థోపనిషత్

పఞ్చమోపనిషత్

నిర్విశేషబ్రహ్మజిజ్ఞాసా

దేవా హ వై భగవన్తమబ్రువన్ స్వామిన్నః కథితం స్ఫుటం క్రియాకాణ్డం సవిషయం త్రైపురమితి। అథ పరమం నిర్విశేషం కథయస్వేతి॥౧॥

దేవా భగవన్ముఖతః సవిశేషబ్రహ్మస్వరూపం సప్రపఞ్చమవగమ్య ముఖ్యామృతత్వసాధననిర్విశేషబ్రహ్మావగతిబుభుత్సయా భగవన్తం పృచ్ఛన్తీత్యాహ—దేవా ఇతి। ఉపాసనాకాణ్డమపి సమ్యక్ ప్రపఞ్చితమితి యథావదవగతమ్॥౧॥

పరమాత్మనిరూపణమ్

తాన్ హోవాచ భగవాన్ తురీయయా మాయయాఽన్త్యయా నిర్దిష్టం పరమం బ్రహ్మేతి పరమపురుషం చిద్రూపం పరమాత్మేతి। శ్రోతా మన్తా ద్రష్టాఽఽదేష్టా స్ప్రష్టాఽఽఘోష్టా విజ్ఞాతా ప్రజ్ఞాతా సర్వేషాం పురుషాణామన్తఃపురుషః స ఆత్మా స విజ్ఞేయ ఇతి॥౨॥

న తత్ర లోకాలోకా న తత్ర దేవాదేవాః పశవోఽపశవస్తాపసో న తాపసః పౌల్కసో న పౌల్కసో విప్రా న విప్రాః। స ఇత్యేకమేవ పరం బ్రహ్మ విభ్రాజతి నిర్వాణమ్। న తత్ర దేవా ఋషయః పితర ఈశతే। ప్రతిబుద్ధః సర్వవిద్యే[దే]తి॥౩॥

దేవైరేవం పృష్టః తాన హోవాచ భగవాన్। కిమితి? తురీయయా మాయయాఽన్త్యయా జ్ఞానవిజ్ఞానసమ్యగ్జ్ఞానరూపయా నిర్దిష్టం పరమం బ్రహ్మేతి యదవశిష్యతే తదేవ పరమపురుషం చిద్రూపం పరమాత్మేతి యూయం జానథ। అయమేవ హి స్వాజ్ఞవికల్పితోపాధియోగాత్ శ్రోతేత్యాది। య ఏవం దృష్టః స ఏవ శ్రుత్యాచార్యప్రసాదసిద్ధస్వాజ్ఞవికల్పితనానోపాధ్యసంభవప్రబోధసమకాలం సర్వేషాం విశ్వవిరాడోత్రాదీనాం పురుషాణామప్యన్తః పురుషః॥౨॥న హి తత్ర తదతిరేకేణ లోకాదివిభ్రమోఽస్తి, స్వాజ్ఞాదిదృష్టిమోహే సత్యసతి తన్నిష్ప్రతియోగికైకం బ్రహ్మ స్వమాత్రమవశిష్యత ఇత్యాహ—న తత్రేతి। బ్రహ్మాతిరిక్తం న హి సర్వమస్తీతి యో వేద స సర్వవిత్ తద్బ్రహ్మ స్వావశేషధియైతీతి॥౩॥

మనోనిరోధః

తత్రైతే శ్లోకా భవన్తి—

అతో నిర్విషయం నిత్యం మనః కార్యం ముముక్షుణా।
యతో నిర్విషయో నామ మనసో ముక్తిరిష్యతే॥౪॥

మనో హి ద్వివిధం ప్రోక్తం శుద్ధం చాశుద్ధమేవ చ।
అశుద్ధం కామసంకల్పం శుద్ధం కామవివర్జితమ్॥౫॥

మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్షయోః।
బన్ధనం విషయాసక్తిర్ముక్త్యై నిర్విషయం మనః॥౬॥

నిరస్తవిషయాసఙ్గం సంనిరుద్ధం మనో హృది।
యదా యాత్యమనీభావస్తదా తత్పరమం పదమ్॥౭॥

తావదేవ నిరోద్ధవ్యం యావద్ధృది గతం క్షయమ్।
ఏతజ్జ్ఞానం చ ధ్యానం చ శేషోఽన్యో గ్రన్థవిస్తరః॥౮॥

అస్మిన్నర్థే ఏతే వక్ష్యమాణా శ్లోకాః మన్త్రా భవన్తీత్యాహ—తత్రేతి। బ్రహ్మాతిరేకేణ మనస్తత్కార్యమస్తీతి యది భ్రాన్తిస్తదా అత ఇతి॥౪॥ శుద్ధాశుద్ధభేదేన తద్ద్విధా భిద్యత ఇత్యాహ—మనో హీతి॥౫-౮॥

బ్రహ్మజ్ఞానాద్బ్రహ్మభావప్రాప్తిః

నైవ చిన్త్యం న చాచిన్త్యం న చిన్త్యం చిన్త్యమేవ చ।
పక్షపాతవినిర్ముక్తం బ్రహ్మ సంపద్యతే ధ్రువమ్॥౯॥

నైవ చిన్త్యం స్వాతిరిక్తమస్తీతి, నచాచిన్త్యం స్వయమపి నాస్తీతి, ఏతదుభయమితి న చిన్త్యం, స్వాతిరిక్తాపహ్నవసిద్ధః స్వయం నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రమవశిష్యత ఇతి చిన్త్యమేవ చ॥౯॥

సవిశేషబ్రహ్మానుసన్ధానాన్నిర్విశేషబ్రహ్మాధిగమః

స్వరేణ సల్లయేద్యోగీ స్వరం సంభావయేత పరమ్।
అస్వరేణ తు భావేన న భావో భావ ఇష్యతే॥౧౦॥

తదేవ నిష్కలం బ్రహ్మ నిర్వికల్పం నిరఞ్జనమ్।
తద్బ్రహ్మాహమితి జ్ఞాత్వా బ్రహ్మ సంపద్యతే క్రమాత్॥౧౧॥

నిర్వికల్పమనన్తం చ హేతుదృష్టాన్తవర్జితమ్।
అప్రమేయమనాద్యం చ యజ్జ్ఞాత్వా ముచ్యతే బుధః॥౧౨॥

న నిరోధో న చోత్పత్తిర్న బద్ధో న చ సాధకః।
న ముముక్షుర్న వై ముక్త ఇత్యేషా పరమార్థతా॥౧౩॥

స్వరేణ హంసయోగేన॥౧౦-౧౪॥

నిరుపాధికాత్మదర్శనమ్

ఏక ఏవాత్మా మన్తవ్యో జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు।
స్థానత్రయవ్యతీతస్య పునర్జన్మ న విద్యతే॥౧౪॥

ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థితః।
ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచన్ద్రవత్॥౧౫॥

ఘటసంవృతమాకాశం నీయమానే ఘటే యథా।
ఘటో నీయేత నాకాశం తథా జీవో నభోపమః॥౧౬॥

ఘటవద్వివిధాకారం భిద్యమానం పునః పునః।
తద్భేదే చ న జానాతి స జానాతి చ నిత్యశః॥౧౭॥

శబ్దమాయావృతో యావత్తావత్తిష్ఠతి పుష్కలే।
భిన్నే తమసి చైకత్వమేక ఏవానుపశ్యతి॥౧౮॥

స్వాజ్ఞానవికల్పితప్రపఞ్చే భిన్నే॥౧౮॥

శబ్దబ్రహ్మధ్యానాత్ పరబ్రహ్మాధిగమః

శబ్దాక్షమపరం బ్రహ్మ తస్మిన్ క్షీణే యదక్షరమ్।
తద్విద్వానక్షరం ధ్యాయేద్యదీచ్ఛేచ్ఛాన్తిమాత్మనః॥౧౯॥

ద్వే బ్రహ్మణీ హి మన్తవ్యే శబ్దబ్రహ్మ పరం చ యత్।
శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥౨౦॥

గ్రన్థమభ్యస్య మేధావీ జ్ఞానవిజ్ఞానతత్పరః।
పలాలమివ ధాన్యార్థీ త్యజేద్గ్రన్థమశేషతః॥౨౧॥

ప్రణవో హి శబ్దార్థమితి॥౧౯-౨౨॥

పరమాత్మదర్శనమ్

గవామనేకవర్ణానాం క్షీరస్యాప్యేకవర్ణతా।
క్షీరవత్ పశ్యతి జ్ఞానం లిఙ్గినస్తు గవాం యథా॥౨౨॥

జ్ఞాననేత్రం సమాధాయ స మహత్ పరమం పదమ్।
నిష్కలం నిశ్చలం శాన్తం బ్రహ్మాహమితి సంస్మరేత్॥౨౩॥

ఇత్యేకం పరంబ్రహ్మరూపం సర్వభూతాధివాసం తురీయం జానీతే సోఽక్షరే పరమే వ్యోమన్యధివసతి॥౨౪॥

య ఏతాం విద్యాం తురీయాం బ్రహ్మయోనిస్వరూపాం తామిహాయుషే శరణమహం ప్రపద్యే॥౨౫॥

"అతో నిర్విషయం" ఇత్యారభ్య "బ్రహ్మాహమితి సంస్మరేత్" ఇత్యన్తమమృతబిన్దూపనిషది పదశో వ్యాఖ్యాతం ద్రష్టవ్యమ్॥౨౩॥ఏవం వేదనఫలమాహ—

ఇతీతి॥౨౪॥ బ్రహ్మయోనిస్వరూపాం తురీయమాయాయా బ్రహ్మావిర్భావహేతుత్వాత్॥౨౫॥

శ్రీకామరాజవిద్యామహిమా

ఆకాశాద్యనుక్రమేణ సర్వేషాం వా ఏతద్భూతానామాకాశః పరాయణం సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాన్యాకాశాదేవ జాయన్త ఆకాశ ఏవ లీయన్తే తస్మాదేవ జాతాని జీవన్తి తస్మాదాకాశం బీజం విద్యాత్॥౨౬॥

తదేవాకాశపీఠం స్పార్శనం పీఠం తేజః పీఠమమృతపీఠం రత్నపీఠం జానీయాత్। యో జానీతే సోఽమృతత్వం చ గచ్ఛతి॥౨౭॥

తస్మాదేతాం తురీయాం శ్రీకామరాజీయామేకాదశధా భిన్నామేకాక్షరం బ్రహ్మేతి యో జానీతే స తురీయం పదం ప్రాప్నోతి య ఏవం వేదేతి మహోపనిషత్॥౨౮॥

ప్రపఞ్చకల్పనాబీజం కిమిత్యత్ర బ్రహ్మేత్యాహ—ఆకాశాదీతి। యస్మాదేవం సర్వాధికరణం పరమాకాశం తస్మాత్॥౨౬॥ రత్నశబ్దేన శిష్టాబాదిభూతద్వయముచ్యతే రత్నస్య స్థలజలజత్వాత్ రత్నపీఠం పఞ్చభూతతత్కార్యప్రపఞ్చారోపాపవాదపీఠమధిష్ఠానం బ్రహ్మ జానీయాత్॥౨౭॥యస్మాత్ తుర్యమాయాప్రదర్శితబ్రహ్మజ్ఞానాత్ తన్మాత్రావస్థానలక్షణకైవల్యసిద్ధిర్భవతి తస్మాత్ తురీయాం శ్రీకామరాజీయాం కామరాజస్య పరమేశ్వస్యానపాయినీమ్। యద్వా—కైవల్యశ్రీస్వరూపేణ యథాకామం యథేచ్ఛం రాజత ఇతి శ్రీకామరాట్ పరమాత్మా తత్సంబన్ధినీ విద్యా శ్రీకామరాజీయా తాం కేవలప్రణవరూపిణీమకారోకారమకారార్ధమాత్రా-బిన్దునాదకలాకలాఽతీతశాన్తిశాన్త్యతీతోన్మనీభేదేన ఏకాదశధా భిన్నాం వస్తుతస్తురీయోఙ్కారాగ్రవిద్యోతం ఏకాక్షరం తుర్యతురీయం బ్రహ్మ నిష్ప్రతియోగికస్వమాత్రం ఇతి యో జానీతే జానాతి స తురీయం పదం తుర్యప్రవిభక్తతుర్యతుర్యం పదం ప్రాప్నోతి। ఇతిశబ్దః పఞ్చమోపనిషత్సమాసయర్థః। మహోపనిషచ్ఛబ్దస్తు త్రిపురాతాపిన్యుపనిషత్సమాప్త్యర్థః॥౨౮॥

ఇతి పఞ్చమోపనిషత్

శ్రీవాసుదేవేన్ద్రశిష్యోపనిషద్బ్రహ్మయోగినా।

శ్రీమత్త్రిపురతపనవ్యాఖ్యానం లిఖితం స్ఫుటమ్।

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

త్రిపురాతపనవ్యాఖ్యాగ్రన్థజాతం చతుశ్శతమ్॥

ఇతి శ్రీమదీశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషచ్ఛాస్త్రవివరణేఽశీతిసంఖ్యాపూరకం
త్రిపురాతాపిన్యుపనిషద్వివరణం సంపూర్ణమ్

దేవ్యుపనిషత్

భద్రం కర్ణేభిః—ఇతి శాన్తిః

చిచ్ఛక్తేః సర్వాత్మరూపేణ బ్రహ్మత్వమ్

సర్వే వై దేవా దేవీముపతస్థుః కాఽసి త్వం మహాదేవి॥౧॥

సాఽబ్రవీదహం బ్రహ్మస్వరూపిణీ। మత్తః ప్రకృతిపురుషాత్మకం జగచ్ఛూన్యం చాశూన్యం చ। అహమానన్దానానన్దాః। విజ్ఞానావిజ్ఞానేఽహమ్। బ్రహ్మాబ్రహ్మణీ వేదితవ్యే। ఇత్యాహాథర్వణీ శ్రుతిః॥౨॥

అహం పఞ్చభూతాన్యపఞ్చభూతాని। అహమఖిలం జగత్। వేదోఽహమవేదోఽహమ్। విద్యాఽహమవిద్యాఽహమ్। అజాఽహమనజాఽహమ్। అధశ్చోర్ధ్వం చ తిర్యక్ చాహమ్॥3॥

శ్రీదేవ్యుపనిషద్విద్యావేద్యాపారసుఖాకృతి।
త్రైపదం బ్రహ్మచైతన్యరామచన్ద్రపదం భజే॥

ఇహ ఖల్వథర్వణవేదప్రవిభక్తేయం దేవ్యుపనిషత్ స్వసార్వాత్మ్యప్రకటనవ్యగ్రా నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రపర్యవసన్నా విజృమ్భతే। అస్యాః స్వల్పగ్రన్థతో వివరణమారభ్యతే దేవర్షిపటలశ్రీమహాదేవీప్రశ్నప్రతివచనరూపేయమాఖ్యాయికా విద్యాస్తుత్యర్థా। ఆఖ్యాయికామవతారయతి—సర్వ ఇతి॥౧॥యా చిచ్ఛక్తిస్తైరేవం పృష్టా సాఽబ్రవీత్। కుతస్తే బ్రహ్మతేత్యత్ర సర్వాత్మరూపేణ సర్వకారణబ్రహ్మతోపపద్యత ఇత్యాహ—మత్త ఇతి। స్థావరజఙ్గమాత్మకం జగత్ మత్తః సముద్భూతమిత్యర్థః। తజ్జగత్ స్వాజ్ఞస్వాజ్ఞదృష్టిభ్యాం శూన్యం చ అశూన్యం చేతి। అహమపి స్వాజ్ఞాదిదృష్ట్యా అహమానన్దేత్యాది।

యథైవేదం నభః శూన్యం జగచ్ఛూన్యం తథైవ హి।

అజ్ఞస్య దుఃఖౌఘమయం జ్ఞస్యానన్దమయం జగత్॥

ఇత్యాదిశ్రుత్యనురోధేన స్వజ్ఞః స్వాతిరిక్తశూన్యసిద్ధస్వానన్దాత్మతయా సర్వం పశ్యతి, స్వాజ్ఞస్తద్విపరీతం పశ్యతీత్యర్థః॥౨॥స్వస్య సార్వాత్మ్యం సర్వకారణతాం చ ప్రకటయతి—అహమితి। పఞ్చీకృతాపఞ్చీకృతభేదేన అహం పఞ్చభూతాన్యపఞ్చభూతాని। అవేదోఽహం ప్రాకృతభాషాప్రబన్ధాదేరవేదత్వాత్॥౩॥

చిచ్ఛక్తేః సర్వధారకత్వమ్

అహం రుద్రేభిర్వసుభిశ్చరామ్యహమాదిత్యైరుత విశ్వదేవైః।

అహం మిత్రావరుణావుభా బిభర్మ్యహమిన్ద్రాగ్నీ అహమశ్వినావుభౌ॥౪॥

అహం సోమం త్వష్టారం పూషణం భగం దధామ్యహమ్।

విష్ణుమురుక్రమం బ్రహ్మణముత ప్రజాపతిం దధామి॥౫॥

అహం దధామి ద్రవిణం హవిష్మతే సుప్రావ్యే యజమానాయ సున్వతే।

అహం రాష్ట్రీ సఙ్గమనీ వసూనామహం సువే పితరమస్య మూర్ధన్॥౬॥

మమ యోనిరప్స్వన్తఃసముద్రే య ఏవం వేద స దేవీపదమాప్నోతి ॥౭॥

స్వాంశభూతైః రుద్రేభిః రుద్రైః। సర్వాధారాత్మనా బిభర్మి ॥౪॥భగం షడ్విధైశ్వర్యమ్। విష్ణుమురుక్రమం చణ్డపరాక్రమం విష్ణుమ్ ॥౫॥హవిష్మతే హవిఃసంపన్నాయ సుప్రావ్యే సుప్రావ్యాయ శోభనప్రకృష్టాశయాయ ప్రత్యక్ప్రవణచిత్తాయ। ప్రకర్షేణ వ్యేతి నశ్యతీతి ప్రవ్యం దుష్టచిత్తం తద్యస్మాత్ శోభనచిత్తాత్ ప్రగతం స సుప్రావ్యః। మాం యథావత్ సున్వతే స్తున్వతే యజమానాయ తద్భావానురోధేన ద్రవిణం ధనం జ్ఞానం వా దధామి దదామీత్యర్థః। వస్వాదీనాం సమ్యగ్గమనీయసంచరణీయరాష్ట్రరూపిణ్యహమిత్యర్థః। గుణసామ్యాత్మనా అస్య ప్రపఞ్చస్య మూర్ధన్ మూర్ధా అహం అస్య ప్రపఞ్చస్య పితరం ఈశ్వరమపి సువే సృజే, "జీవేశావాభాసేన కరోతి" ఇతి శ్రుతేః ॥౬॥అన్తః సమ్యగుద్రవతీతి పుణ్డరీకాకారమాంసపిణ్డః అన్తఃసముద్రః సర్వప్రాణ్యన్తహృత్కమలే అప్సు అబాదిపఞ్చభూతేషు చ జీవశివాత్మనా మమ యోనిః స్వరూపం విద్యత ఇతి య ఏవం వేద స దేవీపదం చిత్సామాన్యరూపమేతీత్యర్థః ॥౭॥

దేవకృతదేవీస్తుతిః

తే దేవా అబ్రువన్—

నమో దేవ్యై మహాదేవ్యై శివాయై సతతం నమః।
నమః ప్రకృత్యై భద్రాయై నియతాః ప్రణతాః స్మ తామ్ ॥౮॥

తామగ్నివర్ణాం తపసా జ్వలన్తీం వైరోచనీం కర్మఫలేషు జుష్టామ్।
దుర్గాం దేవీం శరణమహం ప్రపద్యే సుతరాం నాశయ తే తమః ॥౯॥

దేవీం వాచమజనయన్త దేవాస్తాం విశ్వరూపాః పశవో వదన్తి।
సా నో మన్ద్రేషమూర్జం దుహానా ధేనుర్వాగస్మానుపసుష్టుతైతు ॥౧౦॥

కాలరాత్రిం బ్రహ్మస్తుతాం వైష్ణవీం స్కన్దమాతరమ్।

సరస్వతీమదితిం దక్షదుహితరం నమామః పావనాం శివామ్॥౧౧॥

మహాలక్ష్మీశ్చ విద్మహే సర్వసిద్ధిశ్చ ధీమహి।
తన్నో దేవీ ప్రచోదయాత్॥౧౨॥

అదితిరిహ జనిష్ట దక్షయా దుహితా తవ।
తాం దేవా అన్వజాయన్త భద్రా అమృతబన్ధవః॥౧౩॥

దేవీముఖతో దేవీతత్త్వం దేవా విదిత్వా తాం నత్వా దేవాః స్తువన్తీత్యాహ—త ఇతి। కిమితి? వక్ష్యమాణమన్త్రైరేవం స్తువన్తి। నమో దేవ్యై శర్వాణ్యై మహాదేవ్యై త్రిమూర్తిజనన్యై శివాయై సతతం నమః। యైవముక్తవిశేషణవిశిష్టా తాం త్వాం వయం సదా ప్రణతాః స్మః॥౮॥వైరోచనీం స్వతేజసా విరోచమానామ్। మత్కృతే సుతరాం తే తవ అదర్శనాత్మకం తమః నాశయ। దేవాః యాం దేవీం వాచం అశరీరవాణీం అజనయన్త తాం ఏవం విశ్వరూపాః పశవో నానాజన్తవో వదన్తి। కిమితి? యా దేవీ వాగ్రూపిణీ సా నోఽస్మాన్ ప్రతి ఇషం అభిలషితం ఊర్జం అన్నం కర్మఫలాత్మకం పయో వాగ్ధేనుః సరస్వతీ భూత్వా దుహానా సతీ అస్మానేతు వాగ్విభూతయః నః ఉపసుష్టుత భజత॥౧౦॥ స్వాతిరిక్తభానస్య కాలరాత్రిమ్॥౧౧-౧౨॥దక్షయా దాక్షాయణ్యా త్వయా ఇహాదితిః జనిష్ట సంజాతా। అత ఇయమదితిః తవ దుహితా। తాం తస్యాః సకాశాత్ దేవా అన్వజాయన్త। అతస్తే దౌహిత్రా వయమితి మత్వాఽస్మాన్ స్వాతిరిక్తాస్తిత్వభ్రమతో మోచయేత్యర్థః॥౧౩॥

ఆదివిద్యోద్వారః

కామో యోనిః కామకలా వజ్రపాణి-
ర్గుహా హసా మాతరిశ్వాఽభ్రమిన్ద్రః।
పునర్గుహా సకలా మాయయా చ
పురూచ్యేషా విశ్వమాతాఽఽదివిద్యోమ్॥౧౪॥

అథాదివిద్యాముద్ధరతి—కామ ఇతి। కామః కకారః యోనిః ఏకారః కామకలా ఈకారః వజ్రపాణిః లకారః గుహా హ్రీంకారః హసేత్యత్ర హకారః సకారః మాతరిశ్వా కకారః అభ్రం హకారః ఇన్ద్రో లకారః పునర్గుహా హ్రీంకారః సకలాః సకారకకారలకారాః మాయయా చ హ్రీంకారః పురూచ్యేషా విశ్వమాతా విశిష్టరూపేయం ఆదిమూలవిద్యా ప్రణవాత్మికా విజృమ్భత ఇత్యర్థః॥౧౪॥

ఆదివిద్యామహిమా

ఏషాఽఽత్మశక్తిః। ఏషా విశ్వమోహినీ పాశాఙ్కుశధనుర్బాణధరా। ఏషా శ్రీమహావిద్యా॥౧౫॥య ఏవం వేద స శోకం తరతి॥౧౬॥నమస్తే అస్తు భగవతి భవతి మాతరస్మాన్ పాతు సర్వతః॥౧౭॥సైషాఽష్టౌ వసవః। సైషైకాదశరుద్రాః। సైషా ద్వాదశాదిత్యాః। సైషా విశ్వేదేవాః సోమపా అసోమపాశ్చ। సైషా యాతుధానా అసురా రక్షాంసి పిశాచా యక్షాః సిద్ధాః। సైషా సత్త్వరజస్తమాంసి। సైషా ప్రజాపతీన్ద్రమనవః। సైషా గ్రహనక్షత్రజ్యోతీంషి కలాకాష్ఠాఽఽదికాలరూపిణీ। తామహం ప్రణౌమి నిత్యమ్॥౧౮॥

తాపాపహారిణీం దేవీం భుక్తిముక్తిప్రదాయినీమ్।
అనన్తాం విజయాం శుద్ధాం శరణ్యాం శివదాం శివామ్॥౧౯॥

యేయమాదివిద్యా ఏషా॥౧౫-౧౬॥సర్వతః సర్వాత్మనా॥౧౭-౧౯॥

భువనేశ్యేకాక్షరీమన్త్రః

వియదీకారసంయుక్తం వీతిహోత్రసమన్వితమ్।
అర్ధేన్దులసితం దేవ్యా బీజం సర్వార్థసాధకమ్॥౨౦॥

ఏవమేకాక్షరం మన్త్రం యతయః శుద్ధచేతసః।
ధ్యాయన్తి పరమానన్దమయా జ్ఞానామ్బురాశయః॥౨౧॥

భువనేశ్యేకాక్షరమనుముద్ధరతి వియదితి। హ్రీమితి॥౨౦-౨౧॥

మహాచణ్డీనవాక్షరవిద్యా

వాఙ్మయా బ్రహ్మభూస్తస్మాత్ షష్ఠం వక్త్రసమన్వితమ్।
సూర్యో వామశ్రోత్రబిన్దుః సంయుతాష్టతృతీయకమ్॥౨౨॥

నారాయణేన సంయుక్తో వాయుశ్చాధరసంయుతః।
విచ్చే నవార్ణకోఽర్ణః స్యాన్మహదానన్దదాయకః॥౨౩॥

హృత్పుణ్డరీకమధ్యస్థాం ప్రాతః సూర్యసమప్రభామ్।
పాశాఙ్కుశధరాం సౌమ్యాం వరదాభయహస్తకామ్।
త్రినేత్రాం రక్తవసనాం భక్తకామదుఘాం భజే॥౨౪॥

నమామి త్వామహం దేవీం మహాభయవినాశినీమ్।
మహాదుర్గప్రశమనీం మహాకారుణ్యరూపిణీమ్॥౨౫॥

యస్యాః స్వరూపం బ్రహ్మాదయో న జానన్తి తస్మాదుచ్యతేఽజ్ఞేయా। యస్యా అన్తో న విద్యతే తస్మాదుచ్యతేఽనన్తా। యస్యా గ్రహణం నోపలభ్యతే తస్మాదుచ్యతేఽలక్ష్యా। యస్యా జననం నోపలభ్యతే తస్మాదుచ్యతేఽజా। ఏకైవ సర్వత్ర వర్తతే తస్మాదుచ్యత ఏకా। ఏకైవ విశ్వరూపిణీ తస్మాదుచ్యతే నైకా। అత ఏవోచ్యతేఽజ్ఞేయాఽనన్తాఽలక్ష్యాఽజైకా నైకా॥౨౬॥

మన్త్రాణాం మాతృకా దేవీ శబ్దానాం జ్ఞానరూపిణీ।
జ్ఞానానాం చిన్మయాతీతా శూన్యనాం శూన్యసాక్షిణీ॥౨౭॥

యస్యాః పరతరం నాస్తి సైషా దుర్గా ప్రకీర్తితా।

తాం దుర్గాం దుర్గమాం దేవీం దురాచారవిఘాతినీమ్।
నమామి భవభీతోఽహం సంసారార్ణవతారిణీమ్॥౨౮॥

మహాచణ్డీనవాక్షరముద్ధరతి—వాఙ్మయేతి। యోనిమాయామన్మథబీజైః సాకం చాముణ్డాయై విచ్చే ఇతి మనుః॥౨౨-౨౩॥తామేవం ధ్యాయేదిత్యాహ—హృదితి॥౨౪-౨౫॥ అజ్ఞేయానన్తేత్యాదివిశేషణైస్తాం నిర్వక్తి—యస్యా ఇతి॥౨౬॥ప్రాధాన్యాత్ మన్త్రాణాం మాతృకాదేవీ॥౨౭-౨౮॥

విద్యాజపస్తుతిః

ఇదమథర్వశీర్షం యోఽధీతే స పఞ్చాథర్వశీర్షజపఫలమవాప్నోతి।
ఇదమథర్వణశీర్షం జ్ఞాత్వా యోఽర్చాం స్థాపయతి॥౨౯॥

శతలక్షం ప్రజప్త్వాఽపి నార్చాసిద్ధిం చ విన్దతి।
శతమష్టోత్తరం చాస్యాః పురశ్చర్యావిధిః స్మృతః॥౩౦॥

దశవారం పఠేద్యస్తు సద్యః పాపైః ప్రముచ్యతే।
మహాదుర్గాణి తరతి మహాదేవ్యాః ప్రసాదతః॥౩౧॥

ప్రాతరధీయానో రాత్రికృతం పాపం నాశయతి। సాయమధీయానో దివసకృతం పాపం నాశయతి। తత్ సాయం ప్రాతః ప్రయుఞ్జానః పాపోఽపాపో భవతి। నిశీథే తురీయసంధ్యాయాం జప్త్వా వాక్సిద్ధిర్భవతి। నూతనప్రతిమాయాం జప్త్వా దేవతాసాంనిధ్యం భవతి। ప్రాణప్రతిష్ఠాయాం జప్త్వా ప్రాణానాం ప్రతిష్ఠా భవతి। భౌమాశ్విన్యాం మహాదేవీసంనిధౌ జప్త్వా మహామృత్యుం తరతి య ఏవం వేదేత్యుపనిషత్॥౩౨॥

నారాయణాదిపఞ్చాథర్వశీర్షేతి॥౨౯-౩౧॥

యు ఏవం వేద స పురుషో మహాదేవతాప్రసాదాత్ సర్వాపహ్నవసిద్ధం బ్రహ్మ నిష్ప్రతియోగికస్వమాత్రమిత్యనుసంధానమృత్యుం తరతి సద్గైవమనుసంధానపరో భవతీత్యర్థః। ఇత్యుపనిషచ్ఛబ్దో దేవ్యుపనిషత్సమాప్త్యర్థః।

శ్రీవాసుదేవేన్ద్రశిష్యోపనిషద్బ్రహ్మయోగినా।
శ్రీదేవ్యుపనిషద్వ్యాఖ్యా లిఖితా బ్రహ్మగోచరా।
శ్రీదేవ్యుపనిషద్వ్యాఖ్యాగ్రన్థః పఞ్చాశదీరితః ॥

రామతాపిన్యాదిదేవ్యుపనిషదన్తం త్రిశతాధికపఞ్చసహస్రాణి। ఈశాదిదేవ్యుపనిషదన్తగ్రన్థస్తు చతుర్వింశత్యధికనవశతోత్తరద్వాత్రింశత్సహస్రాణి॥౩౨౯౨౪॥

ఇతి శ్రీమదీశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషచ్ఛాస్త్రవివరణే ఏకాశీతిసంఖ్యాపూరకం దేవ్యుపనిషద్వివరణం సంపూర్ణమ్

బహ్వృచోపనిషత్

వాఙ్మే మనసి—ఇతి శాన్తిః

చిచ్ఛక్తిస్వరూపమ్

ఓం దేవీ హ్యేకాఽగ్ర ఆసీత్। సైవ జగదణ్డమసృజత। కామకలేతి విజ్ఞాయతే। శృఙ్గారకలేతి విజ్ఞాయతే॥౧॥

బహ్వృచాఖ్యబ్రహ్మవిద్యామహాఖణ్డార్థవైభవమ్।
అఖణ్డానన్దసామ్రాజ్యరామచన్ద్రపదం భజే॥

అథ ఖలు ఋగ్వేదప్రవిభక్తేయం బహ్వృచోపనిషద్ జగత్కారణత్వప్రకటనపూర్వకం సార్వాత్మ్యప్రతిపాదనవ్యగ్రా నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రపర్యవసన్నా విజయతే। అస్యాః స్వల్పగ్రన్థతో వివరణమారభ్యతే। ఆదౌ శ్రుతిరవాన్తరసఙ్గత్యాఽభిన్ననిమిత్తోపాదానజగత్కారణచిచ్ఛక్తిస్వరూపం ప్రకటయతి—ఓం దేవీతి। స్వజ్ఞస్వాజ్ఞదృష్టిమాశ్రిత్య పరాపరబ్రహ్మరూపేణ యద్వస్తు తత్ ఓం ఇత్యోంకారార్థరూపం తస్యోంకారస్య స్వార్థపరాపరబ్రహ్మమహిమ్నా జగదుపాదానతయా ప్రకృతత్వాత్ దేవీప్రకృతిత్వముచ్యతే, "ప్రణవత్వేన ప్రకృతిత్వం వదన్తి బ్రహ్మవాదినః" ఇతి శ్రుతేః। స్వానుప్రవిష్టచైతన్యమహిమ్నా యా దీప్యతే సేయం దేవీ చిచ్ఛక్తిః ఏకైవాగ్రే సృష్టేః పురా ఆసీత్ సృష్టేః పురాఽవ్యక్తశక్తేరనభివ్యక్తనామరూపకర్మరూపత్వాత్। యైవమగ్రే నిష్పన్నా సైవ స్వావిద్యాపదాత్మకం జగత్ అవిద్యాఽణ్డం స్వాభేదేన అసృజత సృష్టవతీ బభూవ। యా జగన్నిదానతయా భాతా తస్యాస్తనురీంకారాత్మనా ప్రణవాత్మనా చ కామకలేతి విజ్ఞాయతే, “కామో యోనిః కామకలా” ఇతి శ్రుత్యా ఈకారస్య కామకలాత్వేన వర్ణితత్వాత్। “శృఙ్గేష్వశృఙ్గం సంయోజ్య” ఇతి శ్రుత్యనురోధేనాఽకారోకారమకారాణాం శృఙ్గత్వేన వ్యపదేశతః శృఙ్గాణ్యకారాదీని తేషామరమగ్రమర్ధమాత్రా శృఙ్గారకలేతి విజ్ఞాయతే॥౧॥

చిచ్ఛక్తేర్బ్రహ్మాదిస్థావరాన్తకారణత్వమ్

తస్యా ఏవ బ్రహ్మాఽజీజనత్। విష్ణురజీజనత్। రుద్రోఽజీజనత్। సర్వే మరుద్గణా అజీజనన్। గన్ధర్వాప్సరసః కింనరా వాదిత్రవాదినః సమన్తాదజీజనన్। భోగ్యమజీజనత్। సర్వమజీజనత్। సర్వం శాక్తమజీజనత్। అణ్డజం స్వేదజముద్భిజ్జం జరాయుజం యత్ కించైతత్ ప్రాణిస్థావరజఙ్గమం మనుష్యమజీజనత్॥౨॥

తస్యా ఏవ చిచ్ఛక్తేర్బ్రహ్మాదిస్థావరాన్తకారణత్వమాహ—తస్యా ఇతి। ఇయం చిదనుప్రవేశతశ్చిచ్ఛక్తిర్భూత్వా బ్రహ్మవిష్ణురుద్రోపాధిత్వేన దేవగన్ధర్వాప్సరః కిన్నరాద్యుపాధిత్వేన జఙ్గమస్థావరాత్మనా చేశ్వరేచ్ఛయా పరిణతా యదా భవతి తదా వస్తుతో వ్యాప్యవ్యాపకకలనావిరలమపి నిర్విశేషం బ్రహ్మ స్వాజ్ఞదృష్ట్యా ప్రకృత్యుచ్చావచోపాధిపరిణామానుగతమివ భాతం సత్ తత్తదుపాధిగుణానురోధేన బ్రహ్మవిష్ణురుద్రతాం దేవగన్ధర్వాదిరూపతామాత్తవద్భాతీతి యత్ తదేవ ప్రకృతితో జాతమిత్యుపచర్యతే, న పరమార్థతః, బ్రహ్మణో నిష్ప్రతియోగికాజస్వరూపత్వాత్ “అజ ఆత్మా మహాన్ ధ్రువః” ఇతి శ్రుతేః। బ్రహ్మణో నిష్ప్రతియోగికభావరూపేణాజత్వం నిరఙ్కుశమిత్యర్థః॥౨॥

చిచ్ఛక్తేః శబ్దతదర్థరూపభావనమ్

సైషా పరా శక్తిః। సైషా శాంభవీ విద్యా కాదివిద్యేతి వా హాదివిద్యేతి వా సాదివిద్యేతి వా రహస్యమోమోం వాచి ప్రతిష్ఠా॥3॥

సైవ పురత్రయం శరీరత్రయం వ్యాప్య బహిరన్తరవభాసయన్తీ దేశకాలవస్త్వన్తరాసఙ్గాన్మహాత్రిపురసున్దరీ వై ప్రత్యక్ చితిః॥౪॥

బ్రహ్మణోఽజత్వేఽపి సర్వానర్థమూలమాయాశక్తిరేవ వస్తుతో నానారూపేణ జాయతే ఇతి చేన్న, తస్యా అపి నిష్ప్రతియోగికభావరూపతయాఽజత్వాత్ "అజామేకాం" ఇతి శ్రుతేః,

స్వతో వా పరతో వాఽపి న కించిద్వస్తు జాయతే।

సదసత్ సదసద్వాఽపి న కించిద్వస్తు జాయతే।

ఏతత్తదుత్తమం సత్యం యత్ర కించిన్న జాయతే॥

ఇతి శ్రీగౌడపాదాచార్యోక్తేః। తథాఽపి యా స్వాజ్ఞదృష్ట్యా చిచ్ఛక్తితాం గతా సైవ శబ్దరూపేణ తదర్థరూపేణ చ భాతీత్యాహ—సైషేతి। సైషా పరా శక్తిః చిత్సామాన్యరూపత్వాత్। సైషా శాంభవీ విద్యా శం అస్మాత్ భవతీతి శంభుః ఈశ్వరః సత్వసత్వవిద్యాయాః శంభ్వధిష్ఠితత్వాత్ శాంభవీత్వమ్। శ్రీమత్పఞ్చదశాక్షరీప్రవిభక్త–క ఏ ఈ ల హ్రీం–ఇతి ప్రథమఖణ్డాత్మనా కాదివిద్యేతి వా–హ స క హ ల హ్రీం–ఇతి ద్వితీయఖణ్డాత్మనా హాదివిద్యేతి వా–స క ల హ్రీం–ఇతి తృతీయఖణ్డాత్మనా సాదివిద్యేతి వా రహస్యం ఓం ఓం వాచి ప్రతి ష్ఠేతి యదనధికారిణే గోపనీయతయా రహస్యం నిర్విశేషం బ్రహ్మ తదభేదేన తురీయోంకారరూపిణీ భూత్వా ఓం వాచి ఓంకారప్రభవశబ్దజాలే తదర్థబ్రహ్మాత్మనా తిష్ఠతీతి ఓం వాచి ప్రతి ష్ఠేత్యుచ్యతే॥3॥యైవం స్థితా సైవ బ్రహ్మాత్మనా సర్వావభాసకప్రత్యక్చితిర్భవేదిత్యాహ—సైవేతి। యా చిచ్ఛక్తిః సైవ వ్యష్టిసమష్టిభేదభిన్నపురత్రయం స్థూలసూక్ష్మబీజాత్మకం శరీరత్రయం విశ్వవిరాడోత్రాద్యాత్మనా వ్యాప్య బహిః నామరూపవికారజాతం అన్తః కామాదివృత్తిసహస్రం చ స్వాతిరిక్తం నాస్తీతి ప్రకాశయన్తీ, యద్వా తద్భావాభావౌ ప్రకాశయన్తీ। దేశకాల వస్త్వన్తరసఙ్గతః ప్రకాశకత్వం కుత ఇత్యత్ర దేశకాలవస్త్వన్తరాసఙ్గాత్

సమ్యగ్జ్ఞానాత్మనా త్రిపురం శరీరత్రయం తదుపలక్షితావిద్యాపదతత్కార్యజాతం సుతరాం దారయత్యపహ్నవం కరోతీతి మహతీ చ సా త్రిపురసున్దరీ చ మహాత్రిపురసున్దరీ వై త్రిపురసున్దర్యేవ ప్రత్యక్చితిః। స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చప్రాతిలోమ్యేనాఞ్చనాత్ ప్రత్యక్త్వం యుజ్యత ఇత్యర్థః॥४॥

చిచ్ఛక్తేరద్వితీయత్వమ్

సైవాత్మా తతోఽన్యదసత్యమనాత్మా। అత ఏషా బ్రహ్మసంవిత్తిర్భావాభావకలావినిర్ముక్తా చిద్విద్యాఽద్వితీయాబ్రహ్మసంవిత్తిః సచ్చిదానన్దలహరీ మహాత్రిపురసున్దరీ బహిరన్తరనుప్రవిశ్య స్వయమేకైవ విభాతి। యదస్తి సన్మాత్రమ్। యద్భాతి చిన్మాత్రమ్। యత్ ప్రియమానన్దమ్। తదేతత్ సర్వాకారా మహాత్రిపురసున్దరీ। త్వం చాహం చ సర్వం విశ్వం సర్వదేవతా। ఇతరత్ సర్వం మహాత్రిపురసున్దరీ। సత్యమేకం లలితాఽఽఖ్యం వస్తు తదద్వితీయమఖణ్డార్థం పరం బ్రహ్మ॥౫॥

పఞ్చరూపపరిత్యాగాదస్వరూపప్రహాణతః।

అధిష్ఠానం పరం తత్త్వమేకం సచ్ఛిష్యతే మహత్॥ఇతి॥౬॥

భాస్యభాసకభేదతో ద్వైతాపత్తిః స్యాదిత్యత ఆహ—సైవేతి। చిచ్ఛక్తౌ శక్త్యంశాపాయసిద్ధా యా చిత్ సైవాత్మా తతోఽన్యత్ శక్త్యంశః అసత్యమనాత్మా। యత ఏవం అత ఏషా చిచ్ఛక్త్యంశాపాయాత్ బ్రహ్మసంవిత్తిః సంవిన్మాత్రబ్రహ్మరూపిణీ భవతి। భావాభావకలయోః సత్త్వాత్ సంవిన్మాత్రతా కుత ఇత్యత ఆహ—భావేతి। చాక్షుషఘటాదికం భావకలోచ్యతే, అచాక్షుషతయా కేవలమానసగ్రాహ్యమభావకలేత్యుచ్యతే, చితో నిష్ప్రతియోగికజ్ఞప్తిమాత్రతయా భావాభావకలాఽయోగాత్ భావాభావకలావినిర్ముక్తా చిత్ ఇత్యర్థః। చిత్త్వం కుత ఇత్యత్ర విద్యా వేదనమాత్రస్వరూపత్వాత్। స్వాతిరిక్తవేద్యాదిసత్త్వాత్ ద్వైతాపత్తిరిత్యత్ర అద్వితీయా చితః స్వసంవేద్యత్వేన స్వాతిరిక్తవేద్యాభావాత్। నిష్ప్రతియోగికాద్వితీయస్వరూపైవ బ్రహ్మసంవిత్తిరిత్యర్థః। కథం పునరద్వితీయా బ్రహ్మసంవిత్తిరనృతజడదుఃఖప్రపఞ్చసత్త్వాదిత్యత ఆహ—సచ్చిదానన్దలహరీతి। అనృతజడదుఃఖజాతగ్రాససచ్చిదానన్దలహరీ నిస్తరఙ్గరాచిదానన్దసముద్రరూపేయం మహాత్రిపురసున్దరీ స్వాజ్ఞదృష్టిప్రసక్తబహిరన్తరనుప్రవిశ్య సర్వాధిష్ఠానసర్వాన్తర్యామిరూపేణ స్వయమేకైవ విభాతి। యద్యేవం బహిరన్తరనుప్రవిష్టా తదా స్వావిద్యాపదతత్కార్యరూపతాం భజతి, తస్యాః సచ్చిదానన్దత్వం దుర్లభమిత్యత ఆహ—యదితి।

స్వావిద్యాపదతత్కార్యానన్తకోటిబ్రహ్మాణ్డపటలం స్వాతిరేకేణ యదస్తి తత్ సన్మాత్రం స్వాతిరేకేణ యద్భాతి తత్ చిన్మాత్రం స్వాతిరేకేణ యత్ప్రియం తత్ ఆనన్దం ఆనన్దమాత్రం సచ్చిదానన్దాతిరేకేణ స్వావిద్యాపదతత్కార్యాయోగాత్ । నదేతత్సర్వాకారా మహాత్రిపురసున్దరీ భవతీత్యర్థః । త్వమహమిత్యాదికలనాకలితవిశ్వస్య సత్త్వాత్ కథం సచ్చిదానన్దమాత్రతేత్యత ఆహ—త్వం చేతి । సచ్చిదానన్దాతిరేకేణ త్వమహమిదంశబ్దవాచ్యప్రపఞ్చాభావాత్ సర్వం మహాత్రిపురసున్దర్యైవేత్యర్థః । సచ్చిదానన్దమితి పదత్రయయోగతో ద్వైతాపత్తిః స్యాదిత్యత ఆహ సత్యమితి । అసత్యాపహ్నవసిద్ధం సత్యం సన్మాత్రం ఏకమేవ । అనేకభేదసత్త్వాదేకత్వం కుత ఇత్యత్ర అనేకలక్షభేదజాతమపి యత్ర విలీయతే తల్లయాధికరణం లలితాఽఽఖ్యం యత్ వస్తు తదద్వితీయం అఖణ్డార్థం హి పరం బ్రహ్మ నిష్ప్రతియోగికాద్వితీయమిత్యర్థః ॥౫॥ ప్రతియోగిత్వేన పఞ్చబ్రహ్మతత్కార్యపఞ్చభూతభౌతికసత్త్వాదిత్యత ఆహ—పశ్చేతి । బ్రహ్మాతిరిక్తం న కించిదస్తీతి బోధేన సదాశివాది పఞ్చబ్రహ్మరూపపరిత్యాగాత్ విలయాత్ తదర్వాగ్జాతాని తత్కార్యాణి వియదాదిభూతభౌతికాని అర్వాణి తేషాం కారణప్రళయసమకాలప్రహాణతః కార్యకారణప్రపఞ్చల్యాధిష్ఠానం అధిష్ఠేయసామాన్యాభావాత్ తదధిష్ఠానం నిరధిష్ఠానం సత సన్మాత్రం పరం తత్త్వం మహత్ భూమరూపం ఏకమేవావశిష్యత ఇత్యర్థః ॥౬॥

ప్రత్యక్పరచిదైక్యభావనా

ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మేతి వా అహం బ్రహ్మాస్మీతి వా భాష్యతే । తత్త్వమసీత్యేవ సంభాష్యతే । అయమాత్మా బ్రహ్మేతి వా అహం బ్రహ్మాస్మీతి వా బ్రహ్మైవాహమస్మీతి వా ॥౭॥

ఇత్థంభూతా చిత్ కేన భావ్యత ఇత్యత ఆహ—ప్రజ్ఞానమితి । ఉత్తమాధికారిభిః ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మాభిప్రాయేణ ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మేతి వా అవాన్తరవాక్యేన అహం బ్రహ్మాస్మీతి వా శిష్యానుభూతివాక్యేన భాష్యతే, ఆచార్యానుభవరూపతత్త్వమసీత్యేవ సంభాష్యతే, పునరవాన్తరరూపేణ అయమాత్మా బ్రహ్మేతి వా బ్రహ్మణ్యనాత్మతాశాన్తయే స్వాత్మన్యబ్రహ్మతాశాన్తయే చ వ్యతిహారేణ అహం బ్రహ్మాస్మీతి వా బ్రహ్మైవాహమస్మీతి వా । అయమాత్మేత్యాదిమహావాక్యానాం ప్రత్యకపరచితోరైక్యమర్థః । ఏవం ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మాత్మనా సదా భావ్యత ఇత్యర్థః ॥౭॥

అమ్బికాఽఽదిరూపేణ చిచ్ఛక్తిభావనా

యోఽహమస్మీతి వా సోఽహమస్మీతి వా యోఽసౌ సోఽహమస్మీతి వా యా భావ్యతే సైషా షోడశీ శ్రీవిద్యా పఞ్చదశాక్షరీ శ్రీమహాత్రిపురసున్దరీ బాలాఽమ్బికేతి బగలేతి వా మాతఙ్గీతి స్వయంవరకల్యాణీతి భువనేశ్వరీతి చాముణ్డేతి చణ్డేతి వారాహీతి తిరస్కరిణీతి రాజమాతఙ్గీతి వా శుకశ్యామలేతి వా లఘుశ్యామలేతి వా అశ్వారూఢేతి వా ప్రత్యఙ్గిరా ధూమావతీ సావిత్రీ సరస్వతీ గాయత్రీ బ్రహ్మానన్దకలేతి ॥౮॥

ఉత్తమాధికారిభిర్హ్యేవం భావితా చితా శక్తియోగేన మధ్యమాధికారిదృష్ట్యా సైషా చిచ్ఛక్తిః। కార్యశక్త్యాత్మనా మాతఙ్గీ గాయత్రీ ఇతి భావ్యతే। నిర్విశేషబ్రహ్మజ్ఞానార్థిభిః బ్రహ్మానన్దకలేతి నిత్యతృప్తాత్మనా భావ్యత ఇత్యర్థః॥౮॥

బ్రహ్మణ ఏవ ముఖ్యజ్ఞేయత్వమ్

ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్ యస్మిన్ దేవా అధి విశ్వే నిషేదుః।

యస్తన్న వేద కిమృచా కరిష్యతి య ఇత్తద్విదుస్త ఇమే సమాసతే॥

ఇత్యుపనిషత్॥౯॥

యజ్జ్ఞాతవ్యం తదేవ జ్ఞేయం కేవలర్గ్భిః కిం ప్రయోజనం, తద్యథావద్యే జానన్తి తే తన్మాత్రమవశిష్యన్త ఇత్యాహ—ఋచ ఇతి। అయం మన్త్రః శ్వేతాశ్వతరోపనిషది వ్యాఖ్యాతః। ఇత్యుపనిషచ్ఛబ్దో బహ్వృచోపనిషత్సమాప్త్యర్థః॥౯॥

శ్రీవాసుదేవేన్ద్రశిష్యోపనిషద్బ్రహ్మయోగినా।

బహ్వృచోపనిషద్వ్యాఖ్యా లిఖితా బ్రహ్మగోచరా।

బహ్వృచోపనిషద్వ్యాఖ్యాగ్రన్థః సప్తతిరీరితః॥

ఇతి శ్రీమదీశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషచ్ఛాస్త్రవివరణే సప్తోత్తరశతసఙ్ఖ్యాపూరకం బహ్వృచోపనిషద్వివరణ సమ్పూర్ణమ్।

భావనోపనిషత్

భద్రం కర్ణేభిః—ఇతి శాన్తిః

శివస్య శక్తియోగాదీశ్వరత్వమ్

శ్రీగురుః పరమకారణభూతా శక్తిః॥౧॥

స్వావిద్యాపదతత్కార్యశ్రీచక్రోపరి భాసురమ్।
బిన్దురూపశివాకారం రామచన్ద్రపదం భజే॥

ఇహ ఖల్వథర్వణవేదప్రవిభక్తేయం భావనోపనిషత్ స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చశ్రీచక్రాసనత్రిపురాతత్త్వప్రకటనవ్యగ్రా తత్సర్వారోపాపవాదాధికరణపరశివతత్త్వపర్యవసన్నా విజయతే। అస్యాః సంక్షేపతో వివరణమారభ్యతే। పరమదయావతీ శ్రుతిర్దేహాదావాత్మాత్మీయాభిమానకబళితస్వాజ్ఞలోకముపలభ్య దేహాదావాత్మాత్మీయాభిమతివారణాయ స్థూలాదిదేహత్రయే శ్రీచక్రభావనాం ప్రకటయతి—శ్రీగురురితి। పరాగ్భావాశ్రీగ్రాసప్రత్యగ్భావశ్రీరూపేణ గుశబ్దవాచ్యస్వాజ్ఞానం రుశబ్దవాచ్యస్వజ్ఞానేన ద్రావయతీతి శ్రీగురుః పరమశివః, తస్య స్వాతిరిక్తప్రపఞ్చసర్గస్థితిభఙ్గకరణపరమకారణభూతా శక్తిః, తయా యోగతః ఖలు శివ ఈశ్వరత్వం భజతీత్యత్ర—"ప్రకృతి స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా" ఇతి స్మృతేః॥౧॥

అధ్యాత్మదేహత్రయశ్రీచక్రభావనా

కేన? నవరన్ధ్రరూపో దేహో నవశక్తిమయం శ్రీచక్రమ్। వారాహీ పితృరూపా కురుకుల్లా బలీ దేవతా మాతా। పురుషార్థాః సాగరాః। దేహో నవరత్నద్వీపః। ఆధారనవకముద్రాః శక్తయః। త్వగాదిసప్తధాతుభిరనేకైః సంయుక్తాః సంకల్పాః కల్పతరవః। తేజఃకల్పకోద్యానమ్। రసనయా భావ్యమానా మధురామ్లతిక్తకటుకషాయలవణరసాః షడృతవః। క్రియాశక్తిః పీఠమ్। కుణ్డలినీ జ్ఞానశక్తిర్గృహమ్। ఇచ్ఛాశక్తిర్మహాత్రిపురసున్దరీ। జ్ఞాతా హోతా। జ్ఞానమర్ఘ్యమ్। జ్ఞేయం హవిః। జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయానామభేదభావనం శ్రీచక్రపూజనమ్।
నియతిసహితశృఙ్గారాదయో నవ రసా అణిమాదయః।
కామక్రోధలోభమోహమదమాత్సర్యపుణ్యపాపమయా బ్రాహ్మ్యాద్యష్టశక్తయః।
పృథివ్యాపస్తేజోవాయ్వాకాశశ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణవాక్పాణిపాదపాయూపస్థవికారాః షోడశ శక్తయః।
వచనాదానగమనవిసర్గానన్దహానోపాదానోపేక్షాబుద్ధయోఽనఙ్గకుసుమాదిశక్తయోఽష్టౌ।
అలమ్బుసా కుహూర్విశ్వోదరీ వరుణా హస్తిజిహ్వా యశస్వత్యశ్వినీ గాన్ధారీ పూషా శఙ్ఖినీ సరస్వతీడా పిఙ్గలా సుషుమ్నా చేతి చతుర్దశ నాడ్యః సర్వసంక్షోభిణ్యాదిచతుర్దశారదేవతాః।
ప్రాణాపానవ్యానోదానసమాననాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనంజయా దశ వాయవః సర్వసిద్ధి ప్రదాఽఽదిబహిర్దశారదేవతాః। ఏతద్వాయుదశసంసర్గోపాధిభేదేన
రేచకపూరకశోషకదాహకప్లావకా అమృతమితి ప్రాణముఖ్యత్వేన పఞ్చవిధోఽస్తి।
మనుష్యాణాం మోహకో దేహకో భక్ష్యభోజ్యలేహ్యచోష్యపేయాత్మకం చతుర్విధమన్నం పాచయతి। ఏతా దశ ధనకలాః సర్వజ్ఞత్వాద్యన్తర్దశారదేవతాః।
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేచ్ఛాసత్వరజస్తమోగుణా వశిన్యాదిశక్తయోఽష్టౌ। శబ్దస్పర్శరూపరసగన్ధాః పఞ్చతన్మాత్రాః పఞ్చ పుష్పబాణా మన ఇక్షుధనుః। వశ్యో బాణో రాగః పాశో ద్వేషోఽఙ్కుశః।
అవ్యక్తమహత్తత్త్వాహంకారకామేశ్వరీవజ్రేశ్వరీభగమాలిన్యోఽన్తస్త్రికోణాగ్రగా దేవతాః।
పఞ్చదశతిథిరూపేణ కాలస్య పరిణామావలోకనం పఞ్చదశనిత్యా శ్రద్ధాఽనురూపాధిదేవతా।
తయోః కామేశ్వరీ సదానన్దఘనా పూర్ణా స్వాత్మైక్యరూపా దేవతా॥౨॥

కేన హేతునా దేహస్య శ్రీచక్రత్వమిత్యత ఆహ—కేనేతి। నవత్వసామ్యాత్, నవరన్ధ్రరూపో దేహః, విమలాదీశానాన్తనవశక్తిమయం శ్రీచక్రమితి। శ్రీచక్రాత్మక దేహస్య మాతాపితరౌ కావిత్యత ఆహ—వారాహీతి। వారాహీ పితృరూపా పురుషశక్తిత్వాత్ కురుకుల్లాబలీతి కాచన దేవతా మాతా। దేహాశ్రయధర్మాదిపురుషార్థాః సాగరాః తేషామపారాగాధవిస్తారత్వాత్। తత్ర దేహో నవరత్నద్వీపః ద్వీపస్య సాగరమధ్యపాతిత్వాత్। తద్ద్వీపాధారశక్తయః కా ఇత్యత ఆహ—ఆధారేతి। యోనిముద్రాఽఽదిసర్వసంక్షోభిణ్యన్తముద్రాఽఽరూఢా మహాత్రిపురసున్దర్యాదిత్రిపురాఽన్తా నవశక్తయో భవన్తి। ఏతద్ద్వీపసఞ్జాతకల్పకతరవస్తు త్వగాదిసప్తధాతుభిరనేకైః అన్తర్బాహ్యవికారైః సంయుక్తాః నానావిధసఙ్కల్పా ఏవ కల్పతరవః। తత్రోద్యానం కిమిత్యత్ర స్వాతిరిక్తనానావిధతేజః కల్పకో జీవ ఏవ ఉద్యానం

ఉద్యానవజ్జీవస్య రమణీయత్వాత్। జీవరసనాభావ్యరసాః కే ఇత్యత్ర తద్-రసనయా భావ్యమానా ఇతి। తత్రిక్రియాజ్ఞానేచ్ఛాశక్తిః కేత్యత్ర—క్రియాశక్తిపీఠమితి। తద్-ఇచ్ఛాశక్తిః జ్ఞాత్రాదిత్రిపుటీ కేత్యత్ర—జ్ఞానేతి। జ్ఞాత్రాదిత్రిపుటీనిరసనమేవ శ్రీచక్రపూజనమిత్యాహ—జ్ఞాతజ్ఞానేతి। అణిమాదిశక్తయస్తు యస్య యస్య యా నియతిస్తయా నియతిసహితేతి। అష్టశక్తయస్తు కామక్రోధేత్యాది। షోడశశక్తయస్తు పృథివీత్యాదివికారాః కామాకర్షిణ్యాది-శరీరాకర్షిణ్యన్తాః షోడశ శక్తయః అనఙ్గకుసుమశక్తయస్తు వచనాదానేత్యాది। అనఙ్గకుసుమాది-అనఙ్గమాలిన్యన్తశక్తయః। చతుర్దశారదేవతాస్తు అలమ్బుసేత్యాది। సర్వసంక్షోభిణ్యాది-సర్వద్వన్ద్వక్షయంకర్యన్తచతుర్దశారదేవతాః। సర్వసిద్ధిప్రదాది-సర్వసౌభాగ్యదాయిన్యన్తబహిర్దశారదేవతాః। సర్వజ్ఞత్వాది-స్వేప్సితఫలప్రదాన్తా అన్తర్దశాగ్దేవతాః। వశిన్యాది-కౌళిన్యన్తశక్తయోఽష్టౌ। తయో వజ్రేశ్వరీభగమాలిన్యోరాద్యా కామేశ్వరీ॥౨॥

దేవతాయా ఆవాహనాద్యుపచారభావనా

సలిలం సౌహిత్యకారణం సత్త్వం కర్తవ్యమకర్తవ్యమితి భావనాయుక్త ఉపచారః। అస్తి నాస్తీతి కర్తవ్యతా ఉపచారః। బాహ్యాభ్యన్తఃకరణానాం రూపగ్రహణయోగ్యతాఽస్త్విత్యావాహనమ్। తస్య బాహ్యాభ్యన్తఃకరణానామేకరూపవిషయగ్రహణమాసనమ్। రక్తశుక్లపదైకీకరణం పాద్యమ్। ఉజ్జ్వలదామోదానన్దాసనం దానమర్ఘ్యమ్। స్వచ్ఛం స్వతఃసిద్ధమిత్యాచమనీయమ్। చిచ్చన్ద్రమయీసర్వాఙ్గస్రవణం స్నానమ్। చిదగ్నిస్వరూపపరమానన్దశక్తిస్ఫురణం వస్త్రమ్। ప్రత్యేకం సప్తవింశతిధా భిన్నత్వేనేచ్ఛాజ్ఞానక్రియాఽఽత్మకబ్రహ్మగ్రన్థిమద్రసతన్తుబ్రహ్మనాడీ బ్రహ్మసూత్రమ్। స్వవ్యతిరిక్తవస్తుసఙ్గరహితస్మరణం విభూషణమ। స్వచ్ఛస్వపరిపూరణానుస్మరణం గన్ధః। సమస్తవిషయాణాం మనసః స్థైర్యేణానుసంధానం కుసుమమ్। తేషామేవ సర్వదా స్వీకరణం ధూపః। పవనావచ్ఛిన్నోర్ధ్వజ్వలన సచ్చిదుల్కాఽఽకాశదేహో దీపః। సమస్తయాతాయాతవర్జ్యం నైవేద్యమ్। అవస్థాత్రయైకీకరణం తామ్బూలమ్। మూలాధారాదాబ్రహ్మరన్ధ్రపర్యన్తం బ్రహ్మరన్ధ్రాదామూలాధారపర్యన్తం గతాగతరూపేణ ప్రాదక్షిణ్యమ్। తుర్యావస్థా నమస్కారః। దేహశూన్యప్రమాతృతానిమజ్జనం బలిహరణమ్। సత్యమస్తి కర్తవ్యమకర్తవ్యమౌదాసీన్యనిత్యాత్మవిలాపనం హోమః। స్వయం తత్పాదుకానిమజ్జనం పరిపూర్ణధ్యానమ్॥౩॥

కోఽయముపచార ఇత్యత్ర సలిలం సలీలం గురుమన్త్రాత్మదేవతానాం సౌహిత్యకరణం ఏకీకరణమితి యత్ తదేవ సతతస్తత్త్వం సత్త్వం కర్తవ్యం కదాఽపి

గురుమన్త్రాత్మదేవతానామసాహిత్యకరణం అకర్తవ్యమితి భావనాయుక్తః భావనాయోగ ఏవ ఉపచారః। బ్రహ్మైవాస్తి బ్రహ్మాతిరిక్తం నాస్తీతి సదాఽనుసన్ధానకర్తవ్యతా ఉపచారః ద్వైతగ్రాసాద్వైతాత్మజ్ఞానమేవావాహనాదిపరిపూర్ణధ్యానాన్తముపచారో భవతీత్యాహ— బాహ్యేతి। బాహ్యాభ్యన్తఃకరణానాం స్వస్వవిషయరూపగ్రహణయోగ్యతాఽస్త్విత్యావాహనమ్। ఆసనం తు తస్య బాహ్యాభ్యన్తఃకరణానాం ఏకరూపవిషయగ్రహణం యదేకం బ్రహ్మ తదేవాస్మీతి జ్ఞానం ఆసనమ్। కేవలకుమ్భకతః సుషుమ్నాప్రవేశానన్తరం మూలాధారభ్రూమధ్యోపరిస్థప్రత్యక్పరాభిధానరక్తశుక్లపదైకీకరణం పాద్యమ్।అర్ఘ్యం తు ఉజ్జ్వలదామోదానన్దాసనం దానమర్ఘ్యమ్। ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మరూపేణ సదోజ్జ్వలదామోదానన్దరూపేణాసనమవస్థానం సదా కర్తవ్యమితి స్వయం నిశ్చిత్య స్వశిష్యేభ్యః స్వసిద్ధాన్తప్రదానమర్ఘ్యం భవతీత్యర్థః। స్వస్య స్వచ్ఛం స్వచ్ఛత్వమ్। బ్రహ్మసూత్రం తు ప్రత్యేకం సప్తవింశతిధేత్యాది। ఇచ్ఛాఽఽదిశక్తిత్రయస్య త్రిగుణాత్మకతయా ప్రత్యేకం సప్తవింశతిధా భేద ఉపపద్యతే। నాడీనామపి గుణవికారత్వాత్ తథాత్వమ్। తత్ప్రవేశనిమిత్తాత్ తద్భేదప్రవిలాపనపూర్వకం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రగ్రన్థిమద్రసనాడీ సుషుమ్నైవ బ్రహ్మసూత్రం తస్యాపరబ్రహ్మధామసూచకత్వాత్। బ్రహ్మాతిరిక్తం న కించిదస్తీతి స్వచ్ఛమ్। సమస్తవిషయాణాం మనసః స్థైర్యేణ తద్విలాపనాధిష్ఠానానుసంధానం కుసుమమ్। యోగకాలే ప్రాణాపానాగ్న్యైక్యతః సుషుమ్నాయాం సచ్చిదానన్దోల్కారూప ఆకాశదేహః పరమో వై దీపః। స్వాతిరిక్తవిషయాద్విషయాన్తరేషు సమస్తేషు సమస్తయాతాయాతవర్జ్యం నైవేద్యమ్। తుర్యావస్థాయాం అవస్థాత్రయైకీకరణం తామ్బూలమ్। తుర్యావస్థా నమస్కారః తురీయోఽస్మీతి జ్ఞానస్య నమస్కారార్థత్వాత్ "నమస్త్వైక్యం" ఇతి శ్రుతేః। స్వాత్మనః సత్త్వమస్తీతి నిశ్చిత్య తదతిరేకేణ కర్తవ్యమకర్తవ్యం వా విద్యత ఇతి సత్త్వప్రసక్తౌ తత్ర ఔదాసీన్యమాత్మవిలాపనం హోమః॥౩॥

భావనాఫలమ్

ఏవం ముహూర్తత్రయం భావనాపరో జీవన్ముక్తో భవతి। తస్య దేవతాఽఽత్మైక్యసిద్ధిః। చిన్తితకార్యాణ్యయత్నేన సిధ్యన్తి। స ఏవశివయోగీతి కథ్యతే॥౪॥

ఏవం భావనాఫలమాహ—ఏవమితి। న హి తాదృశస్య బ్రహ్మాస్మీతి సదా చిన్తనం వినా కాచన చిన్తా విద్యతే। యది ప్రాణ్యదృష్టానురోధేన స్యాత్ తదా స్వపరవిషయకచిన్తితకార్యాణ్యయత్నేన సిధ్యన్తి।

శివో గురుః శివో వేదః శివో దేవః శివః ప్రభుః।
శివోఽస్మ్యహం శివః సర్వం శివాదన్యన్న కించన॥

ఇతి శ్రుతిసిద్ధశివతత్త్వజ్ఞానీ శివయోగీ శివ ఏవాయమిత్యర్థః। ఇత్యుపనిషచ్ఛబ్దో భావనోపనిషత్సమాప్త్యర్థః॥౪॥

శ్రీవాసుదేవేన్ద్రశిష్యోపనిషద్బ్రహ్మయోగినా।
భావనోపనిషద్వ్యాఖ్యా లిఖితా శివగోచరా।
భావనోపనిషద్వ్యాఖ్యాగ్రన్థః పఞ్చాశదీరితః॥

ఇతి శ్రీమదీశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషచ్ఛాస్త్రవివరణే చతురశీతిసఙ్ఖ్యాపూరకం భావనోపనిషద్వివరణ సమ్పూర్ణమ్॥

సరస్వతీరహస్యోపనిషత్

వాఙ్మే మనసి—ఇతి శాన్తిః

సరస్వతీదశశ్లోక్యాస్తత్త్వజ్ఞానసాధనత్వమ్

ఋషయో హ వై భగవన్తమాశ్వలాయనం సంపూజ్య పప్రచ్ఛుః—

కేనోపాయేన తజ్జ్ఞానం తత్పదార్థావభాసకమ్।
యదుపాసనయా తత్త్వం జానాసి భగవన్ వద॥౧॥

సరస్వతీదశశ్లోక్యా సఋచా బీజమిశ్రయా।

స్తుత్వా జప్త్వా పరాం సిద్ధిమలభం మునిపుఙ్గవాః॥౨॥

ప్రతియోగివినిర్ముక్తబ్రహ్మవిద్యైకగోచరమ్।

అఖణ్డనిర్వికల్పాత్తరామచన్ద్రపదం భజే॥

ఇహ ఖలు కృష్ణయజుర్వేదప్రవిభక్తేయం సరస్వతీరహస్యోపనిషత్ మహాసరస్వతీవిద్యాప్రకటనపూర్వకం షట్సమాధిప్రపఞ్చనవ్యగ్రా బ్రహ్మమాత్రపర్యవసన్నా విజృమ్భతే। అస్యాః స్వల్పగ్రన్థతో వివరణమారభ్యతే। ఋషిగణాశ్వలాయనప్రశ్నప్రతివచనరూపేయమాఖ్యాయికా విద్యాస్తుత్యర్థా। ఆఖ్యాయికామవతారయతి—ఋషయ ఇతి। కిమితి? కేనోపాయేనేతి॥౧॥ ప్రశ్నోత్తరం మునిరాహ—సరస్వతీతి। వక్ష్యమాణయా సరస్వతీదశశ్లోక్యా॥౨॥

దశశ్లోక్య ఋష్యాది

ఋషయ ఊచుః—

కథం సారస్వతప్రాప్తిః కేన ధ్యానేన సువ్రత।

మహాసరస్వతీ యేన తుష్టా భగవతీ వద॥3॥

స హోవాచాశ్వలాయనః—

అస్య శ్రీసరస్వతీదశశ్లోకమహామన్త్రస్య—అహమాశ్వలాయన ఋషిః। అనుష్టుప్ ఛన్దః। శ్రీవాగీశ్వరీ దేవతా। యద్వాగితి బీజమ్। దేవీం వాచమితి శక్తిః। ప్రణో దేవీతి కీలకమ్। వినియోగస్తత్ప్రీత్యర్థే। శ్రద్ధా మేధా ప్రజ్ఞా ధారణా వాగ్దేవతా మహాసరస్వతీత్యేతైరఙ్గన్యాసః॥౪॥

నీహారహారఘనసారసుధాకరాభాం

కల్యాణదాం కనకచమ్పకదామభూషామ్।

ఉత్తుఙ్గపీనకుచకుమ్భమనోహరాఙ్గీం

వాణీం నమామి మనసా వచసాం విభూత్యై ॥౫॥

ఋషయస్తం పునః పప్రచ్ఛురిత్యాహ—ఋషయ ఊచురితి ॥౩॥ తైరేవం పృష్టః స హోవాచాశ్వలాయనః। వక్ష్యమాణవిద్యాయా ఋషిచ్ఛన్దోదేవతాబీజశక్తికీలకకరాఙ్గన్యాసాదికముచ్యతే—అస్యేత్యాదినా ॥౪॥ ధ్యానం తు—నీహారేతి ॥౫–౩౫॥

ప్రణో దేవీతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

ప్రణో దేవీత్యస్య మన్త్రస్య—భరద్వాజ ఋషిః। గాయత్రీ ఛన్దః। శ్రీసరస్వతీ దేవతా। ప్రణవేన బీజ శక్తికీలకమ్। ఇష్టార్థే వినియోగః। మన్త్రేణ న్యాసః ॥౬॥

యా వేదాన్తార్థతత్త్వైకస్వరూపా పరమేశ్వరీ।

నామరూపాత్మనా వ్యక్తా సా మాం పాతు సరస్వతీ ॥౭॥

ఓం ప్రణో దేవీ సరస్వతీ వాజేభిర్వాజినీవతీ।

ధీనామవిత్ర్యవతు ॥౮॥

ఆ నో దివ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

ఆ నో దివ ఇతి మన్త్రస్య—అత్రిర్ఋషిః। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। సరస్వతీ దేవతా। హ్రీమితి బీజశక్తికీలకమ్। ఇష్టార్థే వినియోగః। మన్త్రేణ న్యాసః ॥౯॥

యా సాఙ్గోపాఙ్గవేదేషు చతుర్ష్వేకైవ గీయతే।

అద్వైతా బ్రహ్మణః శక్తిః సా మాం పాతు సరస్వతీ ॥౧౦॥

హ్రీం ఆ నో దివో బృహతః పర్వతాదా

సరస్వతీ యజతా గన్తు యజ్ఞమ్।

హవం దేవీ జుజుషాణా ఘృతాచీ

శగ్మాం నో వాచముశతీ శృణోతు॥౧౧॥

పావకా న ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

పావకా న ఇతి మన్త్రస్య—మధుచ్ఛన్దా ఋషిః। గాయత్రీఛన్దః। సరస్వతీ దేవతా। శ్రీమితి బీజశక్తికీలకమ్। ఇష్టార్థే వినియోగః। మన్త్రేణ న్యాసః॥౧౨॥

యా వర్ణపదవాక్యార్థస్వరూపేణైవ వర్తత।

అనాదినిధనాఽనన్తా సా మాం పాతు సరస్వతీ॥౧౩॥

శ్రీం పావకా నః సరస్వతీ వాజేభిర్వాజినీవతీ।

యజ్ఞం వష్టు ధియా వసుః॥౧౪॥

చోదయిత్రీ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

చోదయిత్రీతి మన్త్రస్య—మధుచ్ఛన్దా ఋషిః। గాయత్రీ ఛన్దః। సరస్వతీ దేవతా। బ్లూమితి బీజశక్తికీలకమ్। మన్త్రేణ న్యాసః॥౧౫॥

అధ్యాత్మమధిదైవం చ దేవానాం సమ్యగీశ్వరీ।

ప్రత్యగాస్తే వదన్తీ యా సా మాం పాతు సరస్వతీ॥౧౬॥

బ్లూం చోదయిత్రీ సూనృతానాం చేతన్తీ సుమతీనామ్।
యజ్ఞం దధే సరస్వతీ॥౧౭॥

మహో అర్ణ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

మహో అర్ణేతి మన్త్రస్య—మధుచ్ఛన్దా ఋషిః। గాయత్రీ ఛన్దః। సరస్వతీ దేవతా। సౌరితి బీజశక్తికీలకమ్। మన్త్రేణ న్యాసః॥౧౮॥

అన్తర్యామ్యాత్మనా విశ్వం త్రైలోక్యం యా నియచ్ఛతి।
రుద్రాదిత్యాదిరూపస్థా సా మాం పాతు సరస్వతీ॥౧౯॥

సౌః మహో అర్ణః సరస్వతీ ప్రచేతయతి కేతునా।
ధియో విశ్వా విరాజతి॥౨౦॥

చత్వారి వాగితి మన్త్రస్య ఋష్యాది

చత్వారి వాగితి మన్త్రస్య—ఉచథ్యపుత్ర ఋషిః। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। సరస్వతీ దేవతా। ఐమితి బీజశక్తికీలకమ్। మన్త్రేణ న్యాసః॥౨౧॥

యా ప్రత్యగ్దృష్టిభిర్జీవైర్వ్యజ్యమానాఽనుభూయతే।
వ్యాపినీ జ్ఞప్తిరూపైకా సా మాం పాతు సరస్వతీ॥౨౨॥

ఐం చత్వారి వాక్ పరిమితా పదాని
తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః।
గుహా త్రీణి నిహితా నేఙ్గయన్తి

తురీయం వాచో మనుష్యా వదన్తి ॥ ౨౩ ॥

యద్వాగితి మన్త్రస్య ఋష్యాది

యద్వాగ్వదన్తీతి మన్త్రస్య—భార్గవ ఋషిః । త్రిష్టుప్ ఛన్దః । సరస్వతీ దేవతా । క్లీమితి బీజశక్తికీలకమ్ । మన్త్రేణ న్యాసః ॥ ౨౪ ॥

నామజాత్యాదిభిర్భేదైరష్టధా యా వికల్పితా ।
నిర్వికల్పాత్మనా వ్యక్తా సా మాం పాతు సరస్వతీ ॥ ౨౫ ॥

క్లీం యద్వాగ్వదన్త్యవిచేతనాని రాష్ట్రీ దేవానాం నిషసాద మన్ద్రా ।
చతస్ర ఊర్జం దుదుహే పయాంసి క్వ స్విదస్యాః పరమం జగామ ॥ ౨౬ ॥

దేవీం వాచమితి మన్త్రస్య ఋష్యాది

దేవీం వాచమితి మన్త్రస్య—భార్గవ ఋషిః । త్రిష్టుప్ ఛన్దః । సరస్వతీ దేవతా । సౌరితి బీజశక్తికీలకమ్ । మన్త్రేణ న్యాసః ॥ ౨౭ ॥

వ్యక్తావ్యక్తగిరః సర్వే వేదాద్యా వ్యాహరన్తి యామ్ ।
సర్వకామదుఘా ధేనుః సా మాం పాతు సరస్వతీ ॥ ౨౮ ॥

సౌః దేవీం వాచమజనయన్త దేవాస్తాం విశ్వరూపాః పశవో వదన్తి ।
సా నో మన్ద్రేషమూర్జం దుహానా ధేనుర్వాగస్మానుపసుష్టుతైతు ॥ ౨౯ ॥

ఉత త్వ ఇతి మన్త్రస్య ఋష్యాది

ఉత త్వ ఇతి మన్త్రస్య—బృహస్పతిర్‌ఋషిః। త్రిష్టుప్ ఛన్దః। సరస్వతీ దేవతా। సమితి బీజశక్తికీలకమ్। మన్త్రేణ న్యాసః॥౩౦॥

యాం విదిత్వాఽఖిలం బన్ధం నిర్మథ్యా ఖిలవర్త్మనా।
యోగీ యాతి పరం స్థానం సా మాం పాతు సరస్వతీ॥౩౧॥

సం ఉత త్వః పశ్యన్న దదర్శ వాచముత త్వః శృణ్వన్న శృణోత్యేనామ్।
ఉతో త్వస్మై తన్వాం విమస్రే జాయేవ పత్య ఉశతీ సువాసాః॥౩౨॥

అమ్బితమ ఇతి మన్త్రస్య-ఋష్యాది

అమ్బితమ ఇతి మన్త్రస్య—గృత్సమద ఋషిః। అనుష్టుప్ ఛన్దః। సరస్వతీ దేవతా। ఐమితి బీజశక్తికీలకమ్। మన్త్రేణ న్యాసః॥౩౩॥

నామరూపాత్మకం సర్వం యస్యామావేశ్యతాం పునః।
ధ్యాయన్తి బ్రహ్మరూపైకా సా మాం పాతు సరస్వతీ॥౩౪॥

ఐం అమ్బితమే నదీత దేవితమే సరస్వతి।
అప్రశస్తా ఇవ స్మసి ప్రశస్తిమమ్బ నస్కృధి॥౩౫॥

దేవతాప్రార్థనా

చతుర్ముఖముఖామ్భోజవనహంసవధూర్మమ।
మానసే రమతాం నిత్యం సర్వశుక్లా సరస్వతీ॥౩౬॥

నమస్తే శారదే దేవి కాశ్మీరపురవాసిని।
త్వామహం ప్రార్థయే నిత్యం విద్యాదానం చ దేహి మే॥౩౭॥

అక్షసూత్రాఙ్కుశధరా పాశ పుస్తకధారిణీ।
ముక్తాహారసమాయుక్తా వాచి తిష్ఠతు మే సదా॥౩౮॥

కమ్బుకణ్ఠీ సుతామ్రోష్ఠీ సర్వాభరణభూషితా।
మహాసరస్వతీ దేవీ జిహ్వాగ్రే సంనివేశ్యతామ్॥౩౯॥

యా శ్రద్ధా ధారణా మేధా వాగ్దేవీ విధివల్లభా।
భక్తజిహ్వాగ్రసదనా శమాదిగుణదాయినీ॥౪౦॥

నమామి యామినీనాథలేఖాఽలంకృతకున్తలామ్।
భవానీం భవసంతాపనిర్వాపణసుధానదీమ్॥౪౧॥

యః కవిత్వం నిరాతఙ్కం భుక్తిముక్తీ చ వాఞ్ఛతి।
సోఽభ్యర్చ్యైనాం దశశ్లోక్యా నిత్యం స్తౌతి సరస్వతీమ్॥౪౨॥

తస్యైవం స్తువతో నిత్యం సమభ్యర్చ్య సరస్వతీమ్।
భక్తిశ్రద్ధాఽభియుక్తస్య షాణ్మాసాత్ ప్రత్యయో భవేత్॥౪౩॥

తతః ప్రవర్తతే వాణీ స్వేచ్ఛయా లలితాక్షరా।
గద్యపద్యాత్మకైః శబ్దైరప్రమేయైర్వివక్షితైః॥౪౪॥

అశ్రుతో బుధ్యతే గ్రన్థః ప్రాయః సారస్వతః కవిః ॥౪౫॥

దేవతాం ప్రార్థయతి—చతుర్ముఖేతి ॥౩౬—౪౫॥

భగవత్యాః బ్రహ్మత్వం ప్రకృతిత్వం పురుషత్వం చ

సా హోవాచ సరస్వతీ—

ఆత్మవిద్యా మయా లబ్ధా బ్రహ్మణైవ సనాతనీ।
బ్రహ్మత్వం మే సదా నిత్యం సచ్చిదానన్దరూపతః॥౪౬॥

ప్రకృతిత్వం తతః సృష్టం సత్త్వాదిగుణసామ్యతః।
సత్యామాభాతి చిచ్ఛాయా దర్పణే ప్రతిబిమ్బవత్॥౪౭॥

తేన చిత్ప్రతిబిమ్బేన త్రివిధా భాతి సా పునః।
ప్రకృత్యవచ్ఛిన్నతయా పురుషత్వం పునశ్చ మే॥౪౮॥

మయ్యైవ స్తుతా భగవతీ దృష్టివిషయే ప్రసన్నా భూత్వా స్వానుభూతిప్రకటనేన స్వాత్మతత్త్వముపదిదేశేత్యాహ—సా హోవాచ సరస్వతీతి। కిమువాచేత్యత్ర—ఆత్మవిద్యేతి। స్వాతిరిక్తమనాత్మా తదసంభవప్రబోధసిద్ధ—స్వయమేవాత్మా స్వాత్మాతిరిక్తం న కించిదస్తి స్వాత్మైవ నిష్ప్రతియోగికాద్వితీయ ఇతి—వేదనమేవ స్వాత్మవిద్యా సనాతనీ పురా విశ్వసృజా బ్రహ్మణా ప్రసన్నేన మయా లబ్ధా విదితేత్యర్థః। స్వాత్మవేదనమాత్రతో బ్రహ్మత్వం తే కుత ఇత్యత ఆహ—బ్రహ్మత్వమితి। మమానృతజడదుఃఖాత్మకనామరూపప్రపఞ్చగ్రాససచ్చిదానన్దరూపత్వాత్ సదా మే బ్రహ్మత్వం సిద్ధమేవేత్యర్థః॥౪౬॥ప్రకృతిస్త్వద్భిన్నేత్యత ఆహ—ప్రకృతిత్వమితి। స్వాజ్ఞదృష్ట్యా స్వాతిరేకేణ యా ప్రకృతా సేయం ప్రకృతిస్తద్భావః ప్రకృతిత్వమపి మయా సృష్టం కుత ఇత్యత్ర తతో గుణసామ్యతః, సత్త్వాదిగుణత్రయం యత్ర సామ్యం భజతి

తద్గుణసామ్యం, తద్యోగతః ప్రకృతిత్వమపి స్యాదిత్యర్థః। కిం ప్రకృతిర్బ్రహ్మవద్వాస్తవీత్యాశఙ్క్య స్వాజ్ఞదృష్ట్యా మయి వికల్పితేత్యాహ—సత్యామితి। మయి సత్యాం దర్పణే ప్రతిబిమ్బవత్ భావిసర్వానర్థగర్భిణీ చిచ్ఛాయా చిత్సామాన్యరూపిణీ గుణసామ్యాత్మికా మయి వికల్పితా ఆభాతీత్యర్థః॥౪౭॥ ఏవం త్వయి ప్రకృతికల్పనాతః కిం స్యాదిత్యత ఆహ—తేనేతి। యేయం చితిర్మయి ప్రతిబిమ్బితా తేన చిత్ప్రతిబిమ్బేన వపుషా సా పునః ప్రకృత్యావరణవిక్షేపభేదతో నిర్విభాగవ్యష్టిసమష్టిభేదతో వా త్రేధా విభాతీత్యర్థః। తత్ర నిర్విభాగసమష్టివ్యష్టిప్రకృతియోగతోఽవికల్పేశ్వరజీవత్వమపి భవేదిత్యాహ—ప్రకృతీతి। యా త్రేధా ప్రవిభక్తా తత్కలనావిరలం నిర్మయం బ్రహ్మ నిష్ప్రతియోగికమేవ। నిర్విభాగగుణసామ్యసాక్షితయా పూరణాత్ పురుషత్వం, సమష్టిప్రకృతిప్రాకృతావచ్ఛిన్నాన్తర్యామితయా పూరణాత్ పురుషత్వమీశ్వరత్వం, వ్యష్టిప్రకృతిప్రాకృతావచ్ఛిన్నతయా పురుషత్వం జీవత్వం చ పునశ్చ మే న స్వత ఇత్యర్థః॥౪౮॥

మాయావశాద్భగవత్యా ఈశ్వరత్వమ్

శుద్ధసత్త్వప్రధానాయాం మాయాయాం విమ్బితో హ్యజః।

సత్త్వప్రధానా ప్రకృతిర్మాయేతి ప్రతిపాద్యతే॥౪౯॥

సా మాయా స్వవశోపాధిః సర్వజ్ఞస్యేశ్వరస్య హి।

వశ్యమాయత్వమేకత్వం సర్వజ్ఞత్వం చ తస్య తు॥౫౦॥

సాత్త్వికత్వాత్ సమష్టిత్వాత్ సాక్షిత్వాజ్జగతామపి।

జగత కర్తుమకర్తుం వా చాన్యథా కర్తుమీశతే।

యః స ఈశ్వర ఇత్యుక్తః సర్వజ్ఞత్వాదిభిర్గుణైః॥౫౧॥

ఈశ్వరత్వం కథమిత్యత్ర—శుద్ధసత్త్వేతి। శుద్ధసత్త్వప్రధానమాయాప్రతిఫలనచైతన్యమీశ్వర ఇత్యర్థః। మాయా కీదృశీత్యత్ర సత్త్వప్రధానేతి॥౪౯॥ ఈశ్వరస్య మాయోపాధికత్వేన తద్వశవర్తిత్వం స్యాదిత్యత ఆహ—సేతి। యేయమీశ్వరత్వహేతుః సా మాయా సర్వజ్ఞేశ్వరస్య స్వవశోపాధిః। తస్య

మాయాతత్కార్యాసఙ్గత్వేన వశీకృతమాయత్వాత్ వశ్యమాయత్వం స్వాతిరిక్తద్వయాభావాత్ ఏకత్వం స్వాజ్ఞవికల్పితం సర్వం స్వదృష్ట్యా నేతీతి జ్ఞాతృత్వాత్ సర్వజ్ఞత్వం చ తస్యైవ॥౫౦॥ కించ—స్వదృష్ట్యా నిర్గుణత్వేఽపి స్వాజ్ఞదృష్టిసమర్పితసత్త్వగుణోపాధిత్వాత్ సమష్ట్యారోపాధారత్వాత్ స్వారోపితజగతామపి తద్భావాభావప్రకాశకతయా సాక్షిత్వాత్ కిం బహునా యో జగత్ కర్తుం అకర్తుం అన్యథా వా కర్తుం ఈష్టే సర్వజ్ఞత్వాదిగుణైః సోఽయం ఈశ్వరః ఇత్యుక్తో భవతీత్యర్థః॥౫౧॥

మాయాయా విక్షేపావరణశక్తిద్వయమ్

శక్తిద్వయం హి మాయాయా విక్షేపావృతిరూపకమ్।
విక్షేపశక్తిర్లిఙ్గాది బ్రహ్మాణ్డాన్తం జగత్ సృజేత్॥౫౨॥

అన్తర్దృగ్దృశ్యయోర్భేదం బహిశ్చ బ్రహ్మసర్గయోః।
ఆవృణోత్యపరా శక్తిః సా సంసారస్య కారణమ్॥౫౩॥

ఈశ్వరోపాధిమాయాస్వరూపముక్త్వా మాయాకార్యశక్తిద్వయం తత్కార్యం చాహ—శక్తిద్వయమితి। యత్ మాయాయాః కార్యం విక్షేపావృతిరూపకం తత్ శక్తిద్వయమ్। హిశబ్దోఽవధారణే। తత్ర విక్షేపకార్యం తు స్థావరజఙ్గమతత్ప్రవిభక్తవివిధాకారేణ క్షిపతి పరిణమత ఇతి విక్షేపశక్తిః లిఙ్గాది బ్రహ్మాణ్డాన్తం జగత్ సృజేత్॥౫౨॥ విక్షేపకార్యముక్త్వా ఆవరణకార్యమాహ—అన్తరితి। స్వాన్తర్హృది దృక్ ప్రత్యక్ దృశ్యం అన్తఃకరణం తయోః భేదం బహిః సచ్చిదానన్దం బ్రహ్మ నామరూపాత్మకః సర్గః తయోః భేదం చ యా ఆవరణశక్తిః ఆవృణోతి సేయం అపరా శక్తిః సంసారస్య కారణం భవతీత్యర్థః॥౫౩॥

జీవస్వరూపమ్

సాక్షిణః పురతో భాతం లిఙ్గదేహేన సంయుతమ్।
చితిచ్ఛాయాసమావేశాజ్జీవః స్యాద్వ్యావహారికః॥౫౪॥

తదావృతజీవస్వరూపమాహ—సాక్షిణ ఇతి। సాక్షాదీక్షత ఇతి సాక్షీ తస్య పురతో భాతం స్వాజ్ఞానం స్వకార్యలిఙ్గదేహేన సంయుతం చితిః చైతన్యం ఛాయా బుద్ధిః స్వాజ్ఞానం పురస్కృత్య తయోః సమావేశాత్ ఐక్యాధ్యాసాత్ వ్యావహారికజీవః స్యాత్ విశ్వో భవతీత్యర్థః॥౪౪॥

ఆవృతినాశే భేదనాశః

అస్య జీవత్వమారోపాత్ సాక్షిణ్యప్యవభాసతే।

ఆవృతౌ తు వినష్టాయాం భేదే భాతేఽపయాతి తత్॥౪౫॥

తథా సర్గబ్రహ్మణోశ్చ భేదమావృత్య తిష్ఠతి।

యా శక్తిస్తద్వశాద్బ్రహ్మ వికృతత్వేన భాసతే॥౪౬॥

అత్రాప్యావృతినాశే న విభాతి బ్రహ్మసర్గయోః।

భేదస్తయోర్వికారః స్యాత్ సర్గే న బ్రహ్మణి క్వచిత్॥౪౭॥

జీవస్య జీవత్వం సత్యమిత్యాశఙ్క్య స్వావృత్యపాయే జీవో బ్రహ్మేత్యాహ—అస్యేతి। అస్య ప్రతీచః స్వాజ్ఞారోపాత్ జీవత్వం సర్వసాక్షిణ్యపి స్వస్మిన్ అవభాసతే। స్వజ్ఞానసవిత్రా ధ్వాన్తావృతౌ వినష్టాయాం స్వాన్తర్విలసితదృగ్దృశ్యయోః భేదే భాతే తత్ దృగ్దృశ్యభేదావరణం అపయాతి॥౪౫॥ యథా స్వాన్తః యా శక్తిః తథా బ్రహ్మసర్గయోశ్చ భేదమావృత్య తిష్ఠతి తదావరణశక్తివశాత్ అవికృతమపి బ్రహ్మ వికృతత్వేన అవభాసతే॥౪౬॥ బ్రహ్మసర్గభేదదర్శనజ్ఞానతో భేదావృతిర్నశ్యతీత్యాహ—అత్రేతి। అత్ర బాహ్యేఽపి బ్రహ్మసర్గయోః భేదావృతినాశే న తయోః భేదో విభాతి। తద్భేదవికారః సర్గ ఏవ న క్వచిద్బ్రహ్మణి భవేదిత్యర్థః॥౪౭॥

దృశ్యప్రపఞ్చే బ్రహ్మప్రకృత్యంశయోర్వివేకః

అస్తి భాతి ప్రియం రూపం నామ చేత్యంశపఞ్చకమ్।

ఆద్యం త్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతో ద్వయమ్ ॥౫౮॥

దృశ్యమానప్రపఞ్చే కోఽయం బ్రహ్మాంశః కోఽయం ప్రకృత్యంశ ఇత్యత ఆహ—అస్తీతి। ఇదమిదం వస్త్వస్తీత్యత్ర ఘటపటాదిభేదేన ఇదమంశే భిన్నేఽపి తద్గతాస్తిత్వస్యైకరూపత్వాత్ తత్సత్ సన్మాత్రముచ్యతే, "సన్మాత్రమసదన్యత్" ఇతి శ్రుతేః। ఇదం భాతి ఇదం భాతి ఇత్యత్ర ఇదమంశే భిన్నేఽపి తదనుస్యూతభానం చిత్, "చిన్మాత్రమేవ చిన్మాత్రం" ఇతి శ్రుతేః। ఇదం ప్రియ ఇదం ప్రియం ఇత్యత్ర నామరూపవికృతితః ఇదమంశే భిన్నేఽపి తదనుస్యూతప్రియస్య నిరతిశయానన్దరూపత్వాత్ ప్రియమానన్దఘనమిత్యర్థః। యదస్తిత్వభావమాపన్నం తదేవ భాతీతి ప్రతీత్యర్థం, యత్ భాతం తదేవ ప్రియం భవతి "సద్ఘనోఽయం చిద్ఘన ఆనన్దఘనః" ఇతి శ్రుతేః। ఇదమస్య రూపం ఇదమస్య నామ ఇతి నామరూపే మిథో భిద్యేతే। అస్తిభాతిప్రియాణాం సచ్చిదానన్దానాం సర్వానుస్యూతత్వేనైకరూపత్వాత్ ఆద్యం త్రయం బ్రహ్మరూపం, యదపరం నామరూపాత్మకం ద్వయం తన్మాయాజగద్రూపం భవతీత్యర్థః॥౫౮॥

బ్రహ్మాంశే సమాధివిధానమ్

ఉపేక్ష్య నామరూపే ద్వే సచ్చిదానన్దతత్పరః।

సమాధిం సర్వదా కుర్యాద్ధృదయే వాఽథ వా బహిః॥౫౯॥

స్వాన్తర్బాహ్యవిలసితమాయాంఽశత్యాగపూర్వకం బ్రహ్మాంశే మనః సమాధానం కుర్యాదిత్యాహ—ఉపేక్ష్యేతి॥౫౯॥

షడ్విధసమాధయః

సవికల్పో నిర్వికల్పః సమాధిర్ద్వివిధో హృది।

దృశ్యశబ్దానుభేదేన సవికల్పః పునర్ద్వివిధా॥౬౦॥

కామాద్యాశ్చిత్తగా దృశ్యాస్తత్సాక్షిత్వేన చేతనమ్।

ధ్యాయేద్దృశ్యానువిద్ధోఽయం సమాధిః సవికల్పకః ॥౬౧॥

అసఙ్గః సచ్చిదానన్దః స్వప్రభో ద్వైతవర్జితః।
అస్మీతిశబ్దవిద్ధోఽయం సమాధిః సవికల్పకః ॥౬౨॥

స్వానుభూతిరసావేశాద్దృశ్యశబ్దావుపేక్షితుః।
నిర్వికల్పసమాధిః స్యాన్నివాతస్థితదీపవత్ ॥౬౩॥

హృది వా బాహ్యదేశేఽపి యస్మిన్ కస్మింశ్చ వస్తుని।
సమాధిరాద్యః సన్మాత్రాన్నామరూపపృథక్కృతిః ॥౬౪॥

స్తబ్ధీభావో రసాస్వాదాత్ తృతీయః పూర్వవన్మతః।
ఏతైః సమాధిభిః షడ్భిర్నయేత్ కాలం నిరన్తరమ్ ॥౬౫॥

హృదయే బాహ్యే వా సవికల్పనిర్వికల్పభేదేన సమాధిర్భిద్యత ఇత్యాహ—సవికల్ప ఇతి। దృశ్యశబ్దభేదేన సవికల్పోఽపి ద్విధా భిద్యత ఇత్యాహ—దృశ్యేతి ॥౬౦॥ తత్రాన్తర్దృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధిమాహ—కామాద్యా ఇతి। అస్యాః కామవృత్తేః సంకల్పవృత్తేః సంశయాదివృత్తేర్వా భావాభావసాక్షిత్వేన యచ్చైతన్యం వర్తతే తదేవాహమస్మీతి ధ్యానమనుసన్ధానం దృశ్యానువిద్ధసమాధిః ॥౬౧॥ శబ్దానువిద్ధసమాధిమాహ—అసఙ్గ ఇతి। అసఙ్గ ఇత్యాదివిశేషణవిశిష్టం బ్రహ్మాస్మీతి కామాదిదృశ్యోపేక్షాపూర్వకం కేవలశబ్దావలమ్బనతయా స్థితిః శబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధిః ॥౬౨॥ స్వాన్తర్నిర్వికల్పకసమాధిమాహ—స్వానుభూతీతి। బ్రహ్మానుభూత్యనుభవబలాత్ పూర్వానుష్ఠితదృశ్యశబ్దోపేక్షా జాయతే। తాదృశాధికారిణో నివాతస్థితదీపవత్ నిర్వికల్పకసమాధిర్భవతీత్యర్థః ॥౬౩॥ స్వాన్తఃసమాధిత్రయముక్త్వా బాహ్యసమాధిత్రయమాహ—హృదీతి। స్వహృది విభాతకామాదిదృశ్యవత్ స్వబాహ్యవిలసితఘటపటాదినామరూపే మిథ్యాతదారోపాపవాదాధారతయా యచ్చైతన్యం వర్తతే తన్నామరూపపృథక్కృతిసిద్ధం బ్రహ్మాస్మీతి బాహ్యదృశ్యానువిద్ధసమాధిః। తథా సర్వాధికరణం బ్రహ్మాస్మీతి నామరూపోపేక్షాపూర్వకం

శబ్దమాత్రవృత్తిర్బాహ్యశబ్దానువిద్ధసమాధిర్భవతీత్యర్థః॥౬౪॥
బాహ్యనిర్వికల్పకసమాధిమాహ—స్తబ్ధీభావ ఇతి।
బాహ్యదృశ్యశబ్దానువిద్ధసమాధ్యుపేక్షాపూర్వకం నివాతస్థితదీపవత్ స్తబ్ధీభావోఽయం తృతీయో నిర్వికల్పకసమాధిరిత్యర్థః। విద్వానేతైరవ కాలం నయేదిత్యా—ఏతైరితి॥౬౫॥

నిర్వికల్పసాక్షాత్కారః

దేహాభిమానే గలితే విజ్ఞాతే పరమాత్మని।

యత్ర యత్ర మనో యాతి తత్ర తత్ర పరామృతమ్॥౬౬॥

భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః।

క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే॥౬౭॥

మయి జీవత్వమీశత్వం కల్పితం వస్తుతో న హి।

ఇతి యస్తు విజానాతి స ముక్తో నాత్ర సంశయః॥

ఇత్యుపనిషత్॥౬౮॥

నిర్వికల్పాత్మసాక్షాత్కారః కదా భవతీత్యాశఙ్క్య దేహాదావాత్మాత్మీయాభిమానాసంభవనిర్విశేషబ్రహ్మజ్ఞానసమకాలం పురా యత్ర యత్ర మనో యాతి తత్ర తత్ర పరామృతపరమాత్మైవ ప్రకాశత ఇత్యాహ—దేహేతి। బహిర్ముగ్వదశాయాం విద్వన్మనో యత్ర యత్ర ధావతి తత్ర తత్ర బ్రహ్మైవ విభాతి। ఏవం నిర్వికల్పకజ్ఞానవాన్ మునిః నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రమవశిష్యత ఇత్యర్థః॥౬౬॥
నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రజ్ఞానినోఽపి స్వాజ్ఞవత్ గ్రన్థిసంశయకర్మసంభవాత్ కథం విదుషో బ్రహ్మమాత్రతేత్యాశంక్య స్వదృష్ట్యా బ్రహ్మాతిరేకేణ గ్రన్థిసంశయకర్మాసంభవాత్। యద్యస్తీతి భ్రాన్తిస్తదా నిర్విశేషబ్రహ్మజ్ఞానేన తద [సాఽ]పి విలీయత హత్యహ—భిద్యత ఇతి।
స్వాజ్ఞవికల్పితసమష్టిప్రపఞ్చాధారః పరః, వ్యష్టిప్రపఞ్చాపవాదాధారః ప్రత్యగవరః, తయోర్భేదాభేదౌ యత్రాసంభవతాం గతౌ
ప్రత్యక్పరభేదసాపేక్షభేదాసహంనిష్ప్రతియోగికాద్వైతాత్మని స్వావశేషతయా దృష్టే సత్యేవమస్య

సాధనచతుష్టయసంపత్త్యాసాదితపారమహంస్యధర్మపూగవదనుష్ఠితసర్వవేదాన్తశ్రవణమననిదిధ్యాసనప్రాదుర్భూతతత్త్వజ్ఞానినో హృదయగ్రన్థిర్భిద్యతే—స్వావిద్యాపదతత్కార్యజాతం హృచ్ఛబ్దేనోచ్యతే, అయంశబ్దేన తదారోపాపవాదాధికరణముచ్యతే, తయోస్తాదాత్మ్యం హృదయగ్రన్థిః। తస్మిన్ భిన్నే అస్య సర్వసంశయాశ్ఛిద్యన్తే నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రజ్ఞానం మయాఽఽత్తమనాత్తం వా, యద్యాత్తం తదా తద్బ్రహ్మ సాక్షాత్కృతం న వా, తస్మిన్ సాక్షాత్కృతేఽపి తన్మాత్రాఽవశేషలక్షణవిదేహకైవల్యమస్తి వా న వా, తత్సిద్ధావపి కాలాన్తరే స్వాతిరిక్తాస్తిత్వభ్రమతః పునర్జన్మ భవేన్న వేత్యాదిసర్వసంశయాస్తత్త్వజ్ఞానాసినా ఛిద్యన్తే। ఛిన్నే సంశయపటలేఽస్య సర్వకర్మాణి చ క్షీయన్తే। తాని కర్మాణి త్రివిధాన్యాగామిసంచితారబ్ధభేదాత్। దేహినో దేహారమ్భాత్ పరం యత్ కృతం పుణ్యాదికం తదాగామికర్మ స్థూలప్రపఞ్చాసంభవజ్ఞానేన విలీయతే। అనన్తకోటిజన్మోపాదానకారణం సంచితకర్మ, తత్ స్థూలసూక్ష్మప్రపఞ్చాపహ్నవసిద్ధబ్రహ్మజ్ఞానేన నశ్యతి। దేహారమ్భాత్ పరం దేహావసానావధి సుఖాదిఫలప్రదం ప్రారబ్ధకర్మ, తత్ స్థూలసూక్ష్మబీజప్రపఞ్చాపహ్నవసిద్ధబ్రహ్మమాత్రసమ్యగ్జ్ఞానేన నశ్యతి। ఏవం కర్మక్షయసమకాలం సదాద్యావృతిత్రయం భ్రాన్తిజాదితాదాత్మ్యత్రయం చాప్యపహ్నవం భజతి। తతస్తుర్యప్రపఞ్చాపహ్నవసిద్ధబ్రహ్మమాత్రతత్త్వజ్ఞదృష్ట్యా గ్రన్థిసంశయకర్మావరణతాదాత్మ్యాసంభవాద్విద్వాన్ నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రతయాఽవశిష్యత ఇత్యత్ర నహి వివాదోఽస్తీత్యర్థః॥౬౭॥ యత ఏవం అతః మయి జీవత్వమితి। స్వస్య నిష్ప్రతియోగికత్వేన స్వాతిరిక్తతత్కల్పనాయా మృగ్యత్వాత్। విద్యాఫలమాహ —ఇతీతి। "ఆత్మవిద్యా మయా లబ్ధా" ఇత్యాది "కల్పితం వస్తుతో నహి" ఇత్యన్తం యథావత్ యో జానాతి స ముక్తో భవతి ఇత్యత్ర న హి సంశయోఽస్తి॥౬౮॥ ఇత్యుపనిషచ్ఛబ్దః సరస్వతీరహస్యోపనిషత్సమాప్త్యర్థః।

శ్రీవాసుదేవేన్ద్రశిష్యోపనిషద్బ్రహ్మయోగినా।

సరస్వతీరహస్యస్య వ్యాఖ్యానం లిఖితం స్ఫుటమ్।

ప్రకృతోపనిషద్వ్యాఖ్యాగ్రన్థః షష్ఠ్యుత్తరం శతమ్॥

ఇతి శ్రీమదీశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషచ్ఛాస్త్రవివరణే షడుత్తరశతసఙ్ఖ్యాపూరకం సరస్వతీరహస్యోపనిషద్వివరణం సమ్పూర్ణమ్॥

సీతోపనిషత్

భద్రం కర్ణేభిః—ఇతి శాన్తిః

సీతాయా మూలప్రకృతిత్వమ్

దేవా హ వై ప్రజాపతిమబ్రువన్ కా సీతా కిం రూపమితి ॥౧॥

స హోవాచ ప్రజాపతిః సా సీతేతి—

మూలప్రకృతిరూపత్వాత్ సా సీతా ప్రకృతిః స్మృతా।

ప్రణవప్రకృతిరూపత్వాత్ సా సీతా ప్రకృతిరుచ్యతే ॥౨॥

ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తిత్రయం యద్భావసాధనమ్।

తద్బ్రహ్మసత్తాసామాన్యం సీతాతత్త్వముపాస్మహే॥

అథర్వణవేదప్రవిభక్తేయం సీతోపనిషద్ బ్రహ్మాతిరిక్తయాథాత్మ్యం ప్రపఞ్చయన్తీ ప్రవృత్తా। అస్యాః స్వల్పగ్రన్థతో వివరణమారభ్యతే। దేవకదమ్బప్రజాపతిప్రశ్నప్రతివచనరూపేయమాఖ్యాయికా విద్యాస్తుత్యర్థా। ఆఖ్యాయికామనుక్రామతి—దేవా ఇతి ॥౧॥ దేవైః పృష్టః స హోవాచ ప్రజాపతిః। కిమితి? సా సీతేతి। యా హి మూలప్రకృతిత్వేన ప్రణవత్వేన ప్రకృతా సేయం ప్రణవమూలప్రకృతిః సీతేత్యుచ్యతే ॥౨॥

సీతాప్రకృతేరక్షరార్థః

సీతా ఇతి త్రివర్ణాత్మా సాక్షాన్మాయామయా భవేత్।

విష్ణుః ప్రపఞ్చబీజం చ మాయా ఈకార ఉచ్యతే ॥3॥

సకారః సత్యమమృతం ప్రాప్తిః సోమశ్చ కీర్త్యతే।

తకారస్తారలక్ష్మ్యా చ వైరాజః ప్రస్తరః స్మృతః॥౪॥

సీతాప్రకృతేరక్షరార్థమాహ—సీతా ఇతి। యా స్వాతిరిక్తమేతి ప్రతిపాదయతి సేయం మాయా బ్రహ్మవిద్యా సీతేతి వర్ణత్రయసముదాయార్థః। ఆదౌ సీతేత్యత్ర—సకారోపరి శ్రూయమాణ-ఈకారార్థమాహ—విష్ణురితి। ప్రత్యగభేదేన యః సర్వం వ్యాప్నోతి సోఽయం విష్ణుః సర్వసాక్షీ ప్రపఞ్చారోపాధికరణతయా ప్రపఞ్చబీజం ఈశ్వరచైతన్యం చ యామవష్టభ్య ఆత్మా సాక్షీశజీవభావమేతి సేయం మాయా చ ఈకారస్యార్థ ఉచ్యతే॥౩॥ సకారార్థమాచష్టే—సకార ఇతి। సత్యం అవితథం స్వరూపం అమృతం మరణధర్మరహితం ప్రాప్తిః కర్మయోగభక్తిజ్ఞానఫలాప్తిః, ఉమయా సహితః సోమశ్చ ఈశ్వరః సకారశబ్దార్థః। తకారార్థం స్పష్టయతి—తకార ఇతి। తారః ప్రణవః “ఓఙ్కారేణ సర్వా వాక్ సంతృణ్ణా” ఇతి శ్రుత్యనురోధేన తారలక్ష్మీః శబ్దరాశిః సరస్వతీ తయా తారలక్ష్మ్యా చ సహ విరాజత ఇతి విరాట్ స ఏవ వైరాజః బ్రహ్మ యం ప్రణమ్య సన్తో భవసాగరం తరన్తి సోఽయం విరాట్ ప్రస్తరాశ్చ తకార ఇతి స్మృత ఇత్యర్థః॥౪॥

సీతాయా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపమ్

ఈకారరూపిణీ సోమాఽమృతావయవ దేవ్యలంకారస్రజ్మౌక్తికాద్యాభరణాలంకృతా మహామాయాఽవ్యక్తరూపిణీ వ్యక్తా భవతి॥౫॥ ప్రథమా శబ్దబ్రహ్మమయీ స్వాధ్యాయకాలే ప్రసన్నా। ఉద్భవా నరకాత్మికా ద్వితీయా

భూతలే హలాగ్రే సముత్పన్నా। తృతీయా ఈకారరూపిణీ అవ్యక్తస్వరూపా భవతీతి సీతా ఇత్యుదాహరన్తి శౌనకీయే॥౬॥

శ్రీరామసాన్నిధ్యవశాజ్జగదాధారకారిణీ।

ఉత్పత్తిస్థితిసంహారకారిణీ సర్వదేహినామ్॥౭॥

సీతా భవతి జ్ఞేయా మూలప్రకృతిసంజ్ఞితా।

ప్రణవత్వాత్ ప్రకృతిరితి వదన్తి బ్రహ్మవాదినః॥ఇతి॥౮॥

సీతాయా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపం త్ర్యక్షరానురూపస్వరూపం చ విశదయతి—ఈకారేతి। గుణసామ్యాత్మనా ఈకారరూపిణీ అవ్యక్తరూపాఽపి శ్రీరామసంకల్పవశాత్ సోమా సోమవత్ ప్రియదర్శనా అమృతానవద్యావయవైః దేవీ దేదీప్యమానా భగవదలఙ్కారదివ్యస్రగ్రూపిణీ మౌక్తికాద్యాభరణైః స్వేచ్ఛాశక్తివికల్పితైః నిత్యాలఙ్కృతా స్వభావతో మహామాయా అవ్యక్తరూపిణీ వ్యక్తా భవతి॥౫॥ తస్యాః ప్రథమరూపం కిమిత్యత్ర యా ద్విజానాం స్వస్వశాఖాపూర్వకసర్వవేదశాస్త్రాధ్యయనకాలే సరస్వత్యాత్మనా శబ్దబ్రహ్మమయీ ప్రసన్నా భవతి సేయం ప్రథమా శక్తిరితి విజ్ఞేయా। భగవదిచ్ఛయా స్వాతిరిక్తే యే న రమన్తే తే నరాః సమ్యగ్జ్ఞానినః తేషాం యత్ కం బ్రహ్మభావాపత్తిసుఖం తదేవాత్మా స్వరూపం యస్యాః సేయం నరకాత్మికా। కదేయముద్భవతీత్యత్ర భగవద్భావమాపన్నసమ్యగ్జ్ఞహృదయే నిరావృతసుఖరూపేణ సకృత్ ఉద్భవా సదా నిత్యోద్భవేత్యర్థః। యేయం కైవల్యశ్రీరితి విశ్రుతా సేయం ద్వితీయా సీతా లక్ష్మీరూపేణ భూతలే హలాగ్రాకర్షణతః సముత్పన్నా భవతి నాన్యథేత్యర్థః। యా అవ్యక్తస్వరూపా భవతి సేయం గౌర్యాత్మనా ఈకారరూపిణీ తృతీయా భవతి। ఏవం సరస్వత్యాదిశక్తిత్రయరూపేణ కైవల్యశ్రీస్వరూపేణ చ సేయం సీతా ఇతి వర్ణత్రయార్థతయా జ్ఞేయేత్యర్థః। ఏవం బ్రాహ్మణేన యోఽర్థోఽభిహితస్తమేతమర్థమథర్వణవేదప్రవిభక్తశౌనకశాఖామస్తకరామతాపనీయే మన్త్రా ఉదాహరన్తి॥౬॥ కే తే మన్త్రా ఇత్యత్ర శ్రీరామేతి। కైవల్యధ్యాత్మనా యద్రాజతే మహస్తత్ శ్రీరామశబ్దార్థః। తథా చ స్మృతిః—

స్వాన్యాశ్రయపహ్నవాత్ సిద్ధా యా ముక్తిశ్రీర్విజృమ్భతే।

తద్రూపతో రాజమానం మహః శ్రీరామ ఈరితమ్॥ఇతి॥

ఇత్థంభూతశ్రీరామసాన్నిధ్యవశాత్ శ్రీరామమేవ జగదారోపాపవాదాధారం కరోతీతి జగదాధారకారిణీ భవతి। కించ యా సర్వదేహినాం అన్తఃకరణాత్మనా జాగ్రదాదివిమోక్షాన్తప్రపఞ్చోత్పత్తిస్థితిసంహారాన్ ఈశ్వరేణ కారయతీతి తథోక్తా భవతి॥౭॥ సేయం మూలప్రకృతిసంజ్ఞితా సీతేతి జ్ఞేయా భవతి। కథమస్యాః ప్రకృతిత్వమిత్యత్ర తుర్యతుర్యార్థప్రణవత్వేన ప్రకృతత్వాదియం బ్రహ్మమాత్రప్రకృతిరితి బ్రహ్మవాదినో వదన్తీత్యర్థః॥౮॥

సీతాయా బ్రహ్మత్వమ్

అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి చ॥౯॥

సేయం సర్వవేదమయీ సర్వదేవమయీ సర్వలోకమయీ సర్వకీర్తిమయీ సర్వధర్మమయీ సర్వాధారకార్యకారణమయీ మహాలక్ష్మీర్దేవేశస్య భిన్నాభిన్నరూపా చేతనాచేతనాత్మికా బ్రహ్మస్థావరాత్మా తద్గుణకర్మవిభాగభేదాచ్ఛరీరరూపా దేవర్షిమనుష్యగన్ధర్వరూపా అసురరాక్షసభూతప్రేతపిశాచభూతాదిభూతశరీరరూపా భూతేన్ద్రియమనః ప్రాణరూపేతి విజ్ఞాయతే॥౧౦॥

యతో బ్రహ్మవాదినామేవమాశయోఽత ఇయం బ్రహ్మేతి జ్ఞాతవ్యేత్యాహ—అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి చేతి। అథ బ్రహ్మాతిరిక్తం న కించిదస్తీతి శ్రుత్యాచార్యోపదేశానన్తరమపి యతః స్వాజ్ఞదృష్ట్యా ఇయం బ్రహ్మాతిరిక్తతయా ప్రకృతేవ భాతి అతః స్వజ్ఞదృష్ట్యవష్టమ్భతః స్వాతిరిక్తకలనాపహ్నవసిద్ధం బ్రహ్మ నిష్ప్రతియోగికస్వమాత్రమితి సమ్యగ్జ్ఞానావధి స్వాజ్ఞానుభూతప్రకృతిప్రాకృతప్రపఞ్చే బ్రహ్మజిజ్ఞాసా బ్రహ్మదృష్టి కర్తవ్యేత్యర్థః। చశబ్దతో జాత్వపి తత్ర బ్రహ్మాతిరిక్తదృష్టిర్న కార్యేతి ద్యోత్యతే॥౯॥ స్వాతిరేకేణ వేదలోకాదీనామభిధానాదిభేదభిన్నత్వాత్ కథమియం బ్రహ్మతామర్హతీత్యాశఙ్క్య వేదలోకాదేః స్వవికల్పితత్వేన స్వాతిరేకేణాభావాత్ స్వయమేవ సర్వమిత్యాహ—సేతి। యా బ్రహ్మమాత్రప్రకృతిః సేయమ్॥౧౦॥

సీతాయా ఇచ్ఛాఽఽదిశక్తిత్రయత్వమ్

సా దేవీ త్రివిధా భవతి శక్త్యాత్మనా ఇచ్ఛాశక్తిః క్రియాశక్తిః సాక్షాచ్ఛక్తిరితి॥౧౧॥

ఏవం సార్వాత్మ్యమాపన్నాఽపి పరిచ్ఛిన్నదృష్టీనామిచ్ఛాఽఽదిశక్తిత్రయవద్భాతీత్యాహ—సేతి। యా సార్వాత్మ్యదృష్టీనాం సర్వరూపతయా స్వయమేకైవ భాతా సా। త్రివిధా కథమిత్యత్ర ఇచ్ఛాశక్తిరిత్యాది। సాక్షాచ్ఛక్తిర్నామ జ్ఞానశక్తిరిత్యర్థః॥౧౧॥

ఇచ్ఛాశక్తేః శ్రీభూమినీలాఽఽత్మకత్వమ్

ఇచ్ఛాశక్తిస్త్రివిధా భవతి శ్రీభూమినీలాఽఽత్మికా భద్రరూపిణీ ప్రభావరూపిణీ సోమసూర్యాగ్నిరూపా భవతి ॥౧౨॥

ఇచ్ఛాశక్తేరపి త్రైవిధ్యమాహ—ఇచ్ఛాశక్తిస్త్రివిధా భవతీతి। తత్ కథం? ఇత్యత్ర—శ్రీభూమినీలాత్మికేతి। శ్ర్యాదివిష్ణుపత్న్యభేదరూపత్వాత్। శ్ర్యాత్మనా భద్రరూపిణీ భూమ్యాత్మనా నానావిధపుణ్యస్థలరూపేణ చ ప్రభావరూపిణీ నీలాత్మనా సోమసూర్యాగ్నిరూపా భవతి ఇతి విజ్ఞేయేత్యర్థః॥౧౨॥

సోమరూపా నీలా

సోమాత్మికా ఓషధీనాం ప్రభవతి కల్పవృక్షపుష్పఫలలతాగుల్మాత్మికా ఔషధభేషజాత్మికా అమృతరూపా దేవానాం మహస్తోమఫలప్రదా అమృతేన తృప్తిం జనయన్తీ దేవానామన్నేన పశూనాం తృణేన తత్తజ్జీవానామ॥౧౩॥

సోమాత్మనా కిం భవతీత్యత ఆహ—సోమేతి। “పుష్ణామి చౌషధీః సర్వాః సోమో భూత్వా రసాత్మకః” ఇతి స్మృత్యనురోధేన సోమాత్మికేతి। ఔషధభేషజయోః న పౌనరుక్త్యం, ఔషధశబ్దేన తత్తద్రోగహరమూలికావిశేషా ఉచ్యన్తే, భేషజశబ్దేన భిషక్చికిత్సకా ఇత్యర్థభేదదర్శనాత్। అమృతరూపా దేవానాం తృప్తిహేతుత్వాత్ మహస్తోమఫలప్రదా మహాన్ స్తోమః పరాపరవిద్యారూపస్తత్ఫలప్రదా। తత్తజ్జీవానాం తత్తద్భోజ్యప్రదానేన తృప్తిం జయనతీత్యర్థః॥౧౩॥

సూర్యాదిరూపా నీలా

సూర్యాదిసకలభువనప్రకాశినీ దివా రాత్రిః కాలకలానిమేషమారభ్య ఘటికాఽష్టయామదివసవారరాత్రిభేదేన పక్షమాసర్త్వయనసంవత్సరభేదేన మనుష్యాణాం శతాయుఃకల్పనయా ప్రకాశమానా చిరక్షిప్రవ్యపదేశా నిమేషమారభ్య పరార్ధపర్యన్తం కాలచక్రం జగచ్చక్రమిత్యాదిప్రకారేణ చక్రవత్ పరివర్తమానా। సర్వస్యైతస్యైవ కాలస్య విభాగవిశేషాః ప్రకాశరూపాః కాలరూపా భవన్తి॥౧౪॥

సూర్యాదిరూపేణ జగచ్చక్రచాలికేయం భవతీత్యాహ—సూర్యాదీతి। స్వయమేవ సూర్యచన్ద్రాద్యాత్మనా దివారాత్రిర్భూత్వా సకలలోకాన్ ప్రకాశయతీత్యర్థః। కించ—కాలకలేతి। ప్రకాశమానా సతీ స్వవికల్పితానృతజడదుఃఖప్రపఞ్చం సచ్చిదానన్దాత్మనా వ్యాప్య చిరం రక్షతీతి యస్యాస్తత్త్వం ప్రకర్షేణ వ్యపదిశ్యతే సేయం చిరక్షిప్రవ్యపదేశా। కించ నిమేషమితి। కాలచక్రం, కాలానాం భ్రమణాత్మకత్వాత్ చక్రత్వం, తథా స్వావిద్యాద్వయతత్కార్యాత్మనా జగచ్చక్రం, ఇత్యాదిప్రకారేణ చక్రవత పరివర్తమానా స్వాధిష్ఠానాభేదాదిత్యర్థః। ఏవం నానావిభాగాః ప్రకృతేరేవ నాధిష్ఠానస్యేత్యత ఆహ—సర్వస్యేతి। స్వాతిరిక్తధియం కాలయతీతి కాల ఈశ్వరః "స ఏష కాలో భువనస్య గోప్తా" ఇతి శ్రుతేః। సర్వస్య సర్వారోపాపవాదాధికరణస్య ఏతస్యైవ కాలస్య ఈశ్వరస్య ఇచ్ఛాఽఽదిశక్తిత్రయప్రవిభక్తా నానావిభాగవిశేషాః స్వాజ్ఞదృష్ట్యా జడత్వేన నానాత్వేన చ భాతా అపి స్వజ్ఞదృష్ట్యా యతః స్వప్రకాశరూపా అతః కాలరూపా భవన్తి। స్వాతిరేకేణ మాయాప్రకృతిసత్త్వే ఏవం విభాగ ఉపపద్యతే। వస్తుతః కాలరూపేశ్వరస్య స్వమాత్రప్రకృతిత్వేఽపి స్వాజ్ఞాదిదృష్టిమాశ్రిత్య నానాత్వమపి యుజ్యతే న స్వత ఇత్యర్థః॥౧౪॥

అగ్నిరూపా నీలా

అగ్నిరూపా అన్నపానాది ప్రాణినాం క్షుత్తృష్ణాఽఽత్మికా దేవానాం మఖరూపా వనౌషధీనాం శీతోష్ణరూపా కాష్ఠేష్వన్తర్బహిశ్చ నిత్యానిత్యరూపా భవతి॥౧౫॥

తత్ కథం స్వాజ్ఞదృష్ట్యా నానాత్వమ్? ఇత్యత్ర—అగ్నిరూపేతి। అన్నపానాదిరూపా। దేవానాం మఖరూపా తేషాం తదుపజీవిత్వాత్। వనౌషధీనాం శీతోష్ణరూపా శీతోష్ణాదేర్వనౌషధివర్ధకత్వాత్। స్వావిద్యాపదతత్కార్యకాష్ఠేష్వన్తర్బహిశ్చ విశ్వవిరాడోత్రాదిద్రవరూపేణ వ్యాప్య చైతన్యజడాత్మనా నిత్యానిత్యరూపా భవతి॥౧౫॥

శ్రీదేవీరూపేచ్ఛాశక్తిః

శ్రీదేవీ త్రివిధం రూపం కృత్వా భగవత్సంకల్పానుగుణ్యేన లోకరక్షణార్థం రూపం ధారయతి శ్రీరితి లక్ష్మీరితి లక్ష్యమాణా భవతీతి విజ్ఞాయతే॥౧౬॥

యా వస్తుతః పరమార్థనిత్యా చిచ్ఛక్తిః సైవ శ్రీదేవీ త్రివిధం శ్రీభూమినీలాఽఽత్మకం రూపం కృత్వా। కథమేవం జ్ఞాయత ఇత్యత్ర తజ్జ్ఞైః శ్రీరిత్యాది॥౧౬॥

భూదేవీరూపేచ్ఛాశక్తిః

భూదేవీ ససాగరామ్భస్సప్తద్వీపా వసున్ధరా భూరాదిచతుర్దశభువనానామధారాధేయా ప్రణవాత్మికా భవతి॥౧౭॥

భూదేవ్యాత్మనా కిం భవతీత్యత ఆహ—భూదేవీతి। చిచ్ఛక్త్యాత్మనా ఆధారాధేయా స్వేన రూపేణ ప్రణవాత్మికా భవతి॥౧౭॥

ఇచ్ఛాశక్తేః సర్వరూపత్వమ్

నీలా చ విద్యున్మాలినీ సర్వౌషధీనాం సర్వప్రాణినాం పోషణార్థం సర్వరూపా భవతి॥౧౮॥

నీలాత్మనా సర్వరూపా భవతీత్యాహ—నీలేతి। నీలా చ సర్వతోముఖతయా విద్యున్మాలినీ భూత్వా॥౧౮॥

ఇచ్ఛాశక్తేర్భువనాధారత్వమ్

సమస్తభువనస్యాధోభాగే జలాకారాత్మికా మణ్డూకమయేతి భువనాధారేతి విజ్ఞాయతే॥౧౯॥

కేన రూపేణ భువనాధారేత్యత ఆహ—సమస్తేతి॥౧౯॥

క్రియాశక్తేర్నాదోద్భవః

క్రియాశక్తిస్వరూపమ్। హరేర్ముఖాన్నాదః। తన్నాదాద్విన్దుః। బిన్దోరోంకారః। ఓంకారాత్ పరతో రామవైఖానసపర్వతః। తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీభిర్బహుశాఖా భవన్తి॥౨౦॥

ఇచ్ఛాశక్తిస్వరూపముక్త్వా క్రియాశక్తిస్వరూపమాహ—క్రియాశక్తిస్వరూపమితి। యయా సర్వం క్రియతే సేయం క్రియాశక్తిః, తస్యాః స్వరూపముచ్యత ఇతి శేషః। క్రియాశక్తిస్వరూపమాత్మైవ స్వాతిరిక్తం స్వావశేషం హరతీతి హరిః నారాయణః పరమాత్మా తన్ముఖాత్ వైఖరీప్రపఞ్చహేతుః నాదః ప్రాదుర్బభూవ। తదవ్యక్తరూపాత్ నాదాత్మహదాత్మకో బిన్దుః। తథావిధబిన్దోః అహంకారాత్మక ఓఙ్కారః। అహంకారాదిభౌతికాన్తభావమాపన్నాదోఙ్కరాత్ పరతః వైలక్షణ్యతో యో రాజతే మహీయతే సోఽయం రామో వైఖానసవాలఖిల్యాదిమౌనిపటలాశ్రయసచ్చిదానన్దపర్వతో భవతి। తథావిధపర్వతే పరమాత్మని కర్మజ్ఞానమయీభిః కర్మోపాసనాజ్ఞానకాణ్డప్రకాశకైః ఋగాదిచతుర్వేదతరుభిః సంజాతాః బహవః అశీత్యధికశతోత్తరసహస్రసంఖ్యాకాః శాఖాః భవన్తి॥౨౦॥

సాఙ్గోపాఙ్గవేదతచ్ఛాఖాకథనమ్

తత్ర త్రయీమయం శాస్త్రమాద్యం సర్వార్థదర్శనమ్।
ఋగ్యజుఃసామరూపత్వాత్ త్రయీతి పరికీర్తితా॥౨౧॥

[హేతునా] కార్యసిద్ధేన చతుర్ధా పరికీర్తితా।
ఋచో యజూంషి సామాన్యథర్వాఙ్గిరసస్తథా॥౨౨॥

చాతుర్హోత్రప్రధానత్వాల్లిఙ్గాదిత్రితయం త్రయీ।
అథర్వాఙ్గిరసం రూపం సామఋగ్యజురాత్మకమ్॥౨౩॥

తథాఽఽదిశన్త్యాభిచారసామాన్యేన పృథక్ పృథక్।
ఏకవింశతిశాఖాయామృగ్వేదః పరికీర్తితః॥౨౪॥

శతం చ నవ శాఖాసు యజుషామేవ జన్మనామ్।
సామ్నః సహస్రశాఖాః స్యుః పఞ్చశాఖా అథర్వణః॥౨౫॥

వైఖానసమతం తస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనమ్।
స్మర్యతే మునిభిర్నిత్యం వైఖానసమతః పరమ్॥౨౬॥

కల్పో వ్యాకరణం శిక్షా నిరుక్తం
జ్యోతిషం ఛన్దః ఏతాని షడఙ్గాని॥౨౭॥

ఉపాఙ్గమయనం చైవ మీమాంసా న్యాయవిస్తరః।
ధర్మజ్ఞసేవితార్థం చ వేదవేదోఽధికం తథా॥౨౮॥

నిబన్ధాః సర్వశాఖా చ సమయాచారసఙ్గతిః।
ధర్మశాస్త్రం మహర్షీణామన్తఃకరణసంభృతమ్॥
ఇతిహాసపురాణాఖ్యముపాఙ్గశ్చ ప్రకీర్తితః॥౨౯॥

వాస్తువేదో ధనుర్వేదో గాన్ధర్వో దైవికస్తథా।
ఆయుర్వేదశ్చ పఞ్చైతే ఉపవేదాః ప్రకీర్తితాః॥౩౦॥

దణ్డో నీతిశ్చ వార్తా చ విద్యా వాయుజయః పరః।
ఏకవింశతిభేదోఽయం స్వప్రకాశః ప్రకీర్తితః॥౩౧॥

చతుర్వేదస్వరూపం తచ్ఛాఖాభేదం చ ప్రకటయతి—తత్రేతి। కాణ్డత్రయార్థప్రకాశకత్వం సర్వార్థదర్శనత్వమ్। కథమేతస్య త్రయీత్వమిత్యత్ర—ఋగ్యజుస్సామరూపత్వాదితి॥౨౧॥ అథర్వణపృథక్కరణం కిమర్థమిత్యత్రాఽథర్వణస్యోపాసనాజ్ఞానకాణ్డప్రకాశకత్వేఽపి కర్మకాణ్డాప్రకాశనాత్ పృథక్కరణం కేవలోపాసనాజ్ఞానకాణ్డకార్యనిష్పత్తేః ఋగాదిసామ్యం

చాహ—కార్యేతి। ఉపాసనాజ్ఞానకాణ్డనిష్ఠితకార్యసిద్ధేన హేతునా॥౨౨॥ ఋగాదేస్త్రయీత్వే హేతుః—చాతుర్హోత్రేతి। బ్రహ్మా హోతా అధ్వర్యురిత్యాదిభేదేన “చాతుర్హోత్రియమగ్నిం చిన్వానః” ఇతి శ్రుతిసిద్ధచయనభేదేన వా చాతుర్హోత్రప్రధానత్వాత్ లిఙ్గాదిత్రితయం లిఙ్గవాక్యప్రకరణాత్మకం యత్రోపలభ్యతే సేయం త్రయీత్యుచ్యతే। కించ—అథర్వాఙ్గిరసమితి। త్రయీరూపమథర్వణరూపం వా కీదృశంమిత్యత్ర సామఋగ్యజురాత్మకం త్రయీరూపం తస్య కర్మాదికాణ్డత్రయప్రకాశకత్వం బ్రహ్మవాదినః ఆదిశన్తి। అథర్వాఙ్గిరోభిర్దృష్టమథర్వవేదరూపం తు శాన్తివశ్యస్తమ్భనవిద్వేషోచ్చాటనమారణభేదేన ఆభిచారసామాన్యప్రకాశకతయా త్రయీతః పృథక్ పృథక్ ఆదిశన్తీత్యర్థః। ఋగాదివేదచతుష్టయస్య శాఖాసంఖ్యావిభాగమాచష్టే—ఏకవింశతీతి।ఏకవింశతిశాఖాభేదవిశిష్ట హ్యృగ్వేదః॥౨౩–౨౪॥ నవాధికశతశాఖావిశిష్టో యజుర్వేదః। సహస్రసంఖ్యావిశిష్టః సామవేదః। పఞ్చంశాఖా అథర్వణః ఇత్యత్ర పఞ్చగ్రహణం పఞ్చాశదుపలక్షణార్థమ్, “పఞ్చాశచ్ఛాఖాః అథర్వణః” ఇతి శ్రుత్యన్తగత్॥౨౫॥ సూత్రాణ్యపి చతుర్వేదార్థరూపాణీత్యాహ—వైఖానసమితి। యద్వైఖానసమునినా ఋగాదిచతుర్వేదార్థః సూత్రితస్తత్ సూత్రజాతం వైఖానసమతం సూత్రజాతే తస్మిన్నాదౌ యద్వైఖానసమునినా సూత్రితం తత్ ప్రత్యక్షదర్శనం చతుర్వేదార్థసారస్య సూత్రితత్వాత్। సర్వే మునయః కృత్స్నం వైఖానససూత్రజాతం లబ్ధ్వా తతః పరం తైః మునిభిః నిత్యం సూత్రజాతం స్మృతిజాతం చ స్మర్యతే క్రియతే కృతమిత్యర్థః॥౨౬॥ వేదాఙ్గాని కాని? ఇత్యత ఆహ—కల్ప ఇతి॥౨౭॥ కాన్యుపాఙ్గాని? ఇత్యత ఆహ—ఉపాఙ్గమితి। ఏకస్మిన్ వస్తుని యత్ సర్వమయనం పర్యవసానం భవతి తత్ అయనం వేదాన్తశాస్త్రమిత్యర్థః। మీమాంసా జైమిన్యాదిప్రణీతశాస్త్రమ్। న్యాయవిస్తరః గౌతమకణాదాదిప్రణీతం తర్కశాస్త్రమ్। ధర్మజ్ఞైర్మన్వాదిభిః సేవితోఽర్థో యత్ర పురాణే దర్శితస్తత్పురాణజాతం ధర్మజ్ఞసేవితార్థమ్। కర్మకాణ్డగోచరో వేదః, తస్మాదపి కర్మకాణ్డగోచరవేదాదప్యధికముపాసనాకాణ్డమిత్యర్థః॥౨౮॥ నిబన్ధాః నీతిశాస్త్రం, ఏతదర్థమేవమితి నిబన్ధనాత్। స్వశాఖేతరసర్వశాఖా చ। సమయాచారసఙ్గతిః వృద్ధాచరణ ప్రవాదః। మహర్షీణాం స్వయంభాతవేదానాం అన్తఃకరణసంభృతం అన్తఃకరణనిశ్చితోఽర్థః ధర్మశాస్త్రమ్। ఇతిహాసపురాణాఖ్యం భారతాదిః। ఏతాని దశసఙ్ఖ్యాకాన్యుపాఙ్గానీతి కీర్తితానీత్యర్థః॥౨౯॥ వేదతదఙ్గోపాఙ్గాన్యుక్త్వోపవేదానాహ—వాస్త్వితి। వాస్తువేదః వాస్తునిర్మాణాదిశిల్పిశాస్త్రమ్। ధనుర్వేదః బ్రహ్మాస్త్రాదివిషయః। గాన్ధర్వః గీతిశాస్త్రమ్। దైవికః దేవాచారనిబన్ధనశాస్త్రమ్। ఆయుర్వేదాః యోగశాస్త్రం భిషక్చాస్త్రం జ్యోతిఃశాస్త్రం వా। పఞ్చైతే ఉపవేదా ఇతి కీర్తితాః॥౩౦॥ ఋగాద్యాయుర్వేదాన్తానాం స్వప్రకాశబ్రహ్మగోచరతయా స్వప్రకాశత్వం స్యాదిత్యాహ—దణ్డ ఇతి। ఋగాదిచతుర్వేదవాక్యపటలస్య దణ్డోద్యతకరరాజశాసన వదలఙ్ఘ్యత్వాత్ దణ్డశబ్దేన ఋగాదిచతుర్వేద ఉచ్యతే। నీతిశబ్దేన ఋగాదిచతుర్వేదస్వభావనయనకల్పాదిషడఙ్గముచ్యతే। వార్తాశబ్దేన ఋగాదిచతుర్వేదార్థప్రకాశకవృత్తిస్థానీయోపాఙ్గముచ్యతే। విద్యాశబ్దేన

వాస్తువేదాదివాయుజయాన్తోపవేద ఉచ్యతే। తత్ర వేదాశ్చత్వారః। అఙ్గాని షట్। ఉపాఙ్గాన్యపి షడేవ। శిష్టచతురఙ్గమపి షట్స్వన్తర్భూయతే। ఉపవేదాః పఞ్చ। ఆహత్యాయమేకవింశతిధా భిన్నః। ఋగాదివాయుజయాన్తవిద్యాయాః స్వప్రకాశబ్రహ్మమాత్రపర్యవసన్నతయాఽయం భేదః స్వప్రకాశ ఏవేతి పరికీర్తితః కథిత ఇత్యర్థః॥౩౧॥

నాదస్యైవ వేదశాస్త్రద్వారా బ్రహ్మభవనమ్

వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సముద్భవేత్।

త్రయీరూపేణ సంకల్ప్య ఇత్థం దేహీ విజృమ్భతే॥౩౨॥

సంఖ్యారూపేణ సంకల్ప్య వైఖానసఋషేః పురా।

ఉదితో యాదృశః పూర్వం తాదృశం శృణు మేఽఖిలమ్॥

శశ్చద్బ్రహ్మమయం రూపం క్రియాశక్తిరుదాహృతా॥౩౩॥

పురా హరిముఖోదితనాద ఏవ కృత్స్న వేదశాస్త్రాకృతిర్భూత్వా తతో బ్రహ్మభావమేత్య బ్రహ్మైవ భవతీత్యాహ—వైఖానస ఇతి। స్వానన్యభావమాపన్నవైఖానసహృదయే ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మభావముపతి గచ్ఛతీతి వైఖానస ఋషిః విష్ణుః, తస్య విష్ణోః ముఖాత్ పూర్వం నాదరూపిణీ యా వాణీ సముద్భవేత్ "హరేర్ముఖాన్నాదః" ఇత్యుక్తత్వాత్, సేయమాదౌ హరిజా నాదరూపిణీ వాణీ త్రయీరూపేణ చతుర్వేదగతానేకసఙ్ఖ్యాఽన్వితశాఖాభేదేన చ విజృమ్భతే విజృమ్భితా భవతి॥౩౨॥ యాదృశో నాదః వైఖానసఋషేః ముఖాత్ ఉదితః మే మత్తః సకాశాత్ తాదృశమఖిలం లయక్రమం శృణు। తత్ కథమిత్యత్ర యా పురా వేదశాస్త్రరూపేణ విజృమ్భితా సా ప్రణవాత్మనా లీయతే, సోఽయం ప్రణవః స్వావయవాకారాదిమాత్రాత్రయముపసంహృత్య బిన్ద్వాత్మనా విలీయతే, బిన్దుః నాదాత్మనా, నాదో విష్ణ్వాత్మనా, విష్ణుః వ్యాప్యవ్యాపకకలనాపహ్నవసిద్ధం బ్రహ్మమయం రూపం నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రమవశిష్యత ఇత్యాదికలనా యయా క్రియతే సేయం క్రియాశక్తిరిత్యమి ధీయత ఇత్యర్థః॥౩౩॥

సాక్షాచ్ఛక్తిస్వరూపమ్

సాక్షాచ్చక్తిర్భగవతః స్మరణమాత్రరూపాఽఽవిర్భావప్రాదుర్భావాత్మికా నిగ్రహానుగ్రహరూపా శన్తితేజోరూపా వ్యక్తావ్యక్తకారణచరణసమగ్రావయవముఖవర్ణభేదాభేదరూపా భగవత్సహచారిణీ అనపాయినీ అనవరతసహాశ్రయిణీ ఉదితానుదితాకారా నిమేషోన్మేషసృష్టిస్థితిసంహారతిరోధానానుగ్రహాదిసర్వశక్తిసామర్థ్యాత్ సాక్షాచ్చక్తిరితి గీయతే ॥౩౪॥

సాక్షాచ్చక్తిస్వరూపమాహ—సాక్షాదితి। బ్రహ్మసాక్షాత్కారవృత్తిర్జ్ఞానం తద్గోచరా చిచ్ఛ సాక్షాచ్చక్తిః సేయం భగవద్రూపాఽపి భగవతః స్మరణమాత్రేణ స్వాజ్ఞదృష్ట్యా ఆవిర్భావతిరోభావనిగ్రహానుగ్రహతత్కలనాశాన్తితేజోరూపా వ్యక్తావ్యక్తప్రపఞ్చకారణీభూతచరణాదిసమగ్రావయవసంపన్నా స్వాజ్ఞదృష్ట్యా భగవతో భేదాభేదరూపా భగవత్సహచారిణీ సృష్ట్యాదిపఞ్చకృత్యకరణసమర్థా సైవ సాక్షాచ్చక్తిరిత్యర్థః ॥౩౪॥

యోగశక్తిరూపేచ్ఛాశక్తిః

ఇచ్ఛాశక్తిస్త్రివిధా। ప్రలయావస్థాయాం విశ్రమణార్థం భగవతో దక్షిణవక్షఃస్థలే శ్రీవత్సాకృతిర్భూత్వా విశ్రమ్యతీతి సా యోగశక్తిః ॥౩౫॥

పునర్యోగభోగవీరశక్తిభేదేనేచ్ఛాశక్తిస్త్రివిధా। తత్ర యోగశక్తిస్వరూపమాహ—ప్రలయేతి। స్వవిశ్రమణార్థమ్। స్వయం శ్రీవత్సాకృతిః ॥౩౫॥

భోగశక్తిరూపేచ్ఛాశక్తిః

భోగశక్తిర్భోగరూపా కల్పవృక్షకామధేనుచిన్తామణిశఙ్ఖపద్మనిధ్యాదినవనిధిసమాశ్రితా భగవదుపాసకానాం కామనయా అకామనయా వా భక్తియుక్తా నరం నిత్యనైమిత్తికకర్మభిరగ్నిహోత్రాదిభిర్వా యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణాధ్యానసమాధిభిర్వా గోపురప్రాకారాదిభిర్విమానాదిభిః సహ భగవద్విగ్రహార్చాపూజోపకరణైరర్చనైః స్నానాదిభిర్వా పితృపూజాదిభిరన్నపానాదిభిర్వా భగవత్ప్రీత్యర్థముక్త్వా సర్వం క్రియతే ॥౩౬॥

తత్ర భోగశక్తిస్వరూపమాహ—భోగేతి। భోగరూపా కిమాశ్రితా సతీత్యత్ర—కల్పేతి। పద్మనిధ్యాదినవనిధిసమాశ్రితా సతీ భగవతో భోగయోగ్యా భవతి। న కేవలం భగవతః, కింతు తద్భక్తానామపీత్యాహ—భగవదితి। ధ్యానసమాధిభిర్వా సంయోజ్య తత్తత్ఫలభోగినం కరోతీత్యర్థః। యస్తాదృశాధికారీ న భవతి తం గోపురేతి। క్షుత్తృష్ణావత్ప్రాణిజాతస్య తత్తదుచితాన్నపానాదిదాపనశక్తిభిర్వా సంయోజ్య తత్తత్ఫలభోగభోగినం కరోతి। కిమర్థమనయైవం క్రియత ఇన్యత్ర, ఏవం భగవద్భక్తతోషణం భగవత్ప్రీత్యర్థం ఇత్యుక్త్వా పూర్వోక్తం సర్వం అనయా భోగశక్త్యా క్రియతే, న హి కార్యాన్తరముద్దిశ్యేత్యర్థః॥౩౬॥

వీరశక్తిరూపేచ్ఛాశక్తిః

అథాతో వీరశక్తిశ్చతుర్భుజాఽభయవరదపద్మధరా కిరీటాభరణయుతా సర్వదేవైః పరివృతా కల్పతరుమూలే చతుర్భిర్గజై రత్నఘటైరమృతజలైరభిషిచ్యమానా సర్వదేవతైర్బ్రహ్మాదిభిర్వన్ద్యమానా అణిమాద్యష్టైశ్వర్యయుతా సంముఖే కామధేనునా స్తూయమానా వేదశాస్త్రాదిభిః స్తూయమానా జయాద్యప్సరస్త్రీభిః పరిచర్యమాణా ఆదిత్యసోమాభ్యాం దీపాభిః ప్రకాశిష్యమాణా తుమ్బురునారదాదిభిర్గీయమానా రాకాసినీవాలీభ్యాం ఛత్రేణ హ్లాదినీమయాభ్యాం చామరేణ స్వాహాస్వధాభ్యాం వ్యజనేన భృగుపుణ్యాదిభిరభ్యర్చ్యమానా దేవీ దివ్యసింహాసనే పద్మాసనారూఢా సకలకారణకార్యకరీ లక్ష్మీర్దేవస్య పృథగ్భవనకల్పనాలంచకార స్థిరా ప్రసన్నలోచనా సర్వదేవతైః పూజ్యమానా వీరలక్ష్మీరితి విజ్ఞాయత ఇత్యుపనిషత్॥౩౭॥

వీరలక్ష్మీస్వరూపమాహ—అథేతి। అనర్ఘకిరీటాభరణయుతా జయజయేతి అప్సరస్త్రీభిః అప్సరోభిః పరిచర్యమాణా। దీపాభిః స్వతేజసా దీపభావమాపన్నాభ్యాం దీపాభ్యామ్। రాకాసినీవాలిభ్యాం పూర్ణిమాఽమావాస్యాభ్యామ్। ఛత్రేణ హ్లాదినీమయాభ్యాం చామరే ఛత్రచామరహస్తాభ్యామిత్యర్థః। వ్యజనేన వ్యజనహస్తాభ్యాం వీజ్యమానేత్యర్థః। భృగుపుణ్యాదిభిః అభ్యర్చ్యమానా భృగోస్తపఃఫలరూపత్వాత్। పృథగ్భవనకల్పనాభిః అలంచకారేవ స్థితా। యదకార్యమకారణం చిన్మాత్రం తస్య మిథ్యాస్వావిద్యాద్వయసంబన్ధతః కార్యకారణోపాధికజీవత్వమీశ్వరత్వం చ కరోతీతి కార్యకారణత్వకరీత్యత్ర "జీవేశావాభాసేన కరోతి" ఇతి శ్రుతేః। స్వాజ్ఞదృష్ట్యా లక్ష్మీః। యైవం సర్వదేవతైః పూజ్యమానా సేయమ్। సా సీతేత్యారభ్య వీరలక్ష్మీరితి విజ్ఞాయతే ఇత్యన్తగ్రన్థప్రతిపాద్యా చిచ్ఛక్తిః సీతా చిత్సామాన్యరూపత్వాత్। సీతాతత్త్వం తు శక్తిత్రయాపహ్నవసిద్ధం చిన్మాత్రమిత్యర్థః। ఇత్యుపనిషచ్ఛబ్దః సీతోపనిషత్సమాప్త్యర్థః॥౩౭॥

శ్రీవాసుదేవేన్ద్రశిష్యోపనిషద్బ్రహ్మయోగినా।
లిఖితం స్యాద్వివరణం సీతోపనిషదః స్ఫుటమ్।
సీతోపనిషదో వ్యాఖ్యాగ్రన్థస్తు ద్విశతం స్మృతః॥

ఇతి శ్రీమదీశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషచ్ఛాస్త్రవివరణే పఞ్చచత్వారింశత్సఙ్ఖ్యాపురకం సీతోపనిషద్వివరణం సంపూర్ణమ్

సౌభాగ్యలక్ష్మ్యుపనిషత్

వాఙ్ మే మనసి—ఇతి శాన్తిః

ప్రథమః ఖణ్డః

సౌభాగ్యలక్ష్మీవిద్యాజిజ్ఞాసా

అథ భగవన్తం దేవా ఊచుర్హే భగవన్నః కథయ సౌభాగ్యలక్ష్మీ విద్యామ్॥౧॥

సౌభాగ్యకైవల్యలక్ష్మీవిద్యావేద్యసుఖాకృతి।
త్రిపాన్నారాయణానన్దరామచన్ద్రపదం భజే॥

ఇహ ఖలు ఋగ్వేదప్రవిభక్తేయం సౌభాగ్యలక్ష్మ్యుపనిషత్ శ్రీసూక్తవైభవైకాక్షరాదిశ్రీదేవీమన్త్రగ్రామయన్త్రనవచక్రవివేకాదియోగసామ్రాజ్యప్రకటనవ్యగ్రా నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రపర్యవసన్నా విజయతే। అస్యాః సంక్షేపతో వివరణమారభ్యతే।

దేవతాపటలనారాయణప్రశ్నప్రతివచనరూపేయమాఖ్యాయికా విద్యాస్తుత్యర్థా।
ఆఖ్యాయికామవతారయతి—అథేతి। కిమితి—హే భగవన్నితి॥౧॥

సౌభాగ్యలక్ష్మీధ్యానమ్

తథేత్యవోచద్భగవానాదినారాయణః సర్వే దేవా యూయం సావధానమనా భూత్వా శృణుత।
తురీయరూపాం తురీయాతీతాం సర్వోత్కటాం సర్వమన్త్రాసనగతాం
పీఠోపపీఠదేవతాపరివృతాం చతుర్భుజాం శ్రియం హిరణ్యవర్ణామితి
పఞ్చదశభిర్ధ్యాయథ॥౨॥

దేవబృన్దప్రశ్నమఙ్గీకృత్య తథేత్యవోచత్। దేవానభిముఖీకరణాయేదమాహ—సర్వే దేవా
ఇతి। కిం తదస్మాభిః కర్తవ్యమిత్యత్ర—తురీయరూపామితి। యా ప్రణవత్వేన ప్రకృతా
సౌభాగ్యమహాలక్ష్మీస్తామర్ధమాత్రాత్మనా తురీయరూపాం నాదాత్మనా తురీయాతీతాం
ఏవంరూపేణ సర్వైరపి జ్ఞాతుమశక్యత్వాత్ సర్వోత్కటాం సర్వదురాసదాం
నాదరూపప్రకృతేరసమాహితచిత్తైరాసాదితుమశక్యత్వాత్, స్వాజ్ఞజనానుకమ్పయైకాక్షరాది
సర్వమన్త్రాసనగతాం, పీఠోపపీఠదేవతాపరివృతాం పీఠం సౌభాగ్యలక్ష్మీవిద్యాప్రకటితశ్రీచక్రం
తత్రత్ర్యైకైకకోణవిలసితాన్యుపపీఠాని చక్రాణి తత్తత్పీఠేశ్వరీభిర్దేవతాభిః పరివృతాం,
చతుర్భుజాం శ్రియం "హిరణ్యవర్ణాం హరిణీం" ఇత్యాది పఞ్చదశగ్భిః ధ్యాయథ ధ్యానం
కురుత। ఏవం ధ్యాయతాం దేవతాప్రసాదేన
నిర్వికల్పాత్మకతురీయతురీయాతీతదేవతాధ్యానాధికారో భవేదిత్యర్థః॥౨॥

శ్రీసూక్తస్య ఋష్యాది

అథ పఞ్చదశఋగాత్మకస్య శ్రీసూక్తస్యానన్దకర్దమచిక్లీతేన్దిరాసుతా ఋషయః।
శ్రీరిత్యాద్యా[యా] ఋచః। చతుర్దశానామృచామా నన్దాయ్యృషయః।
హిరణ్యవర్ణామిత్యాద్యృక్త్రయస్యానుష్టుప్ ఛన్దః। కాంసోఽస్మీత్యస్య బృహతీ ఛన్దః।
తదన్యయోర్ద్వయోస్త్రిష్టుప్। పునరష్టకస్యానుష్టుప్। శేషస్య ప్రస్తారపఙ్క్తిః। శ్ర్యగ్నిర్దేవతా।
హిరణ్యవర్ణామితి బీజమ్। కాంసోఽస్మీతి శక్తిః। హిరణ్మయా చన్ద్రా రజతస్రజా హిరణ్యస్రజా
హిరణ్యా హిరణ్యవర్ణేతి ప్రణవాదినమోఽన్తైశ్చతుర్థ్యన్తైరఙ్గన్యాసః। అథ వక్త్రత్రయైరఙ్గన్యాసః।

మస్తకలోచనశ్రుతిఘ్రాణవదనకణ్ఠబాహుద్వయహృన్నాభిగుహ్యాపాయూరుజానుజఙ్ఘేషు శ్రీసూక్తైరేవ క్రమశో న్యసేత్॥3॥

అమలకమలసంస్థా తద్రజః పుఞ్జవర్ణా
కరకమలఘృతేష్టాభీతియుగ్మామ్బుజా చ।
మణిమకుటవిచిత్రాలంకృతాకల్పజాలైః
సకలభువనమాతా సంతతం శ్రీః శ్రియై నః॥౪॥

హిరణ్యవర్ణామిత్యాదిపఞ్చదశర్చామృషిచ్ఛన్దోదేవతాఽఽదికముచ్యతే—అథేతి। శ్రీశబ్దేనాగ్నిరుచ్యతే, వక్ష్యతి చైవం “శ్ర్యాగ్నిర్దేవతా” ఇతి॥3—౪॥

సౌభాగ్యలక్ష్మీచక్రమ్

తత్పీఠమ్। కర్ణికాయాం ససాధ్యం శ్రీబీజమ్। వస్వాదిత్యకలాపద్మేషు శ్రీసూక్తగతార్ధార్ధర్చా తద్బహిర్యః శుచిరితి మాతృకయా చ శ్రియం యన్త్రాఙ్గదశకం చ విలిఖ్య శ్రియమావాహయేత్॥౫॥

అఙ్గైః ప్రథమాఽఽవృతిః। పద్మాదిభిర్ద్వితీయా। లోకేశైస్తృతీయా। తదాయుధై స్తురీయాఽఽవృతిర్భవతి। శ్రీసూక్తైరావాహనాది। షోడశసహస్ర జపః॥౬॥

తస్యాః సౌభాగ్యలక్ష్మీదేవతాయాః పీఠం చక్రముచ్యతే। సౌవర్ణే రాజతే తామ్రే వా—

ఉత్తమం దశనిష్కం స్యాన్మధ్యమం పఞ్చనిష్కకమ్।
అధమం కర్షమాత్రం స్యాత్ పాదహీనం న కారయేత్॥

ఇతి మన్త్రశాస్త్రానురోధేన చతురశ్రం యన్త్రం కృత్వా తన్మధ్యకర్ణికాయాం మమ సర్వాభీష్ట సిద్ధిం కురుకురు నమ ఇతి సాధ్యేన సహితం ససాధ్యం శ్రీబీజం విలిఖ్య వస్వాదిత్యకలాపద్మేషు అష్టద్వాదశషోడశదలేషు శ్రీసూక్తగతార్ధార్ధర్చాన్క్రమేణ విలిఖ్య శిష్టపదపత్రేషు కామధేనుం శఙ్ఖనిధిమకరనిధిసౌభాగ్యనిధిమోక్షనిధిబోధకల్పకతరూణాం మన్త్రాన్ ప్రణవాదినమోఽన్తాన్ విలిఖ్య షోడశదళవృత్తాత్ బహిః యః శుచిరిత్యృచా అకారాదిళకారాన్తపఞ్చాశద్వర్ణమాతృకయా చ విలిఖ్య శ్రియం శ్రీబీజం పరితో విలిఖ్య—

బీజం ప్రాణం చ శక్తిం చ దృష్టి వశ్యాదికం తథా।

మన్త్రయన్త్రాఖ్యగాయత్రీప్రాణస్థాపనమేవ చ।

భూతదిక్పాలబీజాని యన్త్రస్యాఙ్గాని వై దశ॥

ఇతి యన్త్రాఙ్గదశకం చ విలిఖ్య శ్రియమావాహయేత్॥౫॥ అథావరణాన్యుచ్యన్తే—అఙ్గైరితి। శ్రాం హృదయాయ నమః ఇత్యాదిషడఙ్గైః ప్రథమాఽఽవృతిః। పద్మా, పద్మవాసినీ, పద్మాలయా, పద్మహస్తా, పద్మప్రియా, వరదా, విష్ణుపత్నీ, ఆదిలక్ష్మీరితి ప్రణవాదినమోఽన్తైశ్చతుర్థ్యన్తైర్యజేత్। ఇన్ద్రాయ నమ ఇత్యాదిలోకేశమన్త్రైః। వజ్రాయ నమ ఇతి తదాయుధైశ్వ పూజయేదిత్యర్థః। అథ శ్రీసూక్తైః ఆవాహనాది షోడశోపచారపూజాం కుర్యాత్। శ్రీసూక్తపురశ్చరణా తు షోడశసహస్రజపః॥౬॥

ఏకాక్షరీమన్త్రస్య ఋష్యాది

సౌభాగ్యరమైకాక్షర్యా భృగునృచద్గాయత్రీశ్రియ ఋష్యాదయః। శమితి బీజశక్తిః। శ్రామిత్యాది షడఙ్గమ్॥౭॥

భూయాదూయో ద్విపద్మాభయవరదకరా తప్తకార్తస్వరాభా

శుభ్రాభ్రామేమయుగ్మద్వయకరధృతకుమ్భాద్భిరాసిచ్యమానా।

రత్నౌఘాబద్ధమౌలిర్విమలతరదుకూలార్తవాలేపనాఢ్యా

పద్మాక్షీ పద్మనాభోరసి కృతవసతిః పద్మగా శ్రీః శ్రియైః నః॥౮॥

సాఙ్గమేకాక్షరీమనుం తత్పీఠం చాహ—సౌభాగ్యేతి ॥౭॥ ధ్యానం భూయాదితి ॥౮॥

ఏకాక్షరీచక్రమ్

తత్పీఠమ్। అష్టపత్రం వృత్తత్రయం ద్వాదశరాశిఖణ్డం చతురశ్రం రమాపీఠం భవతి। కార్ణికాయాం ససాధ్యం శ్రీబీజమ్। విభూతిరున్నతిః కాన్తిః సృష్టిః కీర్తిః సన్నతిర్వ్యుష్టిరుత్కృష్టిర్ఋద్ధిరితి ప్రణవాదినమోఽన్తైశ్చతుర్థ్యన్తైర్నవశక్తిం యజేత్॥౯॥

అఙ్గైః ప్రథమాఽఽవృతిః। వాసుదేవాదిర్ద్వితీయా। బాలక్యాదిస్తృతీయా। ఇన్ద్రాదిభిశ్చతుర్థీ భవతి। ద్వాదశలక్షజపః॥౧౦॥

తత్రైవ విభూతిరిత్యాది॥౯॥ పూర్వవత్ అఙ్గైః। వాసుదేవాదిచతుర్వ్యూహైః ద్వితీయాఽఽవృతిః। బాలక్యాదిః—ఆదిశబ్దేన భుక్తిర్ముక్తిర్విభూతిర్ఋద్ధిః సమృద్ధి స్తుష్టిః పుష్టిర్ధాత్రీతి ప్రణవాదినమోన్తైశ్చతుర్థ్యన్తైర్యజేత్॥౧౦॥

లక్ష్మీమన్త్రవిశేషాః

శ్రీలక్ష్మీర్వరదా విష్ణుపత్నీ వసుప్రదా హిరణ్యరూపా స్వర్ణమాలినీ రజతస్రజా స్వర్ణప్రభా స్వర్ణప్రాకారా పద్మవాసినీ పద్మహస్తా పద్మప్రియా ముక్తాలంకారా చన్ద్రా సూర్యా బిల్వప్రియా ఈశ్వరీ భుక్తిర్ముక్తిర్విభూతిర్ఋద్ధిః సమృద్ధిః కృష్టిః పుష్టిర్ధనదా ధనేశ్వరీ శ్రద్ధా భోగినీ భోగదా ధాత్రీ విధాత్రీత్యాదిప్రణవాదినమోఽన్తాశ్చతుర్థ్యన్తా మన్త్రాః। ఏకాక్షరవదఙ్గాదిపీఠమ్। లక్షజపః। దశాంశం తర్పణమ్। శతాంశం హవనమ్। సహస్రాంశం ద్విజతృప్తిః॥౧౧॥

నిష్కామానామేవ శ్రీవిద్యాసిద్ధిః। న కదాపి సకామానామితి॥౧౨॥

పునర్లక్ష్మీమన్త్రవిశేషానాహ—శ్రీరిత్యాది॥౧౧-౧౨॥

ఇతి ప్రథమః ఖణ్డః

ద్వితీయః ఖణ్డః

ఉత్తమాధికారిణాం జ్ఞానయోగః

అథ హైనం దేవా ఊచుస్తురీయయా మాయయా నిర్దిష్టం తత్త్వం బ్రూహీతి। తథేతి స హోవాచ—

యోగేన యోగో జ్ఞాతవ్యో యోగో యోగాత్ ప్రవర్ధతే।
యోఽప్రమత్తస్తు యోగేన స యోగీ రమతే చిరమ్॥౧॥

దేవా నారాయణముఖతో మన్త్రోపాసనాకాణ్డం యథావదవగమ్య యోగకాణ్డబుభుత్సయా భగవన్తం పృచ్ఛన్తీత్యాహ—అథేతి। తురీయయా అన్త్యయా। తైరేవం పృష్టః తథేతి స హోవాచ। కిం తదిత్యత్ర—యోగేనేతి। బ్రహ్మాతిరిక్తం న కించిదస్తీతి జ్ఞానమేవ యోగః, తేన జ్ఞానయోగేన తత్త్వంపదగతవాచ్యార్థనిరసనపూర్వకం తత్త్వంపదలక్ష్యభూతప్రత్యక్పరచితోః యోగో జ్ఞాతవ్యః ప్రత్యక్పరచితోరైక్యస్య స్వాజ్ఞవికల్పితజీవపరభేదప్రహాణపూర్వకత్వాత్। పునః ప్రత్యక్పరయోః యోగః ఐక్యం జ్ఞానయోగాత్ ప్రవర్ధతే భేదప్రత్యయవైరల్యేన దృఢతాం భజతే। ఇత్థంభూతజ్ఞానయోగేన యోఽప్రమత్తస్తు సదాఽనుసన్ధానపర ఏవ భవతి సోఽయం యోగీ ప్రత్యక్పరచితోః యోగః ఐక్యం తత్రైవ చిరం రమతే॥౧॥

షణ్ముఖీముద్రాఽన్వితప్రాణాయామయోగః

సమాపయ్య నిద్రాం సుజీర్ణేఽల్పభోజీ
శ్రమత్యాజ్యబాధే వివిక్తే ప్రదేశే।

సదాऽऽసీత నిస్తృష్ణ ఏష ప్రయత్నో-

ऽథ వా ప్రాణరోధో నిజాభ్యాసమార్గాత్॥౨॥

వక్త్రేణాపూర్య వాయుం హుతవహనిలయేऽపానమాకృష్య ధృత్వా

స్వాఙ్గుష్ఠాద్యఙ్గులీభిర్వరకరతలయోః షడ్భిరేవం నిరుధ్య।

శ్రోత్రే నేత్రే చ నాసాపుటయుగలమథోऽనేన మార్గేణ సమ్యక్

పశ్యన్తి ప్రత్యయాంసం ప్రణవబహువిధధ్యానసంలీనచిత్తాః॥3॥

ఇత్యుక్తమాధికారిణామేవం జ్ఞానయోగముక్త్వాऽథ షణ్ముఖీముద్రాऽన్వితప్రాణాయామయోగమాహ—సమాపయ్యేతి।

యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు।

యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా॥

ఇతి స్మృత్యనురోధేన నిద్రాం సమాపయ్య యథోక్తకాలే నిద్రాం కృత్వాऽథ పూర్వభుక్తాన్నే జీర్ణే తతోऽల్పభోజీ అల్పాహారీ యోగానుకూలేన మితాహారం కుర్వన్ శ్రమత్యాజీ జితశ్రమో భూత్వా అబాధే మశకపిపీలికామత్కుణాదిబాధారహితే వివిక్తే జనసంబాధ రహితే ప్రదేశే మృద్వాస్తరణే సమారోపితపద్మాద్యాసనే సదాऽऽసీత సర్వదా తిష్ఠేత్ నానావిధఫల్గుసిద్ధిజాలే నిస్తృష్ణో విగతతృష్ణో భూత్వా దేశికముఖతో లబ్ధనిజాభ్యాసమార్గాత్ అప్రచ్యుతో భూత్వా ఏష యోగీ గ్రన్థిత్రయభేదనే కృతప్రయత్నో భూయాత్। అథవా తాదృశశక్త్యభావే తదుపాయతయాऽనేన ప్రాణరోధః ప్రాణాయామః కర్తవ్యః॥౨॥ షణ్ముఖీముద్రాం తత్ఫలం చాహ—వక్త్రేణేతి। కేచన యోగినః సీత్కారపూర్వకం వక్త్రేణ వాయుమాపూర్య ఊర్ధ్వగతిం ప్రాణమధోగతిం విధాయ తథా హుతవహనిలయే మూలాధారత్రికోణస్థాగ్నిమణ్డలే అపానమాకృష్య ఆకుఞ్చ్య ధృత్వా మూలాధారే ధారణాం కృత్వా స్వాఙ్గుష్ఠాద్యఙ్గులీభిః షడ్భిః శ్రోత్రాదికరణాని పిధాయ యోగినః ప్రణవప్రవిభక్తవిశ్వవిరాడోత్రాదిద్వితుర్యావికల్పాన్తబహువిధధ్యానసంలీనచిత్తాః సన్తః సహస్రారచక్రే ప్రత్యయాంసం ప్రత్యక్చైతన్యం పరాభేదేన సమ్యక్పశ్యన్తి అపరోక్షీకుర్వన్తీత్యర్థః॥3॥

నాదావిర్భావపూర్వకో గ్రన్థిత్రయభేదః

శ్రవణముఖనయననాసానిరోధనేనైవ కర్తవ్యమ్।
శుద్ధసుషుమ్నా సరణౌ స్ఫుటమమలం శ్రూయతే నాదః॥౪॥

విచిత్ర ఘోషసంయుక్తాఽనాహతే శ్రూయతే ధ్వనిః।
దివ్యదేహశ్చ తేజస్వీ దివ్యగన్ధోఽప్యరోగవాన్॥౫॥

సంపూర్ణహృదయః శూన్యే త్వారమ్భే యోగవాన్ భవేత్।
ద్వితీయాం విఘటీకృత్య వాయుర్భవతి మధ్యగః॥౬॥

దృఢసనో భవేద్యోగీ పద్మాద్యాసనసంస్థితః।
విష్ణుగ్రన్థేస్తతో భేదాత్ పరమానన్దసంభవః॥౭॥

అతిశూన్యో విమర్దశ్చ భేరీశబ్దస్తతో భవేత్।
తృతీయాం యత్నతో భిత్త్వా నినాదో మర్దలధ్వనిః॥౮॥

ఏవం షణ్ముఖీముద్రాఽభ్యాసతో బ్రహ్మమన్త్యాదిప్రన్థిత్రయమపి భిద్యతే, ప్రతిప్రన్థిభేదనం విచిత్రనానావిధనాదావిర్భావో భవతి, తన్నాదలయతో నిర్వికల్పకసమాధిర్జాయత ఇత్యాహ—శ్రవణేతి। శ్రవణాదికరణనిరోధలక్షణషణ్ముఖీముద్రాఽభ్యసనం యోగినా కర్తవ్యమ్। ఏవం చిరకాలాభ్యాసతః ప్రాణవాయుః సుషుమ్నాం ప్రవిశతి, తత్ర్పవేశమాత్రేణ సుషుమ్నామార్గే నాదావిర్భావో భవతీత్యర్థః॥౪॥ ఏవం నాదశ్రవణతోఽయం భవతి యోగీత్యాహ—విచిత్రేతి। యదా సుషుమ్నాయాం ప్రాణః ప్రవిశతి తదా యోగినః అనాహతే హృదయకమలే విచిత్ర ఘోషవతి ధ్వనిః శ్రూయతే। తావన్మాత్రేణ నీరోగో భూత్వా తేజోవద్దివ్యగన్ధో భవతి॥౫॥ సంపూర్ణవికసితహృదయశ్చ భవతి। శూన్యే తత్రత్యా కాశే తు నాదారమ్భమాత్రేణాయం దివ్యయోగవాన్ భవేదిత్యర్థః। బ్రహ్మగ్రన్థిభేదతో దివ్యదేహాదిసిద్ధిరుక్తా, అథ విష్ణుగ్రన్థిభేదతో భేరీధ్వనిరుదేతీత్యాహ—ద్వితీయామితి।

ప్రథమభూమికాం జిత్వాఽథ ద్వితీయాం భూమికామపి విష్ణుగ్రన్థిభేదనరూపాం విశేషేణ ఘటీకృత్య విష్ణుగ్రన్థి భిత్త్వా తద్భేదతో వాయుర్మధ్యగతో భవతి ॥౬॥ తతః పద్మాద్యాసనస్థస్య యోగినః పరమానన్ద ఉదేతి ॥౭॥ అతిశూన్యోఽనాహతమప్యతి క్రమ్య తతోఽతివిమర్ద్రో భేరీశబ్దో భవేదిత్యర్థః। రుద్రగ్రన్థిభేదతో వైష్ణవనాద ఉదేతి తతస్తచ్చితం బ్రహ్మాకారం—భవతీత్యాహ తృతీయామితి। రుద్రగ్రన్థిరూపాం తృతీయభూమికాం దుర్భేద్యామపి యత్నతో భిత్త్వా వర్తమానస్య యోగినో మహలధ్వనిః శ్రూయతే ॥౮॥

అఖణ్డబ్రహ్మాకారవృత్తిః

మహాశూన్యం తతో యాతి సర్వసిద్ధిసమాశ్రయమ్।

చిత్తానన్దం తతో భిత్త్వా సర్వపీఠగతానిలః ॥౯॥

నిష్పత్తౌ వైష్ణవః శబ్దః క్వణతీతి క్వణో భవేత్।

ఏకీభూతం తదా చిత్తం సనకాదిమునీడితమ్ ॥౧౦॥

అన్తేఽనన్తం సమారోప్య ఖణ్డేఽఖణ్డం సమర్పయన్।

భూమానం ప్రకృర్తి ధ్యాత్వా కృతకృత్యోఽమృతో భవేత్ ॥౧౧॥

తతః తత్ప్రాణో సర్వసిద్ధ్యాస్పదం మహాశూన్యం సహస్రారాకాశం యాతి। తదా చిత్తమానన్దాభిముఖం భవతి। తత్రానాస్వాదతశ్చిత్తానన్దమపి భిత్త్వా వర్తమానస్య ప్రాణానిలః కామరూపపీఠాదిసర్వపీఠగతో భవతి ॥౯॥ఏవం యోగనిష్పత్తౌ క్వణతీతి క్వణో వైష్ణవః శబ్దో భవేత్। యత్రప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యం "పశ్యతేహాపి సన్మాత్రమసదన్యత్", "బ్రహ్మమాత్రమసదన్యత్" ఇత్యాదిశ్రుతిశతేన సనకాదిమునీడితం తత్రైవ చిత్తమేకీభూతం బ్రహ్మాకారాఖణ్డవృత్తిమద్భవతీత్యర్థః ॥౧౦॥ స్వాజ్ఞదృష్టివికల్పితస్వాతిరిక్తపరిచ్ఛిన్నఖణ్డప్రపఞ్చే సతి కథమఖణ్డబ్రహ్మమాత్రజ్ఞానం తత్ఫలసిద్ధిర్వేత్యాశఙ్క్యాహ—అన్త ఇతి। స్వాజ్ఞదృష్ట్యా యది వ్యష్ట్యాత్మకోఽన్తః పరిచ్ఛిన్న పిణ్డాణ్డః కల్పితో భవతి తదా స్వజ్ఞదృష్టిమవలమ్బ్య తదన్తే దేహాదౌ అనన్తం పరాక్సాపేక్షప్రత్యఞ్చం సమారోప్య అథ సమష్టిప్రపఞ్చఖణ్డం తదపవాదాధారతయా అఖణ్డం బ్రహ్మ సమర్పయన్ ప్రత్యక్పరయోరైక్యం కుర్వన్ తతః ప్రత్యక్పర విభాగై

క్యాసహాబ్రహ్మమాత్రప్రకృతిం భూమానం స్వమాత్రమితి ధ్యాత్వా కృతకృత్యో విద్వాన్ అమృతో విదేహ ముక్తో భవేత్ భవతీత్యర్థః॥౧౧॥

నిర్వికల్పభావః

యోగేన యోగం సంరోధ్య భావం భావేన చాఞ్జసా।

నిర్వికల్పం పరం తత్త్వం సదా భూత్వా పరం భవేత్॥౧౨॥

అహంభావం పరిత్యజ్య జగద్భావమనీదృశమ్।

నిర్వికల్పే స్థితో విద్వాన్ భూయో నాప్యనుశోచతి॥౧౩॥

సవికల్పప్రపఞ్చే సతి బ్రహ్మమాత్రావగతిః కుత ఇత్యత ఆహ—యోగేనేతి। నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రజ్ఞానయోగేన స్వాతిరిక్తయోగం సంరోధ్య అపహ్నవం కృత్వా అఞ్జసా భావం వికల్పప్రపఞ్చం నిష్ప్రతియోగికబ్రహ్మమాత్రభావేన జ్ఞాత్వా తత్సమకాలం విద్వాన్ నిర్వికల్పపరబ్రహ్మతత్త్వం స్వయం భూత్వా సదా పరమేవ భవేత్ భవతి, “బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి ”ఇతి శ్రుతేః॥౧౨॥ అహమిదమితి వికల్పే సతి నిర్వికల్పతా కుత ఇత్యత ఆహ—అహమితి। దేహాదౌ తద్బాహ్యే చ అహంభావం జగద్భావం చ “బ్రహ్మాతిరిక్తం న కించిదస్తి” ఇతి పరిత్యజ్య అనీదృశం నిర్విశేషం బ్రహ్మాస్మీతి విద్వాన్ నిర్వికల్పే స్థితః సన్ భూయోఽపి న శోచతి విషయాభావాదిత్యర్థః॥౧౩॥

సలిలే సైన్ధవం యద్వత్ సామ్యం భవతి యోగతః।

తథాఽఽత్మమనసోరైక్యం సమాధిరభిధీయతే॥౧౪॥

యదా సంక్షీయతే ప్రాణో మానసం చ ప్రలీయతే।

తదా సమరసత్వం యత్ సమాధిరభిధీయతే॥౧౫॥

యత్ సమత్వం తయోరత్ర జీవాత్మపరమాత్మనోః।

సమస్తనష్టసంకల్పః సమాధిరభిధీయతే॥౧౬॥

ప్రభాశూన్యం మనఃశూన్యం బుద్ధిశూన్యం నిరామయమ్।
సర్వశూన్యం నిరాభాసం సమాధిరభిధీయతే॥౧౭॥

స్వయముచ్చలితే దేహే దేహీ నిత్యసమాధినా।
నిశ్చలం తం విజానీయాత్ సమాధిరభిధీయతే॥౧౮॥

యత్రయత్ర మనో యాతి తత్రతత్ర పరం పదమ్।
తత్రతత్ర పరం బ్రహ్మ సర్వత్ర సమవస్థితమ్॥౧౯॥

అశోచ్యనిర్వికల్పే స్థితిః కేత్యత ఆహ—సలిల ఇతి। సలిలప్రక్షిప్తపేషిత సైన్ధవపిణ్డవిలయవత్ ప్రత్యగభిన్నపరమాత్మని మనఃప్రాణవిలయ ఏవ సమాధిరిత్యర్థః॥౧౪॥ ఇతశ్చ సమాధిలక్షణమాహ—యదేతి। యదా మనః ప్రాణాదికం విలీయతే, యదా చ ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మణో యత్ సమరసత్వం అఖణ్డైకరసత్వముదేతి తదైవ సమాధిర్భవతీత్యర్థః॥౧౫॥ ఇతశ్చ సంకల్పాద్యనుదయ ఏవ సమాధిరిత్యాహ—యదితి॥౧౬॥ జాగ్రదాద్యవస్థాత్రయకలనా యత్ర న విద్యతే స సమాధిరిత్యాహ—ప్రభేతి। ప్రభాశబ్దేన అహంకృతిపూర్ణవికాసరూపం జాగ్రదుచ్యతే। మనఃశబ్దేన అహం కృత్యర్ధవికాసాత్మకః స్వప్న ఉచ్యతే। స్వాతిరిక్తం నాస్తీతి బుధ్యత ఇతి బుద్ధిశబ్దేన అహంకృతిముకులీభావరూపేయం సుషుప్తిరుచ్యతే। ఏవం జాప్రదాద్యవస్థాత్రయం యత్ర శూన్యం అపహ్నవం వా భజతి యస్తదపహ్నవసిద్ధః సోఽయమసంప్రజ్ఞాతసమాధిరుచ్యతే॥౧౭॥ ఇతశ్చ నిశ్చలతాస్థితిరేవ సమాధిరిత్యాహ—స్వయమితి। "బ్రహ్మాతిరిక్తం న కించిదస్తి" ఇతి నిత్యసమాధినా దేహే తదుపలక్షితావిద్యాపదతత్కార్యజాతే స్వాత్మాత్మీయాభిమతివైరల్యేన స్వయమేవోచ్చలితే నామరూపకలనాం త్యక్త్వా బ్రహ్మభావం గతే సతి, అథ దేహీ యోగీ యో నిర్విశేషతయాఽవశిష్టస్తమాత్మానం యదా స్వావశేషతయా విజానీయాత్ తద్వేదనావస్థైవాఽఖణ్డ నిర్వికల్పకసమాధిరిత్యర్థః॥౧౮॥ మనః ప్రచారవిలయాధికరణం బ్రహ్మేత్యాహ—యత్రేతి। స్వాతిరిక్తం మనోఽస్తీతి యే మన్యన్తే తద్దృష్టిమాశ్రిత్య స్వాతిరిక్తకల్పకం మనో యత్ర ప్రచరతి యత్ర వా విలీయతే తత్కల్పనాలయాధిష్ఠానం

బ్రహ్మ సర్వగతం సర్వవ్యాపకం, వస్తుతోమనస్తత్కార్యవ్యాప్యాభావాద్వ్యాపకత్వమపి న యుజ్యత ఇత్యర్థః, “వ్యాప్యవ్యాపకతా మిథ్యా సర్వమాత్మేతి శాసనాత్” ఇతి శ్రుతేః॥౧౯॥

ఇతి ద్వితీయః ఖణ్డః

తృతీయః ఖణ్డః

ఆధారచక్రమ్

అథ హైనం దేవా ఊచుర్నవచక్రవివేకమనుబ్రూహీతి।

తథేతి స హోవాచ—

ఆధారే బ్రహ్మచక్రం త్రిరావృత్తభగ్మిమణ్డలాకారం తత్ర మూలకన్దే శక్తిః పావకాకారం ధ్యాయేత్ తత్రైవ కామరూపపీఠం సర్వకామప్రదం భవతి ఇత్యాధారచక్రమ్॥౧॥

పునర్దేవా నవచక్రబుభుత్సయా పృచ్ఛన్తీత్యాహ—అథేతి। నవచక్రవివేకమనుబ్రూహి ఇతి త్రైరేవం పృష్టః తథేతి స హోవాచ భగవాన్ నారాయణః। అత్రాద్యం చక్రమాహ—ఆధార ఇతి। మూలాధారే త్రిరావృత్తభఙ్గ్యా వహ్నిమణ్డలాకారం బ్రహ్మచక్రం విరాజతే। తత్ర మూలకన్దే కాచన శక్తిరస్తి, తద్రూపం పావకాకారం ధ్యాయేత్। తత్రైవ మూలాధారే సర్వకామప్రదతయా కామరూపపీఠం విరాజతే ఇతి యత్ తత్ ఆధారచక్రం భవతి॥౧॥

స్వాధిష్ఠానచక్రమ్

ద్వితీయం స్వాధిష్ఠానచక్రం షడ్దలం తన్మధ్యే పశ్చిమాభిముఖ్యం లిఙ్గం ప్రవాలాఙ్కురసదృశం ధ్యాయేత్ తత్రైవోడ్యాణపీఠం జగదాకర్షణసిద్ధిదం భవతి ॥౨॥

ద్వితీయచక్రమాహ—ద్వితీయమితి। షడ్లాఖ్యం స్వాధిష్ఠానచక్రమ్। తత్ర మాంసాకారం పశ్చిమాభిముఖ్యేన జ్యోతిర్లిఙ్గమస్తి, తత్ప్రవాలసదృశం ధ్యాయేత్। తత్రైవ జగదాకర్షణశక్తిమత్ ఉడ్యాణపీఠం విరాజత ఇతి ॥౨॥

నాభిచక్రమ్

తృతీయం నాభిచక్రం పఞ్చావర్తం సర్పకుటిలాకారం తన్మధ్యే కుణ్డలినీం బాలార్కకోటిప్రభాం తటిత్సంనిభాం ధ్యాయేత్ సామర్థ్యశక్తిః సర్వసిద్ధిప్రదా భవతి మణిపూరకచక్రమ్ ॥౩॥

తృతీయచక్రమాహ—తృతీయమితి। మణిపూరకచక్రమాశ్రిత్య కుణ్డలినీ వర్తతే తటిత్ప్రభా, తాం ధ్యాయతః సర్వసిద్ధిర్భవతి ॥౩॥

హృదయచక్రమ్

హృదయచక్రమష్టదలమధోముఖం తన్మధ్యే జ్యోతిర్మయలిఙ్గాకారం ధ్యాయేత సైవ హంసకలా సర్వప్రియా సర్వలోకవశ్యకరీ భవతి ॥౪॥

తురీయచక్రమాహ—హృదయేతి। అష్టపత్రాఢ్యం అధోముఖం అనాహతచకం భవతి। తత్రత్యాకాశమధ్యే కామాదివృత్తిసహస్రభావాభావప్రకాశకం జ్యోతిర్లిఙ్గాకారం ప్రత్యఞ్చమాత్మానం ధ్యాయేత్। యేహ సర్వప్రాణినాం హృదయాష్టదలే సంచరతి సైవ హంసకలా సర్వాత్మకతయా సర్వజనప్రియకరీ। తత్స్వరూపధ్యానం సర్వలోకవశ్యకరం భవతి ॥౪॥

కణ్ఠచక్రమ్

కణ్ఠచక్రం చతురఙ్గులం తత్ర వామే ఇడా చన్ద్రనాడీ దక్షిణే పిఙ్గలా సూర్యనాడీ తన్మధ్యే సుషుమ్నాం శ్వేతవర్ణాం ధ్యాయేత్ య ఏవం వేదానాహతసిద్ధిదా భవతి ॥౫॥

పఞ్చమచక్రమాహ—కణ్ఠేతి ॥౫॥

తాలుచక్రమ్

తాలుచక్రం తత్రామృతధారాప్రవాహో ఘణ్టికాలిఙ్గం మూలచక్రరన్ధ్రే రాజదన్తావలమ్బినీవివరం దశమద్వారం తత్ర శూన్యం ధ్యాయేత్ చిత్తలయో భవతి ॥౬॥

చిత్తలయఫలదం షష్ఠం చక్రమాహ—తావితి। తాలుమూలచకే లక్ష్యం ధ్యాయతః సూర్యాచన్ద్రమసోరైక్యం భవతి। తత అమృతధారాప్రవాహో భవతి। తత్రోర్ధ్వమూలచక్రరన్ధ్రే యదన్తర్జిహ్వేతి ప్రసిద్ధం ఘణ్టికాలిఙ్గం వర్తతే రాజదన్తావలమ్బినీవివరం దశమద్వారం తత్ర వృత్తిశూన్యం ధ్యాయతః చిత్తలయో భవతి ॥౬॥

భ్రూచకమ్

సప్తమం భ్రచక్రమఙ్గుష్ఠమాత్రం తత్ర జ్ఞానేత్రం దీపశిఖాఽఽకారం ధ్యాయేత్ తదేవ కపాలకన్దం వాక్సిద్ధిదం భవత్యాజ్ఞాచక్రమ్ ॥౭॥

సప్తమచక్రలక్షణమాహ—సప్తమమితి। ఆజ్ఞాచక్రే జ్ఞాననేత్రం ధ్యాయతః పరాపరబ్రహ్మజ్ఞానం వాక్సిద్ధిశ్చ భవతీత్యర్థః। ఆజ్ఞాచక్రం తదేవ భవతి ॥౭॥

బ్రహ్మరన్ధ్రచక్రమ్

బ్రహ్మరన్ధ్రం నిర్వాణచక్రం తత్ర సూచికాగృహేతరం ధూమ్రశిఖాఽఽకారం ధ్యాయేత్ తత్ర జాలన్ధరపీఠం మోక్షప్రదం భవతీతి పరబ్రహ్మచక్రమ ॥౮॥

అష్టమచక్రలక్షణమాహ— బ్రహ్మేతి । సూచికాగృహేతరం తతోఽపి సూక్ష్మాకారం బిలం ధూమశిఖాఽఽకారం ధ్యాయేత్ ॥౮॥

ఆకాశచక్రమ్

నవమమాకాశచక్రం తత్ర షోడశదలపద్మమూర్ధ్వముఖం తన్మధ్యకర్ణికాత్రికూటాకారం తన్మధ్యే ఊర్ధ్వశక్తితాం పరశూన్యం ధ్యాయేత్ తత్రైవ పూర్ణగిరిపీఠం సర్వేచ్ఛాసిద్ధిసాధనం భవతి ॥౯॥

నవమచక్రలక్షణమాహ—నవమమితి । షోడశదలాన్వితం ఊర్ధ్వముఖమాకాశచక్రం భవతి । తన్మధ్యే త్రికూటాకారం జ్యోతిర్వర్తతే । త్రికూటశబ్దేన భ్రూమధ్యముచ్యతే । తన్మధ్యే "ఊర్ధ్వమున్నయతే ఇత్యోంకారః" ఇతి శ్రుత్యనురోధేన ఊర్ధ్వశక్తితాం తురీయోఙ్కారరూపతాం తత్పరమర్ధమాత్రాప్రవిభక్తభాగత్రయమపి బ్రహ్మాతిరిక్తం నేతీతి శూన్యం

---

1. అష్టమం బ్ర—ఉ. ఉ ౧. ము.

ధ్యాయేత్ । తత్రైవ పూర్ణమేవావశిష్యత ఇతి పూర్ణగిరిపీఠం నిష్ప్రతియోగికపూర్ణబ్రహ్మ మాత్రమవశిష్యతే । తదేవం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇతి సర్వవర్జితచిన్మాత్రమితి చేచ్ఛాసిద్ధిస్థానం బ్రహ్మైవ భవతీత్యర్థః ॥౯॥

ఏతదుపనిషదధ్యయనఫలమ్

సౌభాగ్యలక్ష్మ్యుపనిషదం నిత్యమధీతే సోఽగ్నిపూతో భవతి స వాయుపూతో భవతి స సకలధనధాన్యసత్పుత్రకలత్రహయభూగజపశుమహిషీదాసీదాసయోగజ్ఞానవాన్ భవతి న స పునరావర్తత ఇత్యుపనిషత్॥౧౦॥

విద్యాఫలమాహ—సౌభాగ్యేతి। ఉపనిషచ్ఛబ్దః సౌభాగ్యలక్ష్మ్యుపనిషసమాత్యర్థః॥౧౦॥

ఇతి తృతీయః ఖణ్డః

శ్రీవాసుదేవేన్ద్రశిష్యోపనిషద్బ్రహ్మయోగినా।

సౌభాగ్యలక్ష్మ్యుపనిషద్వ్యాఖ్యానం లిఖితం స్ఫుటమ్।

సౌభాగ్యవృత్తిగ్రన్థస్తు చత్వారింశాధికం శతమ్॥

ఇతి శ్రీమదీశాద్యష్టోత్తరశతోపనిషచ్ఛాస్త్రవివరణే పఞ్చోత్తరశతసఙ్ఖ్యాపురకం

సౌభాగ్యలక్ష్మ్యుపనిషద్వివరణం సంపూర్ణమ్